

Simen Finnøy Amdam

Norge og Skottland i krig

En komparativ studie av norsk og skotsk hærmakt
og krigføring på 1300-tallet

Masteroppgave i historie
Veileder: Erik Opsahl
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Til Peter
In Faith and Loyalty

Forord

Siden jeg nå skriver forordet betyr det at oppgaven min er ferdig. Det har vært to år hvor arbeidsinnsatsen til tider har variert, men jeg klarte å gjennomføre til slutt likevel. Masteroppgaven har jeg på mange måter fryktet siden jeg startet på min utdanning, så at jeg nå er ferdig med den er jeg stolt av. At jeg skulle skrive om norsk og skotsk hærmakt og krigføring i middelalderen var ikke min opprinnelige plan, men som fan av filmen Braveheart tiltalte det meg å skulle studere nettopp dette. Hvem får ikke gåsehud når av William Wallace sin tale til skotske soldater før slaget ved Stirling Bridge? Og når Robert Bruce sier «You have bled with Wallace, now bleed with me!»? De historiske feilene i filmen bør man ignorere for å klare å nyte filmen fullt ut, men nok om Braveheart i denne omgang og tilbake til min oppgave.

I en sådan stund er det mange som må takkes for at jeg har klart å gjennomføre dette arbeidet. Først vil jeg takke min veileder Erik Opsahl for gode råd og tilbakemeldinger gjennom hele prosessen. Du har gjort så godt du kan for å få meg til å skrive korrekt norsk, og de feilene som eventuelt vil dukke opp er helt og holdent mine egne. Jeg vil også takke min kjære mamma og pappa for all støtte og hjelp i mine år som student. Uten dere vet jeg ikke hva jeg ville gjort, glad i dere. Og pappa, nå er jeg endelig ferdig som student, vet du synes det var på tide. Jeg vil også takke resten av familien, Øyvind, Stig og Eli Sofie for at dere er dere selv. Eli Sofie får en liten ekstra oppmerksomhet siden du klarte å lese noen sider med korrektur. Mine gode venner fortjener også en hyllest, dere har gjort både årene mine som masterstudent og livet mitt generelt mye bedre, ingen nevnt, ingen glemt. En takk rettes også til mine «kollegaer» på lesesalen, og særlig til Håvard og Linn, som har bidratt til at timene på skolen har blitt mye enklere og artigere, takk for alle ikke-akademiske diskusjoner. Den største takken går til deg Anniken, dine råd og oppmuntringer når jeg har vært langt nede har vært uvurderlig, og du fortjener en takk for at du er den du er.

Helt til slutt vil jeg dedisere denne oppgaven til deg Peter. Hadde jeg hatt halvparten av dine skriveegenskaper og dine analytiske evner ville denne oppgaven blitt vesentlig mye bedre. Savner deg, og tenker på deg hver dag.

Simen Finnøy Amdam

Trondheim 14.05.2017

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1 Oppgavens tema	1
1.2 Problemstilling	2
1.3 Tidligere forskning og forskningsstatus	3
1.3.1 Forskning på skotsk middelalder.....	3
1.3.2 Forskning på skotsk hævesen.....	5
1.3.3 Forskning på norsk middelalder	6
1.3.4 Forskning på norsk hævesen	8
1.3.5 Forskning på middelalderens krigføring.....	10
1.4 Metode.....	11
1.5 Oppgavens utforming	12
2. Militære trusler og allianser	13
2.1 Bakgrunnen for konfliktene.....	13
2.1.1 Skottland.....	13
2.1.2 Norge	15
2.2 Trusselbildet	16
2.2.1 Skottland.....	16
2.2.2 Norge	19
2.3 Allianser	23
2.3.1 Skottland.....	23
2.3.2 Norge	27
2.4 Sammenfatning.....	29
3. Landskap	31
3.1 Generelt om landskap i Skottland og Norge.....	31
3.1.1 Skottland.....	31
3.1.2 Norge	32
3.2 Årstider.....	32
3.3 Sjøen.....	34
3.4 Landskap tilknyttet krigføring.....	36
3.5 Sammenfatning.....	37
4. Ressurser	39
4.1 Kongedømmenes økonomi.....	39
4.2 Plyndringstokt	43
4.3 Ressursbruk og krigføring	45
4.4 Sammenfatning.....	47
5. Organisering	49
5.1 Mobilisering	49
5.1.1 Mønstring av bøndene	49

5.1.2 Stormenns rolle ved mobilisering og under krigføring	53
5.1.3 Elitetropper	55
5.2 Lover	58
5.3 Leiesoldater	60
5.4 Sammenfatning.....	62
6. Omfang og art av krigføring.....	64
6.1 Militære strategier	64
6.1.1 Den overordnede strategien.....	64
6.1.2 Strategien ved aktiv krigføring	67
6.1.3 Plyndringstokt	70
6.2 Hærstyrken	72
6.2.1 Kavaleri	72
6.2.2 Festninger	75
6.2.3 Flåtemakt	82
6.3 Sammenfatning.....	84
7. Norsk og skotsk hærmakt sammenlignet.....	86
Bibliografi	I
Kilder.....	I
Oppslagsverk.....	I
Litteratur.....	I

1. Innledning

1.1 Oppgavens tema

Den 1. og 2. oktober 1263 møttes norske og skotske styrker ved Largs i Skottland. Håkon Håkonsson hadde reist ut i et felttog for å sikre herredømmet den norske kongen hadde over Man, Orknøyene, Hebridene og Hjalmland. Slaget ved Largs var den eneste direkte militære konfrontasjonen mellom Norge og Skottland under dette felttoget. En storm hadde ført mange av de norske skipene mot land, og det ga mulighet for skottene til å få til et slag mot den norske hæren. Selv om skottene i ettertid av slaget sa de var seierherrene, er de fleste moderne historikere i dag, både norske og skotske, forholdsvis enige om at det ikke var en klar seierherre. Det var en mer uavgjortstilling, der Skottland trolig kom best ut.¹

Slaget ved Largs blir av mange historikere trukket frem som et eksempel på at den norske kongen ikke klarte å følge med den militær-teknologiske utviklingen som skjedde i løpet av siste halvdel av 1200-tallet.² Den som kanskje har gått hardest ut med dette synet er Narve Bjørgo. Han skriver at det var to forskjellige militær-teknologier som møttes ved Largs. Det var den norske flåtemakten mot skotsk kavaleri som hadde infanteristøtte. Den norske kongen baserte seg på sjøkrigføring, mens den skotske kongen baserte seg på føydal krigføring til lands. Skottene hadde brynkleddede hester, og fotfolk med buer og stridsøkser.³ Bjørgo skriver at skottene «i eit landmilitært slag ville ha vore totalt overlegen».⁴ Det er tydelig at Bjørgo mener at den norske hærmakten var svakere enn den skotske, og ikke i takt med den samtidige utviklingen. Bjørgo skriver at selv om den norske kongen hadde demonstrert krigspotensialet Norge hadde til sjøs, var denne formen for krigføring maktesløs og ineffektiv for å sikre varig norsk dominans i Vesterhavet.⁵ Bjørgo skriver at den norske hærmakten hadde en manglende utvikling utover 1300-tallet. Han skriver blant annet den militærteknologiske utviklingen gikk landet imot.⁶ Og at det var et *mene tekkel* at den sjøbaserte hærmakten til Norge ikke greide å erobre hertug Erik og hans få ryttere fra borgen på Ragnhildsholmen i 1308. Bjørgo mener at

¹ Erik Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?," i *Staat – Militär – Gesellschaft. Festschrift für Jens E. Olesen zum 65. Geburtstag.*, redigert av Robert Oldach og Thomas Friis, Lehrstuhls für Nordische Geschichte (Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 2015). 27-8

² Ibid. 28

³ Narve Bjørgo, "800-1536. Makt- og avmakt," i *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905*, redigert av Narve Bjørgo, Alf Kaartvedt, og Øystein Rian, Norsk utenrikspolitisk historie (Oslo: Universitetsforlaget, 1995). 75-6

⁴ Ibid. 75

⁵ Ibid. 76

⁶ Ibid. 95. Det er panseret rytteri og festninger som har vært de to hovedkomponentene i det som ofte blir kalt den militær-teknologiske revolusjonen i høymiddelalderen i Europa. Opsahl. 28

«Denne hendinga markerer på mange vis at Norges politisk-militære førarskap i nordisk og nordeuropeisk politikk var slutt.»⁷ Geir Atle Ersland hevder også at Norge begynte å henge etter den militærteknologiske utviklingen som fant sted.⁸

Undersøkelsen tar utgangspunkt i disse påstandene til Bjørgo om den påståtte militære overlegenheten til Skottland overfor Norge, der det er 1300-tallet som er vektlagt. Erik Opsahl har skrevet en artikkel om skottlandsfelttoget i 1263, *Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? War das norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?* I denne artikkelen har Opsahl en drøfting av den norske og skotske hærmakten i tiden rundt 1260-tallet. Siden det er en artikkel er det begrenset hvor mye man kan ta med, og i denne undersøkelsen vil jeg ta videre Opsahls perspektiv. Jeg kommer til å utvide tidsperspektivet med å vektlegge det meste på 1300-tallet, og siden undersøkelsen er en mastergradsavhandling kan jeg ta med flere momenter som ikke kan være med i en artikkel.

For å få en god komparativ analyse er det viktig at tidsaspektet ikke blir for langt. Jeg har valgt å avgrense tidsperioden jeg vil studere til å gjelde 1300-tallet, og mer spesifikt vil jeg starte i 1286 og avslutte i 1397. 1286 er et fint tidspunkt å starte på fordi det var to kongedødsfall som fikk konsekvenser for Skottland og Norge til langt utover 1300-tallet. Det var henholdsvis dødsfallet til Aleksander 3. av Skottland og Erik Klipping av Danmark. Aleksander 3. sin død kom til å skape en konflikt om den skotske tronen som til slutt endte i krig mot England. Mens drapet på Erik Klipping kom til å skape flere tiår med konflikter i Norden, med stadige skiftende allianser og fiender. Punktum for oppgaven settes i 1397 da Erik av Pommern ble kronet til felles konge av Norge, Sverige og Danmark. Selv om disse avgrensningene er satt slik de er, vil jeg komme til å gå litt utenfor de rammene for å kunne best mulig belyse det jeg vil komme fram til.

1.2 Problemstilling

Denne oppgaven kommer som nevnt til å ta utgangspunkt i påstandene om at den norske hærmakten var underlegen den skotske hærmakten, og at Norge ikke klarte å følge med i den militærteknologiske utviklingen som fant sted på 1300-tallet, og påstandene om at de to kongedømmene hadde ulike former for krigføring. Norge og Skottland ligger ganske nært hverandre geografisk, og samfunnet var forholdsvis likt, men det skal visstnok ha vært en påstått forskjell mellom de to når det gjaldt hærvesenet deres. Dermed er det interessant å se nærmere

⁷ Bjørgo. 95

⁸ Geir Atle Ersland, "Kongshird og leidangsbonde," i *Norsk forsvarshistorie bind 1. Krigsmakt og kongemakt. 900-1814*, redigert av Geir Atle Ersland og Terje H. Holm (Bergen: Eide, 2000). 89

på om dette virkelig stemte. Problemstillingen min lyder dermed slik: I hvilken grad var det grunnleggende forskjeller i hvordan Norge og Skottland drev krigføring på 1300-tallet, og stemmer det at Norge falt gjennom den militær-teknologiske utviklingen, mens Skottland greide å holde tritt med utviklingen?

For å kunne svare på denne problemstillingen kommer jeg til å ha flere underproblemstillinger innenfor ulike temaer for oppgaven, som vil hjelpemidler for å kunne gi et godt svar på problemstillingen. Underproblemstillingene er ganske like hverandre, forskjellen finner man i de områdene som er vektlagt. Den første underproblemstillingen er å sammenligne de militære truslene og alliansene som Skottland og Norge hadde, for å se hvordan det påvirket deres krigføring og organisering av hævesenet. Den andre underproblemstillingen er å sammenligne ressursene som Skottland og Norge hadde, og om dette påvirket hævesenet deres og krigføringen. Den tredje underproblemstillingen er å sammenligne landskapet og terrenget til Skottland og Norge, og se på om det la noen føringer på hvordan de førte krig, og hvordan de utnyttet det til forsvar og angrep. Underproblemstilling nummer fire er å sammenligne organiseringen av hævesenet til Skottland og Norge, der jeg vil se nærmere på om hvordan de to rikene mobiliserte hærer, og hvilken rolle stormennene spilte i hævesenet. Den femte og siste underproblemstillingen er å sammenligne omfanget og arten av krigføring som Skottland og Norge hadde, der jeg vil bli gå nærmere inn på taktikk og strategi, samt bruken av blant annet festninger, hester og flåtemakt. Gjennom å undersøke alle disse underproblemstillingen er målet å få nok materiale til å kunne gi et godt svar på hovedproblemstillingen i undersøkelsen min.

1.3 Tidligere forskning og forskningsstatus

1.3.1 Forskning på skotsk middelalder

Skotsk middelalderforskning opplevde en økende interesse fra 1960-tallet av. Noe av denne æren kan tillegges Geoffrey W. S. Barrow og hans bok *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. Den kom først ut i 1965, og er nå tilgjengelig i sin fjerde utgave som ble utgitt i 2005. Denne boken er nok den mest leste boken som er skrevet av en historieforsker om middelalderen i Skottland.⁹ Boken har også vært mange sitt første akademiske møte med denne tidsperioden.¹⁰ Barrow søkte blant annet etter å få flyttet fokuset til skotsk middelalderhistorie fra sin egen bakgård og til en større vekt på føydalisme og anglonormanniske studier. Barrow

⁹ Matthew H. Hammond, "Ethnicity and the Writing of Medieval Scottish History," *Scottish Historical Review* 85, no. 1 (2006). 1

¹⁰ G. W. S. Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013) xiii. Introduksjonskapittelet er skrevet av Michael Brown.

la også større vekt på institusjoner og strukturer, enn kulturelle karakteristikk av folkeslag.¹¹ Selv om boken er mest kjent som bare *Robert Bruce* er det svært mye informasjon om samfunnsforholdene i Skottland på Robert Bruces tid. Det er ikke bare en biografisk bok om Bruce sitt liv og levnet, men også en studie om Skottland i perioden. Selv om Barrow ikke skriver militærhistorie, er det mye i boken som omhandler hævesenet og krigføringen til Skottland, siden dette var en viktig del av livet til Bruce. Mye av forskningen til Barrow har dannet et utgangspunkt som forskere senere har sett nøyere på og forsket videre på.¹²

Det var flere forskere som ga ut viktige studier av skotsk middelalderhistorie utover 1960-tallet og inn på 70-tallet. Man hadde blant annet A.A.M Duncan og Rosalind Mitchison. Noe av grunnen til at man fikk en vekst på 1960-tallet var at man fikk en utvikling på universitetene og i det akademiske miljøet som gjorde det mulig for stipendiater å bruke mer tid og ressurser på å drive med forskning.¹³

Middelalderen i Skottland er fremdeles et tema som dekkes av flere forskere, og en av de mer ledende i nyere tid er Michael Brown. I sin bok *The Wars of Scotland. 1214-1371*, som er en del av en større bokserie om skotsk historie, har Brown en studie om Skottland i den aktuelle tidsperioden for min oppgave. Boken er delt i to, der den første delen handler om det skotske samfunnet og perioden frem til 1286, mens del to omhandler krigføringen mot England og hvordan det påvirket Skottland. Brown viser at krigføringen mot England var mer enn bare et «nasjonalt» opprør mot en ekstern fiende, og at de interne konfliktene i Skottland i høyeste grad var en viktig faktor i denne perioden.¹⁴

Skotsk middelalderforskning var lenge opptatt av å definere middelaldersamfunnet gjennom interaksjoner mellom etniske grupper, kelterne og ikke-kelterne. Matthew H. Hammond har skrevet en interessant artikkel om akkurat dette, *Ethnicity and the Writing of Medieval Scottish History*. Han argumenterer for at mye av den eldre forskningen fokuserte på at det var anglosakserne og normannerne som utviklet sivilisasjonen til Skottland, mens kelterne var sett på som mer gammeldags. Hammond mener at det er en bedre balanse i moderne forskning, med at man nå anerkjenner at Skottland besto av flere ulike etnisiteter i middelalderen, som likevel klarte å ha en samlet politisk enhet. Fremdeles finner man likevel spor i forskningen av den tidligere tankegangen.¹⁵

¹¹ Hammond. 14

¹² Barrow. xvi-xxii.

¹³ Rosalind Mitchison, *A history of Scotland* 3. utg. (London: Routledge, 2002) xi

¹⁴ Michael Brown, *The Wars of Scotland. 1214-1371* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004) ix-x

¹⁵ Hammond. 1-27. I forskningen fra før 2.verdenskrig brukte man gjerne begrepet "teutonic" eller germansk om gruppen som ikke var keltere. Etter krigen har dette begrepet fått en negativ klang over seg, derfor bruker man nesten ikke dette begrepet nå lenger.

Det er vanskelig å komme unna England når man skriver om skotsk historie. Mye av arbeidet om Skottland har også tatt for seg deler av England. Noen forskere, som blant annet Katie Stevenson, har forsøkt å distansere seg fra koblingen til England. Stevenson skriver i sin bok *Power and Propaganda. Scotland 1306-1488* at hun ønsker å ikke fokusere så mye på relasjonene mellom Skottland og England. Stevenson tar et bevisst valg, for hun opplever at mye av middelalderforskningen om Skottland handler for mye om England.¹⁶ Man kan stille spørsmål til hvor lett det er å skrive om middelalderhistorie i Skottland, uten å ta med England, for rikspolitisk betydde forholdet åpenbart veldig mye.

1.3.2 Forskning på skotsk hævesen

I *The Oxford Companion to Scottish History* fra 2001 står det at lite har vært skrevet om den skotske hæren fra før 1600-tallet.¹⁷ Det har heldigvis kommet noen bøker i ettertid som har sett nærmere på det. Det har lenge vært en tendens til at forskningen på det skotske hævesenet på 1300-tallet har vært personfokuseret, og spesielt rettet mot William Wallace og Robert Bruce. Disse personene har lenge hatt en form for heltedyrkelse i Skottland, og mye av forskningen på krigføringen har blitt knyttet opp til dem, og deres personlige egenskaper.

Når en bok har Robert Bruce i tittelen, som nevnte bok av Barrow har, blir selvfølgelig tittelkarakteren viet ekstra oppmerksomhet. Blant annet skriver Barrow at Robert Bruce var den første skotske lederen som skjønnte, og tok konsekvensene, av at Skottland alltid ville være England underlegen når det kom til kavaleri og beleiringsvåpen. Barrow mener dette er et bevis på Bruce sin oppfinnsomhet og genialitet.¹⁸ Barrow går også innpå mer generell krigføring og hævesenet til Skottland. Det er ikke bare personfokuseret og Bruce som blir diskutert, men likevel blir mye knyttet opp til Bruce, og hans valg og strategier. Boken får en avslutning i 1329 da Robert Bruce døde det året.

Colm McNamee sin bok *The Wars of the Bruces. Scotland, England and Ireland, 1306-1328* er en forholdsvis detaljert studie av taktikkene og strategiene som skottene brukte i krigføringen mot England. McNamee fokuserer også, i motsetning til mange andre, en del på krigføringen Skottland og Edvard Bruce hadde i Irland. Selv om boktittelen bærer navnet til Bruce, er ikke personfokuset like mye tilstede her. Det McNamee gjør veldig godt er hans studie av plyndringstoktene som skottene gjorde mot England. Her er det detaljer om effektiviteten, taktikker og hvordan engelske landsbyer reagerte på plyndringene. Han går også nøye inn på

¹⁶ Katie Stevenson, *Power and Propaganda. Scotland 1306-1488* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014) 12

¹⁷ Michael Lynch, red. *The Oxford companion to Scottish history* (Oxford: Oxford University Press, 2001). 688

¹⁸ Barrow. 221

det økonomiske aspektet ved plyndringene, ikke bare det militære. McNamee vil vise effekten av krigen utenfor Skottland, og dermed blir fokuset av og til flyttet vekk fra Skottland. Denne boken slutter i 1328, og gir dermed lite informasjon om resten av århundret.

A Military History of Scotland er et ettbindsverk som gjør en studie av den militære historien til Skottland fra ca. år 1000 fvt. og til nåtiden. I dette verket har historikere og militærhistorikere samarbeidet for å kunne gjøre analysene best mulig. Hvert kapittel er skrevet av forskjellige forskere, og de har fått forholdsvis frie tøyler til hvilke tema de vil vektlegge i sin del.¹⁹ Siden boken er et oversiktsverk kan man ikke alltid gå like mye i dybden, men må ta med litt om det meste. Det blir heller ikke like mye personfokus, forskerne har heller vektlagt de overordnede mekanismene som har vært i den militære historien til Skottland. Her slutter ikke boken i 1328, men fortsetter også utover 1300-tallet og helt inn til vår tid.

1.3.3 Forskning på norsk middelalder

Middelalderen har lenge vært den klassiske perioden innen norsk historieskriving, mye av årsaken til dette finner man på 1800-tallet. Etter at Norge ble en selvstendig nasjon i 1814, ble historien en kilde for politisk og kulturell identitet. Denne rollen som historien spilte var også vanlig i andre europeiske land. Forskere på denne tiden hadde blant annet et ønske om å forstå den «egentlige» norske identiteten, og finne forklaringer på hvorfor Norge hadde blitt til en underlegen unionspartner.²⁰

Et tema som har blitt studert mye i norsk historieskriving er «Norges nedgang», som er utviklingen fra Norges «storhetstid» på 1200-tallet, og til da Norges rike ble lagt under den danske kronen i 1537.²¹ Allerede de første norske historikere som Peter Andreas Munch, Rudolf Keyser og Ernst Sars forsøkte å gi forklaringer på hvordan det kunne skje.²² En rekke historikere har de siste årene forsøkt å «frigjere seg fra den tvangstrøya nedgangsproblemet er» som Steinar Imsen skriver.²³ Han mener likevel at det er vanskelig å komme unna nedgangen, og den problematikken vil være et hovedproblem i norsk historieskriving.²⁴ Flere historikere har altså i den senere tid pekt på at nedgangsproblematikken i Norge til tider har blitt for mye vektlagt, og at mange forskere har sett seg litt blinde på den. Mange knytter tapet av selvstendighet i 1537, med kongefellesskapet med Sverige i 1319, og at nedgangen skal ha startet da. Derfor

¹⁹ Edward M. Spiers, "Introduction," i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang, og Matthew J. Strickland (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014). 2

²⁰ Ole Georg Moseng et al., *Norsk historie I. 750-1537* 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 2007) 13

²¹ Steinar Imsen, *Norges nedgang* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2002) 7

²² Moseng et al. 14-5

²³ Imsen. 14

²⁴ Ibid. 14-5

opplever forskerne at resten av 1300-tallet var en tid der Norge sakket akterut politisk, økonomisk og militært.

Bjørgo er et eksempel på dette. Som nevnt ovenfor er han ganske bombastisk på at Norge ikke fulgte med utviklingen som skjedde i Europa på 1300-tallet, og han mener at lederskapet Norge hadde i Norden og Nord-Europa aldri kunne gjenoppstå. Bjørgo mener at 1319 er slutten for utviklingen av den gammelnorske staten, og at man går inn i en unionsperiode.²⁵ Mange norske historikere har hevdet at tronbestigelsen til Magnus 7. Eriksson i 1319 innledet en periode hvor viktige politiske avgjørelser ble tatt utenfor rikets grenser, og at norske representanter var lite representert. Nyere forskning har vært skeptisk til denne oppfattelsen.²⁶

Geir Atle Ersland er som nevnt en annen historiker som skriver at Norge opplevde en militær-teknologisk nedgang i løpet av 1300-tallet. Han er ikke like kategorisk som Bjørgo, men han skriver blant annet at Norge ikke fulgte med den europeiske utviklingen når det gjaldt rytteri og festninger.²⁷ I bind 1 av norsk forsvarshistorie *Krigsmakt og kongemakt 900-1814* der Ersland har skrevet del 1, skriver han blant annet «Svikten for det norske riket låg i at landet ikkje hadde ressursar til å bera ei militærmakt som kunne hevda seg i europeisk samanheng.»²⁸ Denne påstanden mener jeg kan drøftes. For det første, hva legger Ersland i å hevde seg militært i europeisk sammenheng? Betyr det at man skal vinne offensive kriger, eller at man klarer å holde unna angrep fra andre riker? Hvilke europeiske riker sammenligner han Norge med? Er det Norges naboland, eller er det stormakter som England og Frankrike? Dette er bare noen av spørsmålene man kan stille til Erslands utsagn.

En av de viktigste lærebøkene for historie ved høyere utdanning var svært lenge Andreas Holmsen sitt hovedverk, *Norges historie fra de eldste tider til 1660*. Den ble utgitt i 1939, og var lenge den absolutt mest brukte grunnboka. I ettertid har mange av tolkningene og enkeltdeler ved boka blitt utfordret, men gjennom å ha den posisjonen boka har hatt, har Holmsen sine synspunkter hatt en stor betydning for forståelsen av eldre historie. Holmsens grunnsyn har blitt utfordret de senere årene, blant annet av Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Eling Sandmo som har skrevet *Norsk historie*. Boka er en lærebok for høyere utdanning, som også behandler historiografien i Norge.

²⁵ Bjørgo. 95

²⁶ Moseng et al. 142

²⁷ Ersland. 91

²⁸ Ibid. 101

1.3.4 Forskning på norsk hærvesen

Mye av den tidligere forskning på det norske hærvesenet i middelalderen har fokusert forholdsvis lite på perioden etter kongefellesskapet med Sverige fra 1319, og særlig lite på siste halvdel av 1300-tallet. Enkelte forskere har også knyttet den militær-teknologiske utviklingen i Norge, med den påståtte nedgangstiden i Norge i senmiddelalderen. I de senere årene har det vært et lite opprør mot det klassiske bilde av senmiddelalderen som en lang krisetid i norsk historie. Med gjentatte pestepidemier i riket sank folketallet ganske drastisk, og ringvirkningene av det skal ikke undervurderes, men sammenlignet med andre europeiske land var ikke forholdene i Norge spesielt dramatisk. Og flere grupper i Norge klarte seg forholdsvis bra, selv de som opplevde store økonomiske tilbakeslag. Senmiddelalderen var ikke en bare en politisk, økonomisk og militær nedtur, det var også en periode som hadde en omstillingsprosess, der man kan finne viktige trekk som peker framover mot tidlig nytid.²⁹

Ersland har lenge vært en viktig bidragsyter til forskningen på norsk hærvesen i middelalderen. Han har gjort en del studier om leidangen, og har blant annet sett på tallmaterialet angående leidangen.³⁰ Ersland er ikke helt enig i det tradisjonelle synet om at leidangen var en særnorsk ordning. Den utviklet seg gjennom kontakt med andre europeiske forsvarsordninger, og den hadde nok et anglosaksisk forbilde hevder Ersland.³¹ Når det gjelder den norske hærmaktens utvikling ser imidlertid Ersland ut til å slutte seg til det tradisjonelle synet. For eksempel skriver Ersland: «På eit par vesentlege område ser det likevel ut til at Noreg sakka særleg akterut samanlikna med den militærteknologiske utviklinga elles.»³²

Flere historikere har i de siste årene forsøkt å vise at Norge ikke sto tilbake når det gjaldt den militær-teknologiske utviklingen. Her er blant annet arbeidene til Erik Opsahl, Tor Einar Fagerland og Knut Peter Lyche Arstad viktig. Jeg er enig i svært mye av deres forskning, og deler deres syn på det norske hærapparatet på 1300-tallet. Opsahl har flere artikler og en hovedfagsoppgave der han studerer det norske hærvesenet i middelalderen i et europeisk perspektiv, og han forsøker å vise at situasjonen til det norske riket ikke var så svekket som andre historikere har hevdet.³³ Han er en av forfatterne av *Norsk historie*, som jeg har nevnt tidligere som et forskningsverk som ønsker å bryte ned det klassiske bilde av norsk senmiddelalder. I den boken står det blant annet man finner belegg i kildene om at nordmenn

²⁹ Moseng et al. 279-80

³⁰ Ersland. 80-6; Geir Atle Ersland, "Kvantitativ realisme?," i *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*, redigert av Knut Peter Lyche Arstad, Forsvarsmuseets småskrift (Oslo: Forsvarsmuseet, 2003).

³¹ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 48

³² Ibid. 89

³³ Opsahl; Erik Opsahl, "Framveksten av herresvein-institusjonen og dens betydning for militærvesen, maktforhold og sosial eliteutvikling i Norge ca.1270-1390" (Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1991).

var med i krigføring på 1300-tallet.³⁴ I tillegg jeg har fått tilgang til et upublisert manuskript av Opsahl som er den del av et større uferdig arbeid om det norske aristokratiet på 1300-tallet, som også bygger på studier av norsk hærmakt i denne perioden. Deler av dette arbeidet er likevel publisert tidligere.³⁵ I det upubliserte manuskriptet skriver Opsahl at han stiller «seg tvilende til det utbredte synet om at det norske kongedømmet manglet et funksjonelt hærvesen i siste halvdel av 1300-tallet.»³⁶

Tor Einar Fagerland har skrevet en avhandling som blant annet tar for seg krigføring i middelalderen i Norden.³⁷ Her går Fagerland nøye gjennom det politiske og militære spillet i Norden i perioden 1286-1319, og han ser det i et europeisk perspektiv. Fagerland, som Opsahl, viser til at det var felleseuropeiske trender som også gjaldt i Norden angående krigføring. «I et europeisk perspektiv viser Håkon Magnussons nederlag kun at de samme mekanismene som gjaldt for europeisk krigføring også gjorde seg gjeldende i Norden.»³⁸ En sammenligning av nordisk og europeisk krigføring gjøres også til en viss grad i *Norsk historie*, men ikke like detaljert som Fagerland.³⁹ I sin avhandling vektlegger han mest nordiske forhold, og ikke så nøye i detalj hvordan situasjonen er i Norge, likevel er det mye Fagerland skriver som er nyttig for meg i min oppgave. Fagerland er blant de som er noe mer positiv til Norges militære evner på 1300-tallet, og mener at den norske kongemakten ikke var like militært svekket som mange skal ha det til.⁴⁰

Knut Peter Lyche Arstad har skrevet flere artikler som blant annet går ut på strategier ved norsk krigføring på 1200- og 1300-tallet.⁴¹ Han forsøker å tegne opp et bilde av at de

³⁴ Moseng et al. 210-1

³⁵ Noe av det tidligere publiserte arbeidet som Erik Opsahl har brukt i sitt upubliserte manuskript er: Erik Opsahl, «Kalmarunionen – Et dansk-svensk prosjekt med Norge på slep? Norges rolle i nordisk politikk 1319-1397» i *Konge, adel og opprør. Kalmarunionen 600 år*, red. Knut Arstad (Oslo: Forsvarsmuseet, 1998) s.16-28. Erik Opsahl, «Del 1. 900-1537» i *Norsk innvandringshistorie bind 1. I kongens tid 900-1814*, av Erik Opsahl og Sølvi Sogner (Oslo: Pax Forlag, 2003) s.23-223. Og i Moseng et. al 2007,

³⁶ Erik Opsahl, "Det norske militære apparatet i andre halvdel av 1300-tallet," (Institutt for historiske studier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2015). 16

³⁷ Tor Einar Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv" (Akademisk avhandling, Institutt for historie og klassiske fag. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2006); Tor Einar Fagerland, *Krig og diplomati i nordisk middelalder. De internordiske konfliktene 1286-1319 i et nordisk og europeisk perspektiv* (Oslo: Forsvarsmuseet, 2002) Det siste arbeidet var et ettårig forskningsengasjement som Fagerland hadde ved Forsvarsmuseet i Oslo i perioden 2001-2002.

³⁸ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 144. Et slikt syn er også formulert i førsteutgaven av *Norsk historie* som kom ut i 1999.

³⁹ Moseng et al. 210-1

⁴⁰ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 144

⁴¹ Knut Peter Lyche Arstad, ""... underlig forjaget og planløs ..."? Strategi og feltherreegenskaper i Norge i første halvdel av 1200-tallet " i *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*, redigert av Knut Peter Lyche Arstad, Forsvarsmuseets småskrift (Oslo: Forsvarsmuseet, 2003); Knut Peter Lyche Arstad, "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries," i *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi og*

strategiske valgene som norske aktører gjorde var svært bevisste valg, og at de ikke var planløse som andre historikere har hevdet. Han føyer seg dermed i rekken av historikere som ønsker å vise at hærvesenet i Norge var bedre enn den tidligere forskningen har ment. Jeg vil i undersøkelsen forfølge de fleste synspunktene til Opsahl, Fagerland og Arstad.

1.3.5 Forskning på middelalderens krigføring

To av de ledende forskerne på krigføring i middelalderen har i lang tid vært J.F. Verbruggen og Philippe Contamine, som henholdsvis ga ut bøkene *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages* og *War in the Middle Ages*. Verbruggen har fokusert mye på empiriske studier, hvor oppmålinger av slagsteder er utført for å kunne kvantifisere og klassifiserer de enhetene som deltok. Krigføringen, og utviklingen av den, blir av Verbruggen satt i sammenheng med stats- og samfunnsutviklingen. Contamine har fokusert mindre de empiriske studiene enn Verbruggen, men vært mer opptatt av å se på krigføring i middelalderen gjennom et politisk, samfunnsmessig og komparativt perspektiv.⁴²

Den tidligere forskningen mente lenge at middelalderens krigføring var lite taktisk, og at man manglet strategisk tenkning. Denne tankegangen har Contamine og Verbruggen vist med flere eksempler at ikke stemmer, og man kan nesten snakke om at det fantes en krigsvitenskap under middelalderen.⁴³ Når det gjelder bruken av det tunge kavaleriet har flere forskere, deriblant Matthew Bennett vært skeptisk til den gjengse oppfatningen av at det tunge kavaleriets betydning og dets påståtte overlegenhet. Bennett hevder at det er en myte at kavaleriet skulle være så overlegent som mange tidligere forskere har hevdet.⁴⁴ Jim Bradbury er enig med Bennett når det gjelder betydningen av det tunge kavaleriet, at deres betydning ved slag i middelalderen har blitt noe overdrevet.⁴⁵

Nyere forskning har stilt spørsmålsteget ved Verbruggens ideer om slaget som den dominerende faktoren ved middelalderens krigføring. Bennett, Bradbury og John Gillingham hevder at slaget ikke spilte en så sentral rolle ved krigføring i middelalderen. Gillingham mener at plyndringstokt trolig var det mest utbredte virkemiddelet. Contamine mener at man i middelalderen hadde en frykt for krigføring i åpent lende, og man ønsket å søke tilflukt ved

organisasjon ca. 1100-1400, redigert av Knut Peter Lyche Arstad, Forsvarsmuseets småskrift (Oslo: Forsvarsmuseet, 2003).

⁴² Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 61-2

⁴³ Ibid. 64-5

⁴⁴ Matthew Bennett, "The Myth of the Military Supremacy of Knightly Cavalry," i *Armies, Chivalry and Warfare in Medieval Britain and France*, redigert av Matthew Strickland (Stamford: Paul Watkins, 1998).

⁴⁵ Fagerland, *Krig og diplomati i nordisk middelalder. De internordiske konfliktene 1286-1319 i et nordisk og europeisk perspektiv*. 50

nærmeste festningsverk. Krigføring i middelalderen skal ha bestått for det meste av plyndringer, ofte beleiringer, og kun en sjelden gang kom det til slag.⁴⁶ Mitt inntrykk er at Fagerland føyer seg inn i denne rekken av forskere som mener at slag ikke var den avgjørende formen for krigføring under middelalderen.

Forskningen på beleiringer sier at det var en form for krigføring som var til stor fordel for forsvarerne. Hadde borgen godt med forsyninger og var i god stand, hadde forsvarerne ofte lite å frykte. Slik kunne en tallmessig underlegen hær i flere tilfeller klare å holde stand mot en angripende hær. Beleiringskrigføring, og måten det ofte ble gjennomført på er en av grunnene til at den nyere forskningen sier at den forsvarende part i de aller fleste tilfeller hadde en fordel overfor den angripende parten.⁴⁷

1.4 Metode

Denne oppgaven har som nevnt et mål om å sammenligne to kongedømmers hærmakt og krigføring på 1300-tallet. Metoden man kan bruke for å gjennomføre en slik undersøkelse, er en komparativ studie. Det å bruke sammenligninger til å forklare er en egen tradisjon i historiefaget.⁴⁸ Knut Kjeldstadli skriver at i tillegg til å prøve årsaksforklaringer har komparativ metode to andre formål. Det ene formålet er å kunne vise at en teori gjelder allment, altså hvor gyldig en teori kan være med å teste den på flere parallelle fenomener. Eksempelet Kjeldstadli bruker er hvilke vilkår som finnes for at et bondeopprør skal oppstå. Det andre formålet med en komparativ metode er å se om det er noe å forklare. Det har en heuristisk, eller en kunnskapssøkende, hensikt. Man må ha gode spørsmål for at denne metoden skal gi best mulig svar. Denne tilnærmingen kalles ofte for kontrasthistorie, man stiller samme spørsmål til ulikt materiale, og man kan få ulike svar.⁴⁹

Min oppgave har den kunnskapssøkende tilnærmingen, der jeg forsøker å stille de samme spørsmålene til materialet jeg har om Skottland og Norge, for deretter se om svarene jeg får er like eller forskjellige. Hvis man har valgt sammenligning som metode har man igjen to mulige tilnærminger man kan velge, eller man kan benytte begge. Det er John Stuart Mill som dannet disse tilnærmingene. Den ene kan kalles den maksimale overensstemmelses metode, mens den andre kan kalles den maksimale forskjellens metode.⁵⁰ Hvilken tilnærming

⁴⁶ Ibid. 48-55

⁴⁷ Ibid. 53-5

⁴⁸ Astri Andresen et al., *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode* 2. utg. (Oslo: Det Norske Samlaget, 2015) 103

⁴⁹ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget* 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999) 263-4

⁵⁰ Ibid. 265-6

man skal velge avhenger først og fremst på om det er likheter eller forskjeller som skal forklares. Overensstemmelsesmetoden velger man når objektene man er forholdsvis ulike, og det er likhetene man er interessert i. Forskjellsmetoden velger man når objektene er ganske like, og det er ulikhetene man er interessert i. Det er fullt mulig å benytte seg av begge tilnærmingene, slik at man vektlegger både likhetene og ulikhetene.⁵¹ Jeg kommer til å bruke begge tilnærmingene, siden jeg er interessert i å finne både forskjeller og likheter mellom Skottland og Norge.

Når man holder på med en komparativ analyse kan arbeidsmengden bli ganske stor. Skal man sammenligne riker, trenger man materiale for de rikene man sammenligner. Dermed kan det bli veldig mye lesestoff. En måte for å minske arbeidsbyrden er at man dropper originalkildene, og heller bruker stoff som andre forskere har fremstilt.⁵² Fordi arbeidsmengden hadde blitt for stor, velger jeg i min oppgave ikke å bruke originale kilder, men heller andre forskere sine fremstillinger. Dermed blir min oppgave en form for historiografisk studie. Komparativ metode hjelper oss i å få stilt spørsmål og få svar. Og man kan få tak i flere forklaringsmomenter som bidrar til at de teoriene man kan bli testet ut.⁵³

1.5 Oppgavens utforming

Denne oppgaven starter med et kapittel som på mange måter er et bakgrunnskapittel for resten av undersøkelsen, derfor er strukturen på det kapittelet litt annerledes enn de som følger etter. Hvert kapittel er delt inn tematisk, der jeg fortløpende sammenligner norske og skotske forhold gjennom kapitlene. Det første kapitlet, som fyller en rolle som bakgrunnskapittel, omhandler militære trusler og allianser for de to kongedømmene. Det neste kapitlet tar for seg landskapet, mens det tredje går nærmere inn på ressursene som det norske og skotske riket disponerte. Det fjerde kapitlet handler om organiseringen av hævesenet, mens det siste kapitlet ser nærmere på omfanget og arten av krigføring hos det skotske og norske riket var. Til slutt kommer det en konklusjon hvor jeg vil oppsummere de funnene som denne undersøkelsen har gitt meg.

⁵¹ Andresen et al. 104; Kjeldstadli. 266-7

⁵² Andresen et al. 106

⁵³ Kjeldstadli. 269

2. Militære trusler og allianser

For å kunne forstå bedre de strategiske valgene som de norske og skotske aktørene gjorde, er det nødvendig å vise hvordan det politiske landskapet var i de to rikene. Hvem som var deres allierte og fiender var med på å påvirke krigføringen og hærmaktene i Skottland og Norge.

2.1 Bakgrunnen for konfliktene

2.1.1 Skottland

Aleksander 3. av Skottland hadde overlevd sin første kone, Margaret av England, sine to sønner og sin datter hadde vært gift med Eirik 2. av Norge. Den eneste gjenlevende arvingen han hadde var barnebarnet Margreta i Norge, og hun hadde skotske stormenn i 1284 hadde akseptert som den rettmessige arvingen til den skotske tronen. Den 18. mars 1286 reiste Aleksander 3. om natten fra Edinburgh til Kinghorn, der hans nye dronning hadde sin residens. Akkurat hva som skjedde den natten vet vi ikke, men Aleksander 3. ble funnet død neste dag med en brukket nakke. Han ble 44 år gammel. Situasjonen i Skottland ble ikke lettere av at Margreta, på vei til Skottland, døde på Orknøyene sent i september 1290.⁵⁴ Nå hadde Skottland ingen klare arvinger til kongetronen, og dette startet en konflikt mellom rivaliserende storfamilier som hevdet de hadde rett på tronen. Det var flere som hevdet sin rett til å styre, men det var to menn som skilte seg ut, og det var John Balliol og Robert Bruce den eldre.⁵⁵ De ulike partene klarte ikke å bli enig om hvem som skulle overta etter Aleksander 3., og i starten av 1291 søkte man råd hos Edvard 1. for at han skulle finne en løsning på problemet som hadde oppstått. Edvard 1. ankom Skottland i april, og han hadde sin egen agenda og en plan for hva han ville oppnå.⁵⁶

I Norham hvor de to kongedømmenes parlament møttes ble de skotske lederne klar over hva Edvard krevde. Han ville bidra til å utpeke en skotsk konge, og sikre Skottland fred og suverenitet, men Edvard skulle ha en rolle som overordnet herre over Skottland. Mange skotter var skeptiske til Edwards krav, men kandidatene til tronen var redd for å miste sin posisjon og godtok kravene.⁵⁷ Spørsmålet om hvem som hadde retten til å ta over tronen i Skottland var vanskelig å svare på. Edvard etablerte en egen rettsinstans som skulle avgjøre hvem som skulle bli Skottlands neste konge. Retten bestod av 104 medlemmer, 24 som kom fra Edvard sitt råd, og 80 medlemmer fra Skottland, der Bruce og Balliol valgte ut 40 medlemmer hver.⁵⁸ Edvard

⁵⁴ Brown. 165; Barrow. 3-4

⁵⁵ Barrow. 39

⁵⁶ Brown. 165-6

⁵⁷ Ibid. 165-7

⁵⁸ G. W. S. Barrow, *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003) 187

hentet også inn råd fra juridiske eksperter, som bidro til å gjøre saken enda mer komplisert. Det ble mer og mer tydelig utover sommeren 1292 at det var John Balliol sitt krav som var det sterkeste. Dommen falt den 17. november 1292, og utfallet var at Skottlands nye konge het John Balliol.⁵⁹

Skottlands nye konge hadde ikke den sterke posisjonen som forgjengerne hadde hatt. John sin vei til tronen hadde gjort han tydelig underlegen i sin relasjon til kongen av England, og han var en splittende konge innad i det skotske riket. John måtte blant annet knele foran Edvard 1. og erkjenne at han var Edwards vasall i Skottland, noe tidligere konger av Skottland hadde nektet.⁶⁰

I juni 1294 brøt det ut krig mellom England og Frankrike. Edvard 1. krevde at den skotske kongen, ti jarler og seksten baroner skulle bidra med tropper til den engelske hæren. Ikke siden 1159 hadde en skotsk konge hjulpet en engelsk konge med tropper til krigføring på kontinentet. Det var ikke populært hos de skotske jarlene i 1159, og det var heller ikke populært i 1294. Ingen av de som ble innkalt bidro med hjelp til Edvard.⁶¹ Mange skotske stormenn var ikke fornøyd med at Skottland på mange måter nå var blitt lagt under engelsk styre, og så etter muligheter for å frigjøre seg fra England.⁶² Skotske stormenn følte at nå hadde de en mulighet til å gå sammen med Frankrike, og få til en allianse mot England. John Balliol ble satt på sidelinjen, mens tolv utvalgte menn styrte forhandlingene med Frankrike. Ut fra disse forhandlingene ble det lagt fram en avtale. Den ble stadfestet i det skotske parlamentet i februar 1296, og var på mange måter en krigserklæring mot England.⁶³ Samme vår var det trefninger mellom skotske og engelske styrker ved Berwick og Dunbar. Edvard 1. klarte å få en stopp på den organiserte motstanden mot han etter slaget ved Dunbar, men det tok ikke lange tiden før det brøt ut nye krigshandlinger mellom Skottland og England.⁶⁴

Høsten 1296 krevde Edvard på nytt at Skottland skulle bidra med ressurser og menn til hans krigføring mot Frankrike, og igjen var dette svært upopulært hos skottene. Nå begynte også Edvard å plassere engelskmenn i viktige posisjoner i Skottland. Dette var noe som mange skotske stormenn likte dårlig. Våren 1297 var det slutt på tålmodigheten hos mange skotter, og de var klare for å ta opp våpen mot England. I 1297 var det flere skotske angrep mot

⁵⁹ Brown. 168

⁶⁰ Ibid. 169

⁶¹ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 81-2

⁶² Brown. 173

⁶³ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 83, 90. Mer informasjon om denne avtalen med Frankrike kommer i kapittel 2.3.1.

⁶⁴ Brown. 175

engelskmenn i flere regioner, og starten på en langvarig konflikt mellom de to nabolandene var i gang.⁶⁵

2.1.2 Norge

Mot slutten av 1200-tallet og i deler av 1300-tallet hadde man en konflikt mellom de skandinaviske kongerikene, der Norge i høyeste grad var delaktig. Fagerland har sett på hva ulike forskere mener var de viktigste grunnene til konfliktene, og hva som var bakgrunnen for konfliktene i perioden 1286-1319. Fagerland hevder at P.A. Munch mener at den norske kongen Håkon 5. Magnusson var en fredselskende konge, mens de ytre fiendene var først og fremst den danske konge og den svenske hertugen Erik. Munch sine arbeider er skrevet i en tid da ideen om å bygge nasjonalstaten var sterk, og man må lese hans arbeider ut fra denne konteksten. Halvdan Koht knytter den nordiske konflikten sammen med klasse, og at man nå hadde et føydalt klassesamfunn. Koht mente at det ikke var en kamp mellom kongemaktene, men heller en konflikt mellom svensk og danske kongemakt mot et samlet aristokratisk parti fra Norden. Den svenske historikeren Jerker Rosén knyttet konfliktene til blant annet den økonomiske utviklingen i Nord-Europa på denne tiden. Den økende handelsaktiviteten mellom Vest-Europa og østersjøområdet bidro til at områdene rundt Kattegat og Øresund fikk en økt betydning. Derfor ble det viktig å kunne kontrollere dette området. Rosén hevder at Håkon 5. Magnusson var svært opptatt av kontrollere Halland på grunn av dette. De danske historikerne Aksel E. Christensen og Kai Hørby legger til grunn et dynastisk perspektiv for konfliktene. De nordiske kongehusene prøvde å sikre seg og sine arvinger mest mulig makt, og det var bakgrunnen for konfliktene.⁶⁶

Fagerland selv mener at man ikke kan se på konfliktene med at det bare var tre aktører, en rekke andre aktører var også delaktig. Fagerland mener at konfliktene stammet fra dynastiske motiver, samt utviklingen av føydalismen og militære trekk.⁶⁷ Ersland snakker om indre og ytre motiv i konfliktene. Ett av de indre motivene var hvordan len skulle fordeles, og hvem som leide hvilke len. Aristokratiet i Norden var bestemt på at de mente at len skulle gå til det innfødte aristokratiet i kongedømmene, og at det var kongens plikt å se til at dette skjedde. Kongen derimot ønsket ofte å gi len til den han selv mente var passende og egnet. Med slike forskjellige motiver kunne det ofte oppstå konflikt mellom aristokratiet og de ulike kongene. Ersland skriver også om ytre motiv for konflikter i Norden på denne tiden. Ett viktig ytre motiv

⁶⁵ Ibid. 179-182

⁶⁶ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 13-4

⁶⁷ Ibid. 14-5

var, som også Rosén nevnte, å ha kontroll på området rundt Øresund. Handelen bidro til at dette området var svært lukrativt å ha kontrollen over.⁶⁸

2.2 Trusselbildet

2.2.1 Skottland

Skottland ligger forholdsvis isolert med den store naboen, England i sør, som i århundrene før 1300-tallet var den største trusselen til Skottland. Trusselen fra den engelske kongen kom ikke til å bli mindre utover 1300-tallet. Det som er viktig å poengtere, er at fra William Rufus sin erobring av Carlisle og den sørlige delen av Cumbria, og fram til Edvard 1. begynte sin krigføring mot Skottland, hadde ingen engelske konger forsøkt å okkupere hele, eller deler, av Skottland. Fra 1093 og til 1286 var det bare åpen krig mellom Skottland og England tre ganger, i 1136-1138, 1173-1174 og 1215-1217. Ved alle disse anledningene var det Skottland som startet krigene. Dette viser det avgjørende nye som skjedde med Edvard 1. og hans invasjon av Skottland i 1296.⁶⁹

Hvorfor opplevde man denne endringen i den engelske kongens sitt forhold til Skottland med Edvard 1. som konge? M.T. Clanchy skriver at Plantagenetfamilien, og spesielt Henrik 3., mente at de var opphøyet sammenlignet med andre lokale rivaler, og at de tilhørte en elitegruppe av fyrster, som blant annet inkluderte paven og keiseren. Edvard 1. hadde vokst opp med denne tankegangen, og viste det med at han i store deler av regjeringstiden sin var svært opptatt av sine landområder på kontinentet, og han hadde dratt på korstog fra 1270 til 1274.⁷⁰ Edvard hadde ifølge Clanchy en oppfattelse om at hele Storbritannia burde vært styrt av den engelske kongen, og han anerkjente ikke Skottland og Wales som separate konge- og fyrstedømmer. De skulle være underdanige hans eget kongerike.⁷¹ Engelske konger hevdet også at de hadde en historisk og mytologisk rett til å ha kontroll over De britiske øyer.⁷²

A.D.M. Barrell stiller seg noe kritisk til disse teoriene til Clanchy og andre historikere om at Edvard 1. ville ødelegge Skottland som en egen politisk enhet for å kunne styre landområdene selv. Barrell hevder at det ikke var sikkert at det var dette som var politikken til Edvard, og at mange historikere har tillagt Edvard sine handlinger mot Skottland som et bilde

⁶⁸ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 113

⁶⁹ Matthew J. Strickland, "The Kings of Scots at War, c.1093-1286," i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang, og Matthew J. Strickland (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014). 99-100

⁷⁰ M.T. Clanchy, *England and Its Rulers 1066-1307* (Oxford: Blackwell Publishing, 2006) 301

⁷¹ Ibid. 283

⁷² R. R. Davies, *The first English empire. Power and Identities in the British Isles 1093-1343* (Oxford: Oxford University Press, 2000) 41-3

på en engelsk imperialistisk tankegang.⁷³ Selv om Edvard blir regnet som en hardere og mer brutal kongen enn sin far, er det ikke bare persongalleriet og deres personlighet som er grunnen til at Skottland og England startet å krige mot hverandre.⁷⁴ Som nevnt tidligere var det en rekke hendelser som sammenfalt, og personer som utnyttet disse hendelsene, som gjorde at det brøt ut en krig mellom de to nabolandene.

For å forstå den militære trusselen som skottene sto over, kan man se nærmere på hæren til England og antallet menn som de disponerte over. Før felttoget i 1298 kalte Edvard 1. inn mange tropper som skulle samles i Carlisle. Edvard skal ha disponert litt over 25.000 fotsoldater, der nesten halvparten kom fra Wales.⁷⁵ Det er viktig å poengtere at det ikke er sikkert at det var så mange som møtte opp. Dette var et vanlig problem i middelalderen, som også Filip 3. av Frankrike opplevde i 1272.⁷⁶ Dette var et stort antall, og en voldsom trussel for skottene, som ikke hadde mulighet til å få mønstret like mange menn.

Barrow har forsøkt å se nærmere på hvor mange soldater den engelske hærmakten hadde i slaget ved Bannockburn i 1314. Barrow sier at det skulle ha vært 21.640 fotsoldater som skulle ha blitt innkalt, inkludert fem tusen fra Wales. Trolig var antallet som møtte opp noe lavere, omtrent rundt 15.000 fotsoldater. Barrow, har med hjelp av arbeidet til J.E. Morris, kommet fram til at engelskmennene trolig hadde et kavaleri på et sted mellom 2000 og 2500 ryttere. Dette var tall som Skottland ikke kunne klare å oppnå, og viser at England var overlegne på papiret. Barrow estimerer at ved Bannockburn hadde skottene et sted mellom 7000 og 10.000 soldater, der kanskje maksimalt 6000 deltok i det faktiske slaget.⁷⁷

Som historien har vist oss flere ganger, inkludert ved Bannockburn, er det ikke alltid det kommer an på antallet soldater om man vinner et slag. Likevel viser disse tallene at Skottland var underlegen England når det kom til militær styrke. Ikke bare hadde engelskmennene mange soldater, de hadde også mer tungt kavaleri. Og skottene fryktet særlig de disiplinerte og erfarne tunge kavaleriet til engelskmennene.⁷⁸ Selv om den skotske hæren ved de aller fleste tilfeller ikke kunne utfordre den engelske hæren, kunne de absolutt plage den.⁷⁹ Skottland kunne vinne noen slag, men likevel var England den sterkeste parten i krigen.⁸⁰

⁷³ A. D. M. Barrell, *Medieval Scotland* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000) 92,97

⁷⁴ Clanchy. 284-5

⁷⁵ Fiona J. Watson, *Under the Hammer: Edward I and Scotland, 1286-1306* (Edinburgh: John Donald, 2005) 61

⁷⁶ Philippe Contamine, *War in the Middle Ages* (Oxford: Blackwell Publishing, 1986) 81. Her nevner Contamine et eksempel der Filip 3. forventet 80 riddere, men at bare 55 dukket opp.

⁷⁷ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 268-73

⁷⁸ Ibid. 132

⁷⁹ Watson. 108

⁸⁰ Colm McNamee, *The Wars of the Bruces. Scotland, England and Ireland, 1306-1328* (East Linton: Tuckwell Press, 1997) 66

Hvem som satt på den engelske tronen hadde også litt å si hvordan trusselen for Skottland utartet seg. Som vi har nevnt tidligere var Edvard 1. regnet som en hard konge. Sønnen hans, Edvard 2. blir derimot regnet som en av Englands svakeste monarker i middelalderen, og han ble ikke sett på som en god militær leder. Han slet også med interne problemer, både politiske og finansielle. Noen av de var nedarvet fra faren, andre kom fra hans egne valg.⁸¹ Disse faktorene gjorde at trusselen fra England ble mindre for skottene med Edvard 2. som regent.

Edvard 3. var en stor kontrast til farens styre, og under han opplevde England noen av sine mest berømte seire på slagmarken, blant annet mot skottene ved Neville's Cross i 1346. Mange forskere har vært ambivalent til Edvard 3., mye fordi han ofte førte aggressive kriger basert på personlige ambisjoner. Det var under Edvard 3. sin regjeringstid at Hundreårskrigen (1337-1453) med Frankrike startet, noe som gjorde at England fokuserte mer på Frankrike, og mindre på Skottland, dermed endret trusselbildet seg noe for skottene.⁸²

For å gjøre situasjonen mellom Skottland og England enda mer komplisert, var det mange i aristokratiet på begge siden av grensen som hadde relasjoner og landområder i naboriket. Det er anslått at på 1200-tallet hadde ni av tretten skotske jarledømmer også eiendom på engelsk jord, og at syv av 22 engelske jarledømmer hadde skotske interesser. For eksempel hadde Bruce-familien mye eiendom på begge sidene av grensen, og de søkte ofte karrierer på tvers av landegrensene. I så å si alle deler av De britiske øyer var adelsfamilier tett knyttet sammen i et aristokratisk nettverk. Mange skotske aristokrater følte de var en del av et større nettverk, og at deres interessesfære ofte gikk utenfor den skotske kongen sine. Det hadde vært tette relasjoner mellom adelsfamilier på begge sider, blant annet var det ofte giftermål på tvers av grensene.⁸³

En aristokrat som disponerte land på vegne av den skotske kongen, kunne havne i en vanskelig konflikt, om det ble krig mot England, og vedkommende hadde lignende avtaler med den engelske kongen. Vedkommende måtte gjøre et valg, og valget ville ofte bli tatt på grunnlag av hvor den viktigste bopelen og godsinntektene var plassert. Grenseområdene later til å ha vært forholdsvis harmonisk, og forholdene mellom grensearistokratiet så ut til å kunne overleve

⁸¹ John Sadler, *Border Fury. England and Scotland at War 1296-1568* (New York: Routledge, 2006) 104-5; Mitchison. 47

⁸² Sadler. 183, 203

⁸³ Andy King, "Best of Enemies: Were the Fourteenth-Century Anglo-Scottish Marches a 'Frontier Society'?", i *England and Scotland in the Fourteenth Century: New Perspectives*, redigert av Andy King og Michael Penman (Woodbridge: Boydell Press, 2007). 116-7; Robin Frame, *The Political Development of the British Isles 1100-1400* (Oxford: Oxford University Press, 1995) 59-63

korte kriger som foregikk over få år. Det forholdet ser ut til at ble endret utover 1300-tallet som en følge av krigføringen.⁸⁴

Det finnes eksempler på skotter som skiftet side, og inntok viktige posisjoner i Skottland på Edvard 1. sin vegne.⁸⁵ I 1303 var det første gang at Edvard 1. prøvde å mobilisere en hær i Skottland med hjelp fra skotske stormenn. Blant annet skulle Robert Bruce, jarlen av Carrick og den kommende skotske kongen Robert 1., stille med det han hadde tilgjengelig av soldater. Det er høyst usikkert hvor mange av de skotske stormennene som fulgte denne ordren.⁸⁶ Uansett om hvor mange skotter som kjempet på den engelske kongens side, viser dette at trusselen for de som var lojale til Bruce-familien, også kunne være skotske personer.

Det er viktig å huske på at mens den skotske og engelske kongen kjempet mot hverandre, var det også en kamp innad i Skottland om kongetronen. Robert Bruce, som hadde latt seg krone som konge av Skottland i 1306, var ikke en samlende karakter. Det var mange ledende stormenn i Skottland som ikke synes at Bruce ikke var egnet som konge. Stormennene mente at Bruce på mange måter hadde gjennomført et kupp, og drapet på John Comyn som var en rival til Bruce, hadde gjort mange svært skeptisk til Bruce sin rett på den skotske tronen.⁸⁷

På 1330-tallet vokste det fram en gruppering av menn som hadde mistet sine områder rundt grensen, gjerne til personer som var lojale til Bruce-familien, og som nå krevde tilbake det de mente var deres. De ble kalt «the Disinherited». Denne gruppen kom i kontakt med Edvard Balliol, sønn av tidligere kong John av Skottland. Det fantes et ønske om å få han på tronen i Skottland. Edvard 3. av England så dette som en mulighet til å legge et ekstra press på Skottland, og støttet the Disinherited etter hvert. De var forberedt på krig for å få sine krav gjennomført.⁸⁸ Slik fikk Skottland enda en trussel å tenke på ikke lenge etter at de hadde fått en fredsavtale med England i 1328 der den engelske kongen anerkjente Skottland som et selvstendig kongedømme. Denne gangen kom det til en borgerkrigliggende situasjon, men der den engelske kongen fremdeles spilte en helt sentral rolle.

2.2.2 Norge

Fra å ha vært mye orientert nord. og vestover i utenrikspolitikken, begynte Norge rundt 1250 å orientere seg mer mot sine naboer i øst og sør, henholdsvis Sverige og Danmark. Denne

⁸⁴ Geoffrey Barrow, "Frontier and Settlement: Which influenced Which? England and Scotland, 1100-1300," i *Medieval Frontier Societies*, redigert av Robert Bartlett og Angus MacKay (Oxford: Clarendon Press, 1989). 12, 21

⁸⁵ Watson. 197

⁸⁶ Ibid. 174

⁸⁷ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 202-3

⁸⁸ Brown. 231-5; Sadler. 183-5

dreiningen i norsk utenrikspolitikk kom til å vedvare i mange år fremover. Det betyr ikke at Norge sluttet helt med å se vestover også, blant annet hadde man konflikten med Skottland i 1263, og det var vestover at Norge opplevde sine mest varige posisjoner.⁸⁹

Med det danske riket var den norske kongen i konflikt med gjennom store deler av andre halvdel av 1200-tallet. Konflikten kan deles opp i to perioder, den ene var rundt 1250-årene, mens den andre var på 1280- og 1290-tallet.⁹⁰ Konflikten mot slutten av 1200-tallet hadde som bakgrunn at det norske kongehuset hadde sikret seg en del arverettigheter i Danmark gjennom giftermål på 1260-tallet. Og etter drapet på den danske kongen Erik Klipping, reiste store deler av maktpersonene i Danmark til Norge, og da gikk rivaliseringen over til en åpen konflikt.⁹¹ Gjennom det meste av middelalderen var Danmark det ledende kongedømmet i Norden. Den konsentrerte befolkningen som var i Danmark gjorde det lettere for kongen å kontrollere og utnytte ressursene man hadde tilgang til. Danmark lå også godt plassert i tilknytning til handelsrutene i Norden. Alle disse faktorene gjorde at Danmark ofte var maktsentralen i Norden, og at Norge bare kunne true de når de var opptatt med andre konflikter, eller opplevde interne stridigheter. Slutten av 1200-tallet, og starten av 1300-tallet hadde vært en sånn periode for Danmark, med blant annet et interregnum som hadde gjort at Danmark var uten konge for en periode.⁹²

I Sverige prøvde kong Magnus Birgersson Ladulås (1275-90) så godt han kunne å unngå en mulig tronkonflikt etter sin død. Han prøvde å løse det på en vanlig måte i datiden, nemlig å la hans eldste sønn, Birger, bli valgt til konge i sin levetid. Dette skulle sikre sønnens fremtidige kongedømme mot utfordrere til tronen, blant annet Birgers brødre. Brødrene til Birger fikk hertugtitler som en form for kompensasjon. Tiltakene til kong Magnus var ikke nok for å forhindre at det brøt ut en konflikt mellom kong Magnus sine sønner. Hertugene Erik og Valdemar gjorde opprør mot kong Birger, der det var Erik som var lederen for opprøret. Denne hendelsen var starten på en lang og bitter konflikt i Sverige, som også trakk inn Norge. De maktpolitiske konfliktene i Sverige kom til å påvirke den politiske situasjonen i hele Norden.⁹³

Hertug Erik kom til å spille en sentral rolle i mange av de konfliktene som oppsto i Norden etter opprøret mot kong Birger. Selve kuppet har i ettertid blitt kjent som

⁸⁹ Sverre Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350* (København: Museum Tusulanum Press, 2010) 89; Moseng et al. 149

⁹⁰ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 69

⁹¹ Tor Einar Fagerland, "Sjøkrig i danske farvann," i *Norges kriger. Fra Hafrsfjord til Afghanistan*, redigert av Per Erik Olsen (Oslo: Vega forlag, 2011). 136

⁹² Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 16-7; Leif Inge Ree Petersen, "Kampen om hegemoniet i Norden," i *Norges kriger. Fra Hafrsfjord til Afghanistan*, redigert av Per Erik Olsen (Oslo: Vega forlag, 2011). 150

⁹³ Moseng et al. 166

«Håatunaleken», etter navnet på gården der Birger ble tatt til fange av Erik. Hertug Erik kom i konflikt med den danske konge Erik Menved, og kong Håkon 5. Magnusson valgte i 1308 å alliere seg med den danske kongen, som tidligere hadde vært en mangeårig fiende til Håkon.⁹⁴ Dette kan tyde på at Håkon så på hertug Erik som den største trusselen, og at han derfor måtte alliere seg med en tidligere fiende for å stå imot trusselen fra Sverige.

Ser man på hvilke militære virkemidler hertug Erik disponerte, var nok trusselen fra hertugen reell nok. Fagerland hevder at hertug Erik disponerte mange ulike militære virkemidler, og at han på den måten var i en sterk posisjon. Han hadde kontrollen over de viktigste festningene i grenseområdene for de tre kongedømmene, han hadde også tilgang til profesjonelle tyske ryttere. Hertug Erik hadde også tilgang til å kunne mobilisere for krigføring på sjøen. Dermed kunne hertug Erik bruke de midlene som passet best til den situasjonen han sto ovenfor, mens kong Håkon var avhengig av å inngå allianser for å kunne stille med de mest effektive virkemidlene.⁹⁵

I 1308, etter at Håkon hadde gått i allianse med kong Erik Menved, angrep hertug Erik flere ganger mot Norge. Norge svarte på disse angrepene med å angripe svenske områder. Hertug Erik kom helt inn til Oslo, der lokalbefolkningen og hertugens styrker møttes til slag. Dette viser at hertug Erik var en stor trussel for Norge. I 1310 ble det en våpenhvile mellom kong Håkon og hertugene Erik og Valdemar. To år senere var det bryllup i Oslo der Ingebjørg, datteren til Håkon, ble giftet bort til hertug Erik, mens Valdemar giftet seg med Eirik 2.s datter som også het Ingebjørg.⁹⁶ Dermed var trusselbildet i Norge blitt noe endret, siden det var dannet et bånd mellom hertug Erik og Norge.

I 1319 hadde Norge og Sverige fått en felles konge i Magnus Eriksson. Norske stormenn avtalte med kong Magnus om den norske tronfølgen, mens svenske stormenn laget en tilsvarende avtale om den svenske tronfølgen. I avtalen med de norske stormennene i 1343 ble det avgjort at Magnus sin yngste sønn, Håkon, skulle styre størstedelen av Norge når han ble myndig.⁹⁷ Aristokratiet i Sverige hadde i flere år vært i konflikt med kong Magnus, og i 1356 kom det et opprør mot kongen. Magnus sin andre sønn, Erik, allierte seg med opprørerne, og i 1357 ble Sverige delt mellom faren og sønnen Erik. Ved Eriks død i 1359 ble Håkon svensk tronfølger, og han ble valgt til svensk konge i 1362 fordi Magnus hadde tapt Skåne til Valdemar Atterdag. Etter en kort konflikt ser ut som at Håkon og Magnus skulle styre Sverige i fellesskap,

⁹⁴ Fagerland, "Krigføring og allianser i Norden." 144-5

⁹⁵ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 145

⁹⁶ Fagerland, "Krigføring og allianser i Norden." 145-9; Moseng et al. 167

⁹⁷ Moseng et al. 169-75

slik de gjorde i Norge. Håkon og Magnus sitt forhold til svenske stormenn var ikke godt, og begge ble avsatt som konger, fordi de allierte seg med kong Valdemar for å styrke posisjonen sin ovenfor svenske stormenn. Albrekt, sønn av hertug Albrekt av Mecklenburg ble valgt til ny svensk konge i 1364. Magnus og Håkon beholdt kontrollen over deler av Vest-Sverige og lojaliteten til flere svenske stormenn. Kong Håkon beholdt i hvert fall sin svenske kongetittel. Disse hendelsene gjorde at Håkon og Magnus ville gjenvinne den svenske tronen, og det endte i et nederlag ved slaget ved Gata i 1365.⁹⁸

Valdemar Atterdag ble konge i Danmark i 1340, og han maktet å bygge opp Danmark igjen. En av intensjonene til Valdemar Atterdag var å vinne tilbake Skåne. Magnus Eriksson var konge over Sverige og deler av Norge da Valdemar gjennomførte en invasjon for å ta tilbake Skåne i 1360. Magnus samarbeidet tett med sin yngste sønn, Håkon 6. Magnusson. Dermed ble trusselen fra Valdemar også en trussel mot Norge. Invasjonen var vellykket for Valdemar, og det førte til at Magnus og Håkon inngikk en avtale med flere hansastater om å angripe Valdemar for å vinne tilbake Skåne. Den påfølgende krigføringen var ikke vellykket for kongene og deres allierte, og det ble inngått en fred med Danmark i 1362. Igjen var Danmark det tydelige maktsenteret i Norden.⁹⁹

Med mecklenburgdynastiets inntog i Sverige i 1364 hadde et tysk hertugdømme fått mye politisk makt i Norden. Tyske byer hadde lenge spilt en viktig rolle for Norge og Norden, men det hadde for det meste vært gjennom handel. Allerede på 1100-tallet hadde tyske kjøpmenn kommet til Norge for å drive handel, men de ble mer og mer involvert i det politiske spillet i Norden utover 1300-tallet.¹⁰⁰ Norge havnet i konflikt med flere tyske handelsbyer fra 1282 til 1285. Dette var først og fremst en handelskrig, for de tyske byene satt opp en blokade mot Norge, og det var lite vold mellom partene. Selv om de militære truslene for Norge var små i denne konflikten, var de økonomiske truslene Norge opplevde gjennom handelsblokaden ganske store. Dermed ble Norge i 1285 nødt til å akseptere tyskerne sine krav, om at tyske handelsmenn skulle få de privilegiene de hadde hatt tidligere. Norge hadde i 1282 innskrenket tyske handelsmenn sine rettigheter i Norge.¹⁰¹

Hansaforbundets strategiske mål i Norden var å hindre at en maktblokk på egen hånd klarte å ha full kontroll over de viktige handelsrutene ved blant annet Øresund. Da Albrekt den

⁹⁸ Ibid. 322; Erik Opsahl, "Del 1. 900-1537," i *Norsk innvandringshistorie bind 1. I kongens tid. 900-1814*, redigert av Erik Opsahl og Sølvi Sogner (Oslo: Pax forlag, 2003). 96

⁹⁹ Petersen. 151-7; Bjørgo. 104

¹⁰⁰ Sverre Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin* (Princeton: Princeton University Press, 2014) 133,137

¹⁰¹ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 98-9

ynge ble valgt til konge over Sverige, hadde hanseatene støttet de svenske stormennene som ville kvitte seg med Magnus og Håkon. Og i årene 1365-66 hadde man åpne konflikter i Bergen mellom hanseatene og kongens sysselmann. I tillegg ble utførte menn på oppdrag av hanseatene krigstokt langs norskekysten.¹⁰² Den tyske trusselen var ikke et samlet press fra Tyskland, for på denne tiden var ikke Tyskland en samlet politisk enhet.¹⁰³

Like etter at Norge og Sverige var kommet i personalunion i 1319, opplevde Nord-Norge herjinger fra russere og karelere. Dette skjedde nok som et svar på at Sverige hadde økt sin krigsinnsats i grenseområdene mot Novgorod. Novgorod førte angrep på to fronter, og særlig i områder der det var vanskelig å koordinere forsvarstiltak. I 1323 ble Erling Vidkunssons, drottseten i Norge, gård på Bjarkøy brent ned i en av disse herjingene.¹⁰⁴ Trusselen fra nord var tilstede, for drottseten ønsket å få tillatelse fra paven om å skattlegge geistligheten, slik at man kunne få midler til å forsvare Hålogaland mot «Guds fiender».¹⁰⁵ I 1349 ble gården til Erling Vidkunsson på nytt angrepet og brent ned av karelerne.¹⁰⁶

2.3 Allianser

2.3.1 Skottland

Det var viktig for Skottland å ha allianser med andre kongedømmer slik at trusselen fra England ble mindre. Spenningen mellom Frankrike og England hadde ligget latent en stund, og i 1294 kom det til en åpen konflikt mellom de to rikene. Dette fikk som nevnt tidligere konsekvenser for Skottland også. Det var med dette bakteppet at konflikten mellom Skottland og England virkelig tok til. I lys av dette ville den politiske eliten i Skottland prøve å få dannet en allianse med Frankrike, og i 1295 dro fire skotter til Frankrike for å forhandle med kong Filip 4. av Frankrike. I oktober 1295 hadde man fått til en avtale med Filip, der Skottland fortsatt skulle være fiendtlig innstilt mot England, mot at Frankrike skulle gi militær hjelp dersom England invaderte Skottland. Selve avtalen med stadfestet i 1296.¹⁰⁷ Det kom til å vise seg at Frankrike ikke var villig til å gjøre mye for å opprettholde sin del av avtalen. For da Skottland trengte deres militære hjelp kort tid etter at avtalen var underskrevet, holdt ikke Frankrike sin del av avtalen. Franske styrker plyndret litt ved den Britiske kanalen, mens det var i Skottland at

¹⁰² Ibid. 114-5

¹⁰³ Moseng et al. 325

¹⁰⁴ Bjørge. 102

¹⁰⁵ Opsahl, "Del 1. 900-1537." 221-2

¹⁰⁶ Bjørge. 102; Geir Atle Ersland og Hilde Sandvik, *Norsk historie 1300-1625. Eit rike tek form* (Oslo: Det Norske Samlaget, 1999) 135

¹⁰⁷De fire skottene som reiste til Frankrike var biskopen av St. Andrews, William Fraser; biskopen av Dunkeld, Matthew Crambeth; Sir John Soules og Sir Ingram Umfraville. Watson. 21

skottene trengte hjelp. Dette ble en lærdom for skottene om hvordan mektige fyrster kunne behandle svakere partnere. Denne erfaringen fikk andre europeiske riker også oppleve.¹⁰⁸

Avtalebruddet førte ikke til Skottland oppga å opprettholde en allianse med Frankrike. William Wallace i Frankrike i 1299-1300 for å få til en avtale som skulle gi skottene militær støtte og gi et ekstra press mot Edvard 1. og det engelske riket.¹⁰⁹ Det ser ut som at Wallace fikk noe gehør, for man finner dokumenter som viser at den franske kongen ga penger og lån til Wallace og andre skotske aristokrater.¹¹⁰ Dette betydde mye for Skottland og deres krigføring mot den engelske kongen, for Skottland hadde ikke den aller største krigskassen. De trengte all den økonomiske hjelpen de kunne få for å stå imot presset fra England.¹¹¹

Ved Robert Bruce sitt første parlament i mars 1309 fikk han brev fra Filip 4. av Frankrike. Ett av brevene var adressert til kong Robert av Skottland, noe som viste at Filip anerkjente Robert Bruce som Skottlands konge. Det Filip ønsket å oppnå med denne korrespondansen var å få med skottene på hans korstog. Det skotske parlamentet svarte at først måtte de få Skottland fritt igjen, det var deres hovedprioritet, og at de kunne delta i korstoget for å vinne tilbake Det hellige land etter at den oppgaven var fullført. De takket også Filip for å ha husket det gode og historiske forholdet mellom Skottland og Frankrike.¹¹²

I perioden 1303-1323 var forholdet mellom Frankrike og England forholdsvis rolig. De var ikke i krig med hverandre, og dermed følte ikke Frankrike noe behov for å gi skottene den militære støtten som skottene hadde håpet på.¹¹³ Dette endret seg i 1323, da brøt det ut en ny krig mellom Frankrike og England, og forholdene mellom de tre kongedømmene endret seg nok en gang. I mai samme år hadde England og Skottland gått sammen om en avtale, Bishopthorpeavtalen, som blant annet inneholdt en våpenhvile som skulle vare i tretten år. Edvard 2. sin politikk mot skottene de neste årene kom til å føre skottene nærmere den franske kongen. Og i 1326 kom det på plass en avtale, Corbeilavtalen, mellom Skottland og Frankrike som sa at dersom det ble en krig mellom Frankrike og England, skulle Skottland være på parti med Frankrike. For å ikke komme i konflikt med Bishopthorpeavtalen, skulle Skottland kun være tilgjengelig med hjelp etter at våpenhvilen var over. Edvard 2. hadde enda ikke anerkjent Robert Bruce som Skottlands rettmessige konge og Skottlands uavhengighet. Robert håpet at

¹⁰⁸ Brown, 277-8

¹⁰⁹ For mer informasjon om William Wallace anbefales Andrew Fisher sin bok: *William Wallace* (Edinburgh: Birlinn, 2007).

¹¹⁰ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 144-5

¹¹¹ For mer informasjon om det skotske rikets ressurser, se kapittel 4.

¹¹² Michael Penman, *Robert the Bruce. King of the Scots* (New Haven: Yale University Press, 2014) 110-1. Alliansen med Skottland og Frankrike blir ofte omtalt som «Auld Alliance».

¹¹³ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 319

gjennom diplomatisk og militært press ville Edvard til slutt gi etter, og anerkjenne skottenes uavhengighet. Alliansen Skottland hadde med Frankrike var i favør for franskmennene. For som sagt skulle Skottland erklære krig mot England dersom det oppstod krig mellom England og Frankrike, mens Frankrike skulle bare bidra med nødvendig hjelp og råd om det ble krig mellom Skottland og England.¹¹⁴

Omtrent ti år senere, på 1330-tallet, var det franske riket en mer aktiv støtte for skottene i krigføringen mot England. Det fantes planer om at Frankrike skulle sende ca. 6000 soldater til Nordøst-Skottland. Etter nesten tretti år virket det som den skotske hærmakten endelig skulle få militær hjelp fra den franske kongen. Det var hvert fall tydelig at engelskmennene fryktet dette. Edvard 3. fokuserte nå på Den britiske kanalen, mens franske skip herjet i sør- og vestkysten av England. Dette utnyttet skottene som nå forholdsvis uhindret kunne plyndre Nord-England. Selv om flåten til Frankrike og soldatene aldri kom så langt som til Skottland, klarte skottene å utnytte avtalen de hadde med Frankrike likevel. De klarte å legge et militært og diplomatisk press på England, men engelskmennene begynte nå å øke opprustningen av hæren i lys av skottenes herjinger i nord, og deres avtale med Frankrike.¹¹⁵

I tillegg til at Frankrike skulle sende soldater, sendte de også penger og forsyninger til Skottland gjennom 1330-tallet. Og i motsetning til soldatene ser det ut som at dette nådde frem. Det var høyst nødvendig for skottene å få ressurser for å få holdt i gang den skotske uavhengighetskrigen. Skottland fikk forsyninger også utover 1340-tallet. David 2. skal ha samlet en hær i 1347 som skulle ha mottatt nye våpen fra Frankrike.¹¹⁶ Igjen ser man at Frankrike heller ga penger og forsyninger til Skottland enn å sende tropper. Vi finner enda flere eksempler på dette, for både i 1355 og 1385 skal Frankrike ha tilbudt Skottland en god del penger for at de skulle angripe England.¹¹⁷ Mot slutten av århundret kan det se ut som at den franske hjelpen endret noe karakter. I 1384 kom det 1350 fotsoldater og 300 bueskyttere fra Frankrike til Skottland. Det var kommet en stand en avtale året før med den franske kongen, Karl 6. om at Frankrike skulle gi soldater, penger og forsyninger til Skottland det kommende året.¹¹⁸

Om man ser på allianseforholdet mellom Skottland og Frankrike gjennom det fjortende århundret er det tydelig at det franske riket var en viktig alliert for skottene. Det kom inn svært

¹¹⁴ McNamee. 236-9; Penman. 267

¹¹⁵ Brown. 284

¹¹⁶ Alastair J. Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488," i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang, og Matthew J. Strickland (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014). 160; Sadler. 220

¹¹⁷ Macdonald. 166

¹¹⁸ Sadler. 265, 271

nødvendige ressurser og forsyninger som skottene trengte i krigføringen mot England, men det var som sagt ikke før helt mot slutten av århundret at den franske kongen begynte å sende soldater. For å forstå hvorfor Frankrike ville hjelpe skottene er det viktig å huske på at det var i denne perioden Hundreårskrigen startet. Likevel var det tydelig at det var Frankrike som satte premissene for avtalene som ble laget, og at Skottland ikke alltid kunne regne med at Frankrike holdt sine løfter.

Det var ikke bare Frankrike som Skottland hadde som alliert, også Flandern spilte også en sentral rolle for Skottland i krigføringen mot England. Flandern var et grevskap som hadde kontroll over flere store byer, og var et viktig handelssenter i Europa. Tekstilindustrien var viktig i Flandern, og de var avhengig av engelsk og skotsk ull¹¹⁹ Flandern var nok den viktigste partneren for Skottland utenom Frankrike, men i motsetning til Frankrike bidro Flandern med en del militær hjelp. Det var stort sett hjelp til sjøkrigføring skottene fikk av Flandern. I 1307 gikk sjømenn fra Flandern og noen tyske hansabyer sammen for å hjelpe den skotske hærmakten i å angripe engelske skip. Flandern og England hadde begge store økonomiske interesser med hverandre gjennom ullhandelen, men likevel valgte Flandern å hjelpe Skottland. Flandern hadde ikke glemt at Edvard 1. hadde forlatt sine allierte under hans krigføring mot Frankrike på 1290-tallet, slik at de flamske byene lå ubeskyttet fra franske angrep.¹²⁰

Støtten som Skottland fikk fra Flandern i krigføringen mot England, særlig i Nordsjøen, var meget viktig. Flåtemakten fra skottenes allierte gjorde at engelsk handel ble rammet, og at det ble vanskelig for engelskmennene å få sendt forsyninger til soldatene i krigssoner i Skottland. Hjelp fra Flandern fikk også åpnet de skotske havnebyene for trafikk, slik at de fikk inn forsyninger, og kunne fortsette å drive med handel som hjalp kongedømmets økonomi.¹²¹ Også i Skottlands invasjon av Irland skal Flandern ha bidratt med hjelp. I 1315 forberedte skottene seg på å ta imot tretten store skip som skulle være fulle med forsyninger og våpen.¹²² Som man kan lese ovenfor var Flandern en viktig alliert for Skottland, og de bidro til at Nordsjøen ble tryggere for skottene, og gjorde det vanskeligere for engelskmennene å få sendt forsyninger til fronten. Dermed bidro denne alliansen til at Skottland fikk det noe lettere i krigen mot England.

¹¹⁹ Kåre Langvik-Johannessen, "Flanderns historie" i Store norske leksikon. (2013)

¹²⁰ McNamee. 207-8

¹²¹ Ibid. 215

¹²² Ibid. 169. For en gjennomgang av skottenes invasjon av Irland kan man lese McNamee s.166-205.

2.3.2 Norge

Det var viktig for den norske kongen å skaffe seg allierte. En måte den norske kongen forsøkte å fremme sine interesser på var at han ville alliere seg med danske og svenske stormenn som var i opposisjon til sin konge.¹²³ Et eksempel på dette var i 1286 da mange danske stormenn, blant annet den tidligere marsken Stig Andersen Hvide, kom til Norge etter at den danske kongen Erik Klipping var blitt drept. Disse stormennene tilførte den norske kongen store militære og økonomiske ressurser, som han kunne bruke mot den nye danske kongen, Erik Menved.¹²⁴

Også i Sverige finner man spor av samarbeid mellom nordmenn og svensker. Blant annet var en rekke svenske stormenn på Håkon 6. Magnusson sin side i konflikten med kong Albrekt av Sverige, og de støttet hans krav på riket. Mange av disse stormennene fikk også ledende stillinger i Norge som rådgivere til kongen og ombudsmenn. Den norske kongens allianser med stormenn fra Danmark og Sverige var ofte en bevisst strategi for å sine interesser i den nordiske politikken. Håkon 6. ville sikre seg stormennenes lojalitet ved å sikre dem økonomisk. Det kunne oppnås blant annet via giftermål. Dersom vasallene til kong Håkon 6. ble bundet sammen gjennom ekteskap kunne det bidra til at de ble lojale mot kongen.¹²⁵

Politiske allianser på denne tiden kunne være svært ustabile, noe situasjonen i Norden viste. De danske og svenske stormennene som den norske kongen hadde knytt kontakter med, var ikke alltid like lojale. Og det skjedde ofte at de skiftet side gjennom lovnader om penger eller nye områder.¹²⁶

Høsten 1361 lagde Magnus og Håkon en avtale med mange hansabyer om å angripe Danmark, dette kom etter suksessen til Valdemar Atterdag. I denne avtalen skulle Håkon og Magnus stille med 2000 sveiner og riddere. Det samme antallet skulle hansabyene også stille med, i tillegg skulle de ha med beleiringsvåpen til bruk mot Valdemars festninger.¹²⁷ Mecklenburgske menn kunne også skifte side i striden, og bli rådgivere for den norske kongen. En av disse mennene var væpneren Herman van Owe.¹²⁸ Dette viste at det norske riket kunne ha tyske allierte, og ikke bare tyske trusler.

Norge og England var i siste halvdel av 1200-tallet forholdsvis nære allierte, i hvert fall når det kom til handelspolitikk. I 1269 inngikk de to kongedømmene en avtale som åpnet for

¹²³ Moseng et al. 163

¹²⁴ Fagerland, "Sjøkrig i danske farvann." 136

¹²⁵ Moseng et al. 322; Opsahl, "Del 1. 900-1537." 96

¹²⁶ Moseng et al. 163

¹²⁷ Petersen. 152

¹²⁸ Opsahl, "Del 1. 900-1537." 96

fri handel og skipstrafikk mellom Norge og England.¹²⁹ Det fantes også militære avtaler. For under konfliktene med Danmark på 1280-tallet reiste baron Alv Erlingsson til England for å få en avtale om penger og leiesoldater, og det ser ut som Alv Erlingsson lyktes.¹³⁰ Men i løpet av 1290-tallet kom forholdet mellom Norge og England til å endre seg. Det var en følge av at kong Eirik 2. Magnusson handlinger i Skottland, der han la inn sitt kandidatur til den skotske kronen etter Aleksander 3. sin død. Eirik giftet seg også i 1293, med Isabella Bruce, søsteren til Robert Bruce.¹³¹

Det var fremdeles mye handel mellom Norge og England i det første tiåret av 1300-tallet. Med den nye kongen, Edvard 2., ser det ut som forholdet til England ble dårligere i starten av hans regjeringsperiode. Edvard 2. nektet å fornye en handelsavtale fra 1269, og i brev som ble sendt til Norge var tonen fra England ganske skarp. Det kan også ha noe med at kong Håkon 5. Magnusson rundt 1310 hadde bedret sitt forhold til Skottland og Robert Bruce. På 1320-tallet ser relasjonene til England ut til å ha blitt bedre. Begge partene virket enige om å fornye en stadfestning av fred mellom kongedømmene, selv om man ikke vet om det ble underskrevet noe formell avtale. Helt på slutten av århundret mens vitaliebrødrene, tyske kaprere, angrep Norge, fikk dronning Margrete tre fullrustede krigsskip til hjelp av Rikard 2. av England.¹³²

Norge og Frankrike dannet en avtale i 1295 som var rettet mot England. Det var Audun Hugleiksson som var den norske forhandleren i Frankrike. Avtalen gikk ut på den norske kongen skulle stille med 50.000 soldater, og en flåte på 300 skip i fire måneder i året. For dette skulle den franske kongen betale 30.000 pund, der 6000 mark skulle være forhåndsbetaling. Det var helt urealistisk for Norge sin del å kunne klare å stille opp med det mannskapet som man var enige om, og totalsummen som Frankrike skulle betale var forholdsvis lav for den militære styrken de skulle få.¹³³ Bjørgo skriver at denne avtalen mellom Norge og Frankrike ikke var en forpliktende avtale fra noen av partene, og det var mange faktorer som kunne tyde på dette. Det var som sagt urealistisk å tro at Norge kunne bidra med så mange menn, og det finnes ingen spor etter fransk misnøye for at Norge ikke holdt avtalen. Forholdet til Frankrike ble ikke dårligere i årene etterpå.¹³⁴ Bjørgo mener at avtalen bare kan tolkes på en måte: «*Norge hadde ingen reell flåteavtale med Frankrike.*»¹³⁵ Han mener videre at hele avtalen kan tolkes

¹²⁹ Bjørgo. 80

¹³⁰ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 100

¹³¹ Bjørgo. 89

¹³² Ibid. 91-122

¹³³ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350.* 94

¹³⁴ Narve Bjørgo, "Langs diplomatiets frontlinjer. Norske strategier og posisjoner i den fransk-engelske konflikten i 1290-åra," i *Med Clío til Kringsjø. Festskrift til riksarkivar John Herstad*, redigert av Kjell J. Bråstad, Knut Johannessen, og Trond Sirevåg (Oslo: Novus forlag, 2002). 35-8

¹³⁵ Ibid. 38

som en låneavtale der Norge fikk låne 6000 mark av Frankrike.¹³⁶ Sverre Bagge tror nok mer at det var en pengegave fra Frankrike fordi de nok ikke forventet å få tilbake pengene.¹³⁷ At forholdet til Frankrike ikke ble dårligere ser man ved at Filip 4. gav kostbare gaver til kong Håkon i 1303 og 1304, og at Filip i 1305 omtalte Norge som Frankrikes allierte.¹³⁸

2.4 Sammenfatning

Dette kapitlet har gjennomgått de militære truslene og alliansene som Skottland og Norge hadde. Dermed er det nå interessant å se på hvilke likheter og forskjeller det var mellom de to kongedømmene. Den store forskjellen var at skottene hadde en stor trussel som de måtte hankses med. Det norske riket på sin side hadde flere trusler, men de var mindre i størrelse enn det den engelske kongen var for skottene. England var en av de mektigste kongedømmene i Europa på denne tiden, og Skottland hadde i teorien lite de kunne stille opp med. De hadde en mindre hær, ressursgrunnlaget var dårligere, det var lite som talte for skottene sin del i kampen mot England. Hadde ting gått annerledes kunne Skottland blitt underlagt av England, og ikke eksistert som et selvstendig kongerike. Utenom trusselen fra England var det få andre trusler som Skottland hadde. Selv om skottenes konflikt med Norge om kontrollen over Vesterhavsøyene i perioder kunne være truende for skottene, jamfør slaget ved Largs. Den samlede trusselen for Norge kan ha vært like stor som den ene trusselen Skottland hadde, men det er lite spor etter at andre ønsket å erobre hele Norge. De truslene som var for Norge kom fra flere retninger og riker, men sjeldent det var en organisert trussel for hele Norge. Oftest var det viktige grenseområder eller byer som var truet. Det er en annen situasjon enn den Skottland opplevde, der England ofte angrep for å invadere hele riket.

En annen forskjell som var mellom Skottland og Norge var at trusselbildet og alliansene til Norge var mye mer skiftende enn de var for Skottland. Situasjonen i Norden på 1300-tallet var ofte veldig uoversiktlig, og to som var i allianse ett år kunne neste år være i konflikt med hverandre. Som nevnt var det varierende hvor store truslene fra for eksempel det svenske og danske riket var for den norske kongen. I skottenes tilfelle var trusselbildet og alliansene mer satt. Det engelske riket var den store trusselen i hele perioden, selv om det var perioder der konfliktnivået var lavere. Det norske riket hadde også skiftende allianser, igjen var det politiske spillet i Norden som bidro til dette. Det skotske riket på sin side hadde sine venner og allierte som de forsøkte å holde tett til seg gjennom hele perioden.

¹³⁶ Ibid. 38

¹³⁷ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. 94. Se fotnote 77

¹³⁸ Bjørge, "800-1536. Makt- og avmakt." 91

En grunn til at norske allierte var mer skiftende var at de ofte var stormenn som var i opposisjon til kongen i hjemlandet sitt. Og de skiftet fort side om de ble tilbud bedre vilkår hos den andre parten. Man kan si at den norske kongen ofte hadde interne allierte, med det menes allierte fra Sverige og Danmark som den norske kongen hadde mens de var i konflikt med de kongedømmene. Den skotske kongen hadde mer eksterne allierte, altså allierte som ikke var engelske, men fra andre riker. Det var likevel flere stormenn i Skottland hadde sin lojalitet til den engelske kongen, og som på den måten kunne være en trussel for den skotske kongen, alt var ikke like enkelt når det gjaldt hvem som var allierte eller fiender i Skottland heller.

En allianse som det skotske og norske riket hadde til felles var Frankrike. De var en viktigere alliert for skottene enn de var for nordmennene, men likevel var det viktig for den norske kongen å ha et godt forhold til Frankrike. Både den skotske og norske kongen fikk penger fra den franske kongen som var svært viktig for de begge. Forholdene mellom det engelske og franske riket hadde store konsekvenser for skottene, og dermed var det viktig for Skottland å ha et godt forhold til Frankrike som en slags trussel mot engelskmennene.

Det siste punktet tar for seg at både Skottland og Norge er blitt sett på som den underlegne parten i de konfliktene de deltok i på 1300-tallet. Med tanke på hvem Skottland sto ovenfor er ikke det så rart. For Norge sin del er det kanskje historien, og hva som skjedde i tiden fremover, som har tillagt Norge den rollen. Norge har av mange forskere sett på som nesten betydningsløs i storpolitikken i Norden på 1300-tallet. Det kan ha sammenheng med at Norge ikke kom ut av Kalmarunionen, og mistet sin politiske selvstendighet i 1537.

3. Landskap

Landskap og terreng kunne være en faktor som spilte inn hvordan aktørene i Skottland og Norge planla sine angreps- og forsvarsstrategier ved krigføring. Dette kapitlet vil ta for seg hvordan landskapet i Norge og Skottland var med på å forme aktørenes strategier, og hvordan det påvirket evnene til det norske og skotske hærvæsenet til å føre krig.

3.1 Generelt om landskap i Skottland og Norge

3.1.1 Skottland

Samtidens diktere i middelalderen beskrev Skottland som et sted fullt av myr, sumper og fjell, dette var ofte en riktig setting for poesi om ridderlige romanser.¹³⁹ Her finner man enda et eksempel på at poesien ikke alltid stemmer helt med virkeligheten, Skottland hadde, og har, et landskap som inneholder mer enn fjell og myrer. Grenselandskapet mellom Skottland og England har en varierende topografi som strekker seg fra sørvest og til nordøst. I øst finner man flotte strender og et lavland som er noe av det mest fertile landområdet i Europa, mens begynner man å bevege seg mer vestover vil landskapet bli mer kupert med et åslandskap. I vest ved grensetraktene finner man et mer myrlandskap.¹⁴⁰ I åslandskapet mot England, mellom dalene var det mye åpent skogsterreng som strakk seg mot Lothian. Dette skogsområdet ble i middelalderen kalt Selkirkskogen, i dag blir området oftere kalt Ettrickskogen.¹⁴¹

Man kan dele Skottland i tre hovedområder når det kommer til natur. Man har høylandet i nord, i sør har man det nevnte åslandskapet med daler, og mellom disse har man det sentrale lavlandet. Det kulturelle området «lavlandet» (Lowlands) består av de to sistnevnte geografiske områdene, mens det skotske høylandet (Highlands) ofte blir sett på som et eget kulturelt område. Det er i høylandet man finner de høyeste fjellene i Skottland, mens åslandskapet i sør strekker seg ikke høyere enn 600-800 moh. Som navnet skulle tilsi er det sentrale lavlandet mindre kupert enn de andre områdene, og var det folkerikeste området. Det er på vestkysten av Skottland man finner fjordene og øyene, på østkysten er landskapet ikke så bratt og uten skjærgård. Det var på østkysten man hadde de viktigste handelsbyene, fordi størsteparten av Skottlands handel var med det europeiske fastlandet.¹⁴²

¹³⁹ Brown. 135

¹⁴⁰ Sadler. 4-5

¹⁴¹ Mitchison. 34; Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 10

¹⁴² "Skottland", i Store norske leksikon. (2014)

3.1.2 Norge

Det er en gjengs oppfatning at landskapet i Norge består av fjell, fjorder og storslått natur. Det er for så vidt ingen løgn det, men landskapet i Norge består av mer enn bare det. Norge har en veldig lang kystlinje i vest, sør og nord, den er faktisk en av verdens lengste for et enkelt land.¹⁴³ Den samme kystlinjen var der også i middelalderen. Mot grensen til Sverige i øst var det ingen kystlinje, Store deler av grenselandskapet mellom Norge og Sverige i middelalderen besto for det meste av fjell, skog og områder hvor det bodde svært få mennesker, men i de viktigste grenseområdene mot Sverige, som var i sørøst, var det forholdsvis flatt.¹⁴⁴ Det var naturlige grensemerker som elver og innsjøer som delte rikene, og ellers ble det pekt ut punk i terrenget som ble merket med steiner, påler og lignende.¹⁴⁵

En norsk-svensk kommisjon fastslo grensen mellom Norge og Sverige en gang mellom 1268 og 1282, men det har vært argumentert for at riksgrensen har vært betydelig eldre enn det. Olof Holm har blant annet studert den norsk-svenske grensens alder og betydning. Han hevder at det noen tiår inn på 1200-tallet var mulig å snakke om at det var en fullt utviklet og stabil riksgrense mellom Norge og Sverige.¹⁴⁶

Det strategisk viktige området Halland var i deler av middelalderen under dansk kontroll, og fram til midten av 1200-tallet grenset det norske og danske riket til hverandre. Etter hvert kom det et lite svensk område, en svensk korridor, som skilte områdene Båhuslen og Halland.¹⁴⁷ At de tre nordiske rikene hadde grenseområder i dagens Sør-Sverige, gjorde at dette området ble et strategisk viktig område i de nordiske konfliktene utover 1300-tallet.

3.2 Årstider

Dersom man sammenligner når på året det var militær aktivitet i Norge og Skottland, er det mulig å se forskjeller. Det var flere ting som tydet på at det meste av den militære aktiviteten mellom Skottland og England på 1300-tallet skjedde om våren og sommeren. Denne perioden var også den vanligste perioden i å føre krig på ellers i Europa.¹⁴⁸ Det fantes poesi som beskrev og hyllet krigsutrustede riddere som gjorde seg klar til strid om våren.¹⁴⁹ Spesielt var den engelske hærstyrken lite lysten på å ha store militæroperasjoner om vinteren. Et eksempel på

¹⁴³ Nils Petter Thuesen, Geir Thorsnæs og Sissel Røvik, "Norge" i Store norske leksikon. (2016)

¹⁴⁴ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. 85

¹⁴⁵ Opsahl, "Del 1. 900-1537." 44

¹⁴⁶ Olof Holm, "Den norsk-svenska ålder och hävd. En studie av rikssamlingsprocesser och gränsbildning i mellersta Skandinavien," *Collegium Mediaevale* 16 (2003). 135-237; Opsahl, "Del 1. 900-1537." 43-6

¹⁴⁷ Moseng et al. 163

¹⁴⁸ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 123

¹⁴⁹ J. F. Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages. From the Eighth Century to 1340* 2. utg. (Woodbridge: Boydell Press, 1997) 37

dette finner man i 1310 da Edvard 2. hadde et felttog mot Skottland. Felttoget startet den 1. september, og etter å ha vært i Skottland en måneds tid, trakk Edvard seg tilbake til Berwick 3. november, og ble værende der i seks måneder. Et felttog under den skotske vinteren var så å si uaktuelt for engelskmennene, blant annet fordi det var vanskelig å skaffe nok fôr til dyrene som var med. Også Edvard 1. slet med å få til militære operasjoner mot skottene på vinterstid.¹⁵⁰

I Norge og Norden var forholdene noe annerledes. Her var det mye mer vanlig å ha de militære operasjonene om vinteren istedenfor om sommeren. I Norden hadde man ofte det samme problemet med å skaffe nok forsyninger om vinteren, men det var mye lettere for en hær å bevege seg over lengre avstander i vinterterrenget enn i sommerterrenget. Man kunne faktisk tilbakelegge 80 kilometer hver dag i vinterhalvåret, nesten det dobbelte av det man greide i sommerhalvåret. I Europa var veiene ofte svært ufremkommelige om vinteren.¹⁵¹

Skottene på sin side var ikke fremmed for å utnytte vinterhalvåret og engelskmennenes motvilje til å krige i den årstiden. Om vinteren trengte skottene ikke like mange menn for å angripe engelske militærbaser, og da trengte de ikke å bruke like mye ressurser. Frossen mark gjorde det lettere å bevege seg rakt over større distanser. Dermed var det gunstig for skottene å gjøre angrep som kunne skade mest mulig, uten at de ville koste altfor mye i ressurser og mannskap. Gjennom effektive angrep om vinteren kunne også skottene omgjøre de framskrittene som engelskmennene hadde gjort ved sine felttog om sommeren, og dermed måtte den engelske hæren på mange måter starte på nytt igjen når vinteren var over. Den skotske hærmakten var ikke alltid fremmed for å angripe om vinteren, selv om det på denne tiden av året oftest var geriljatakter som ble brukt.¹⁵²

Militære operasjoner til sjøs skjedde, både i Norden og Europa, om sommerhalvåret. Været om vinteren var ofte for ustabil og stormfullt til at det lønte seg å føre sjøkrig da. Man ville vente til is og snø hadde forsvunnet, og vinterstormene var over før man begynte med militære sjøoperasjoner.¹⁵³

Selv om skottene ofte kjempet mot engelskmennene om vinteren, og oppnådde en del viktige resultater av det, er det tydelig at de store militære felttogene skjedde på forskjellige tider i Skottland og Norge. Både skottene og nordmennene var likevel militære aktive gjennom hele året gjennom sjøkrig, og trefninger som fant sted om vinteren eller sommeren. På bakgrunn

¹⁵⁰ McNamee. 49-50; Watson. 23; Sadler. 83

¹⁵¹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 123-4

¹⁵² Watson. 80, 93-4

¹⁵³ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 124, 135. Se fotnote 414 og 459.

av de militære angrepene som skotske styrker gjennomførte om vinteren, kan det argumenteres for at det norske og skotske rikets krigføring, når det gjaldt årstid og krigføring, var likere enn sammenlignet med engelskmenn. For som beskrevet ovenfor var engelske styrker ofte svært lite villig til å delta i krigføring om vinteren.

3.3 Sjøen

De aller fleste øyene rundt Skottland var under den skotske kongens styre, men de beholdt likevel sine tradisjoner og identiteter, og kunne være ganske uavhengig av den skotske kongen. Det var viktig for både den skotske og engelske kongen å få etablert god kontakt og kontroll over øyene i vest. Innbyggerne på øyene kunne gi skottene militær hjelp, både i form av skip og soldater, noe den engelske kongen ville unngå.¹⁵⁴ Denne situasjonen var en grunn til at det var i vest at det var mest flåteaktivitet. En annen viktig grunn til at det var mye flåteaktivitet i vest var å forhindre at England fikk hjelp og assistanse fra Irland. Det var skottene som oftest hadde kontroll over Irskesjøen i vest, og det var stormenn fra Skottland som hadde ansvar for å ha skip tilgjengelig for kongen.¹⁵⁵ Det var først da den skotske kongen Aleksander 2. (1214-1249) begynte å interessere seg i øyene i nord og i vest, og ekspansjonen bevegde seg dit, at man begynte å bygge ut en flåte.¹⁵⁶

Selv om flåteaktiviteten var viktigst i vest, betydde ikke det at det ikke var flåteaktivitet i øst. Barrow hevder at historikere ofte har undervurdert faren skotske sjømenn utsatte seg for når de seilte på turer til kontinentet. Det var engelske skip som kontrollerte farvannet på utkikk etter fiendtlige skip.¹⁵⁷ I øst var det for det meste allierte til den skotske kongen, og spesielt Flandern, som utførte det meste av sjøkrigføringen.¹⁵⁸ Som oftest var det i øst at engelske styrker marsjerte når de skulle inn i Skottland, her var landskapet flatere enn i vest, og skip kunne enklere følge med hærstyrken som bevegde seg nord, noe som var svært viktig for å kunne ha nok forsyninger med seg.¹⁵⁹ Dermed var det viktig for Skottland og deres allierte og forsøke å forhindre engelske skip i å nå Skottland med forsyninger til engelske tropper, noe som ble gjort enklere da Skottland greide å erobre Berwick, som ligger i grensetraktene mellom Skottland og England ved østkysten, i 1318.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Brown. 255-7

¹⁵⁵ Michael Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328," i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang, og Matthew J. Strickland (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014). 151-2

¹⁵⁶ Barrow, *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306*. 137-8

¹⁵⁷ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 124

¹⁵⁸ McNamee. 207-16

¹⁵⁹ Sadler. 24

¹⁶⁰ Prestwich. 152

Gjennom vikingtiden og i tidlig og høymiddelalderen var militær teknologi, strategi og styrker for det meste knyttet opp mot maritime operasjoner i det norske riket. Likevel var det flere ganger norske styrker kjempet på land, alt skjedde ikke på sjøen.¹⁶¹ Utover 1300- og 1400-tallet deltok norske styrker for det meste i landbaserte operasjoner.

I konfliktene med Danmark på 1250- og 1290-tallet var den norske flåtemakten svært viktig, og bidro til at det norske riket opplevde suksess i krigføringen mot det danske riket.¹⁶² I Norge med sin lange kystlinje forstår en at flåten var et viktig militært virkemiddel. Mange historikere har hevdet at de forholdsvis lave inntektene til Norge var en viktig grunn til at flåtemakten var viktig. En lang kystlinje, samt ett varierende terreng ellers i landet, tilsa at sjøen ofte var den enkleste transportruten.¹⁶³ Der soldater på De britiske øyene og i Europa oftest brukte hest som transportmiddel, brukte nordmenn skipene som transportmiddel. Hester ble imidlertid også brukt som transportmiddel i Norge.¹⁶⁴

Hvor den norske utenrikspolitikken var orientert var også en viktig grunn til at flåtemakten hadde vært viktig for den norske hærmakten. Lenge hadde den norske ekspansjonen vært rettet vestover, særlig vekt var lagt mot øyene i nord og vest i Nordsjøen.¹⁶⁵ Dette bidro til at sjøen ble en viktig kommunikasjonsvei, og dermed ble flåtemakten viktig. Det var ikke uvanlig at krigsflåtene til Norge ble samlet i Tønsberg, dette gjaldt hvis det var konflikter med Danmark eller i grensetraktene til Sverige. Tønsberg lå gunstig plassert strategisk, og Slottsfjellet i Tønsberg var en av kongens viktigste befestninger, noe som gjorde Tønsberg til et nærliggende samlingssted.¹⁶⁶

Fra midten av 1200-tallet ble den norske utenrikspolitikken mer og mer rettet mot Sverige og Danmark, noe som etter hvert kom til å ha betydning for hvilke konflikter Norge ble involvert i. Etter 1319 og kongefellesskapet med Sverige ble utenrikspolitikken for det meste rettet mot Sverige, og konfliktene nordmennene deltok fant som oftest sted i Sverige. Det betydde at sjøoperasjoner fikk mindre betydning for den norske hærmakten.¹⁶⁷

Tendensen for både Skottland og Norge var at flåtemakten var viktig, men utover 1300-tallet ble det landkrigføring som var det viktigste. Overgangen er klart tydeligst i det norske

¹⁶¹ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 89

¹⁶² Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin.* 113; Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 100

¹⁶³ Moseng et al. 207

¹⁶⁴ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 89

¹⁶⁵ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350.* 85

¹⁶⁶ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 86

¹⁶⁷ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350.* 89; Moseng et al. 170-6

riket, der flåtemakten og det norske hævesenet hadde vært svært tett knyttet sammen i flere århundrer. På 1300-tallet endret som sagt utenrikspolitikken seg mot Sverige, og grenseområdene der, og dermed ble sjøkrigføring mindre viktig for den norske kongen. Skottene hadde egentlig sjeldent vært særlig opptatt av sjøkrigføring, og det var først under Aleksander 2. og hans ekspansjoner i vest og nord, at den skotske kongen virkelig begynte å bygge ut en flåte. Slik sett kan det faktisk hevdes at sjøen fikk en motsatt betydning for de to rikene. Mens den norske flåtemakten mistet mer og mer betydning, ble flåten til en viss grad viktigere i Skottland, selv om det fremdeles var landkrigføringen som var viktigst.

3.4 Landskap tilknyttet krigføring

Hvordan forskningslitteraturen behandler hvilken rolle landskap kan spille inn på krigføring, merker man stor forskjell på skotsk og norsk forskning. Selv om det finnes lite litteratur som spesifikt går inn på akkurat dette emnet, står det mye om dette i de mer generelle studiene av skotsk krigføring og hævesen. Forskning på norsk krigføring og hævesen har lenge vært utsatt for store mangler, og spesielt gjelder dette siste halvdel av 1300-tallet. Dermed finnes det lite litteratur om hvordan landskapet i Norge og Sverige påvirket norsk krigføring.

Det lille man kan klare å knytte norsk krigføring med landskap, er at topografien ofte blir brukt som en årsak til at det var lite rytteri og festninger i Norge.¹⁶⁸ En annen ting som tas opp er at det var i grenseområdene, særlig i Sverige, at det meste av krigføringen på 1300-tallet fant sted. Det var et mye mer åpent terreng her, noe som tilsa at det var mer egnet å bedrive en landbasert krigføring. En krigføring som for øvrig var forholdsvis vanlig i store deler av Europa.¹⁶⁹

De mer generelle taktikkene og strategiene vil bli tatt opp senere i oppgaven, her er det nok å si at skottene ofte brukte en geriljatakikk mot engelskmennene. Kilder fra samtiden sier at skottene gjemte seg i huler og skoger, for så å angripe engelske enheter som var ute for å samle mat og ressurser. Skottene hadde en stor fordel siden de kjente området og landskapet de var i, og de kunne dermed utnytte dette mot engelskmennene.¹⁷⁰ Robert Bruce hadde lært seg hvor effektivt en geriljakrigføring kunne være, og visste hvordan man kunne bruke det ugjestmilde landskapet i Gallowayprovinsen og Selkirkskogen til sin fordel.¹⁷¹ Andre skotske

¹⁶⁸ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 89; Moseng et al. 188

¹⁶⁹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 144; Opsahl, "Det norske militære apparatet i andre halvdel av 1300-tallet." 9; Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin.* 113

¹⁷⁰ Prestwich. 146

¹⁷¹ Sadler. 101

ledere fant også en nytteverdi i å bruke landskapet og terrenget mot engelskmennene. Blant annet hadde man en styrke i Selkirkskogen fra 1299 som ble brukt til å angripe nærliggende områder både i Skottland og England. Også senere, i 1338 av William Douglas, ble disse områdene brukt som en base for å angripe engelske områder.¹⁷² At engelskmennene var klar over fordelene skottene fikk med å oppholde seg i skogen, finner man et tydelig eksempel på i 1317. Da hugde engelske tropper ned skogsområder for å hindre skottene i å kunne gjemme seg og bruke skogen som beskyttelse.¹⁷³

Selv om Skottlands topografi var en viktig faktor i kongedømmets forsvar, er det viktig at man ikke overdriver rollen den spilte. Alastair J. Macdonald mener at topografien i Skottland har blitt tillagt for stor betydning for oppfattelsen mange har om at kongeriket var umulig å erobre i middelalderen. Macdonald er enig i at landskapet var en viktig faktor for at Skottland ikke ble fullstendig okkupert, men at det også var en rekke andre omstendigheter som gjorde at det ikke skjedde, som blant annet de taktiske valgene til de militære lederne til Skottland.¹⁷⁴

Det finnes mange flere eksempler der den skotske hærmaktens bruk av landskap blir nevnt i forskningslitteraturen, mens det som sagt har vært skrevet lite om det i norsk forskning. Det er egentlig ganske synd, for det er en interessant side ved krigføring, og funnene kunne trolig også ha bidratt til debatten om det norske hærsesens posisjon ble svekket utover 1300-tallet.

3.5 Sammenfatning

Både i Skottland og Norge var det varierende topografi, med områder som inkluderte fjell og daler, samt flatere landskap. De store fjellområdene i begge rikene fikk liten betydning for den faktiske krigføring, fordi det var ikke i disse områdene mesteparten av trefningene fant sted.

Den norske hærmakten hadde lenge konsentrert seg mot havet, og utnyttet flåtemakten sin i krigføring, men utover 1300-tallet kom det en endring i utenrikspolitikken, og grenseområdene i Sør-Sverige spilte nå en sentral rolle. Her var landskapet mye flatere, og landkrigføringen ble dermed viktigere for det norske riket. For det skotske riket var det landkrigføringen som hadde spilt den mest sentrale rollen i deres krigføring gjennom lang tid. Dette kom ikke i stor grad til å endre seg utover 1300-tallet, selv om flåtemakten begynte å få en mer sentral plass i skottenes krigføring mot det engelske riket. Det blir en for drøy påstand

¹⁷² Brown. 190,241

¹⁷³ McNamee. 52, 151

¹⁷⁴ Alastair J. Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages," i *England and Scotland at War, c.1296-c.1513*, redigert av Andy King og David Simpkin, History of Warfare (Leiden: Brill, 2012). 267-8

å hevde at flåtemakten i det skotske hærsesenet nå fikk en like sentral rolle, som flåtemakten hadde hatt i det norske.

En sentral forskjell mellom skotsk og norsk krigføring er tidspunktet man førte store militære operasjoner. Mens det var vanlig i Skottland, og Europa, å føre disse om sommeren, var det vanlig i Norge og Norden at man hadde militære felttog om vinteren. Selv om man kunne oppleve mangel på forsyninger, var fordelene av vinterlandskapet så mye større at det var verdt den ulempen. Norske soldater kunne nesten bevege seg dobbelt så langt om vinteren som om sommeren. Skottene klarte ofte å utnytte engelskmennenes motvilje til å krige om vinteren, og gjenvant ofte viktige posisjoner om vinteren som engelskmennene hadde vunnet om sommeren. Slik sett var det det ikke like stor forskjell mellom når den skotske hærmakten sloss, sammenlignet med den norske.

4. Ressurser

Ressursgrunnlaget kan ha vært med på å legge begrensninger på hvordan kongeriker førte kriger. I dette kapitlet blir dette temaet studert nærmere. For å se på hvordan dette kom til å påvirke deres hærmakt og krigføring, vil ressursene og økonomien til det skotske og norske riket på 1300-tallet få en kjapp gjennomgang.

4.1 Kongedømmenes økonomi

På 1200-tallet var det en økning i omløpet av penger i Skottland, samt ellers i Europa, noe som bidro til en sterkere verdivekst i landet. Pengene ble mer mobil og spredte seg med et større omløp enn tidligere.¹⁷⁵ I høymiddelalderen i Europa ble det vanligere at godseiere solgte overskuddet fra det som ble produsert på gårdene deres, framfor å leve direkte av det, og det begynte å bli en utvikling mot mer pengeøkonomi enn naturaløkonomi.¹⁷⁶ Pengetransaksjoner begynte å bli mer vanlig, og de var mer fleksible enn byttehandler. Ullhandelen i Skottland gikk bra, og det førte til at bøndene i ullproduksjonen fikk bedre betalt.¹⁷⁷ Ian D. Whyte hevder at Skottland i perioder kan ha vært rikere, relativt sett, enn England. Det finnes lite informasjon om økonomien i det skotske riket under middelalderen, og dette gjelder spesielt for agrarøkonomien i riket. Det er likevel noen trender som det er mulig å følge, og en av de viser at Skottland utover 1100- og 1200-tallet utviklet seg mer og mer til en pengeøkonomi, med en økning av oversjøisk handel og en vekst i byene.¹⁷⁸

Den viktigste inntektskilden i det skotske riket var handelsinntektene, og spesielt ulla som ble eksportert til Flandern, men også mindre verdifulle varer som fisk og lær var viktige eksportvarer.¹⁷⁹ Noen av de viktigste handelspartnerne for Skottland var Nederlandene, og spesielt Flandern. Handelsrutene til kontinentet var svært viktig for skottene på 1300-tallet. Store deler av ulla som ble brukt i tekstilproduksjonen i Flandern og Artois kom fra Skottland.¹⁸⁰

På tross av konfliktene mellom rikene, var det mange engelske kjøpmenn som hjalp skottene med handel. Flere engelskmenn falt for fristelsen til å smugle varer ulovlig over grensen til Skottland. Det er viktig å poengtere at selv om det skotske riket var i krig, så klarte

¹⁷⁵ Stevenson. 155

¹⁷⁶ Sverre Bagge, *Europa tar form. År 300 til 1350* 2. utg. (Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2004) 177-82

¹⁷⁷ Stevenson. 155

¹⁷⁸ Ian D. Whyte, *Scotland before The Industrial Revolution. An Economic and Social History c.1500-c.1750* (London: Longman, 1995) 47-9

¹⁷⁹ Ibid. 50-1

¹⁸⁰ Stevenson. 174

de å opprettholde handelen med kontinentet og enkelte engelske kjøpmenn. Det skotske riket var avhengige av å få inn våpen, rustninger og andre forsyninger, samtidig som de måtte få inntektene fra varer som de eksporterte.¹⁸¹ McNamee hevder at eksporten av ull og skinn var med på å betale store deler av krigføringen.¹⁸²

Inntektene til det norske riket ser ut til å ha vært på sitt høyeste ved siste halvdel av 1200-tallet og ved starten av 1300-tallet. Det har vært store diskusjoner om hvor mye den norske kongen hadde disponibelt, men historikerne er enig om hva som var kongens viktigste inntektskilder. Det var skatt, bøter og konfiskasjoner, og inntekter fra krongodset. Noen har hevdet at inntektene for bøter kan ha vært kongeriketets viktigste rundt 1300, til og med større enn inntektene fra skatt og jordleie til sammen. Man har prøvd å se i kilder om svar på dette, men ikke funnet et klart svar.¹⁸³ Bagge er blant de som mener at bøter var den største inntektskilden for staten.¹⁸⁴ Den tredje store inntektskilden var krongodset og avkastningen man fikk fra den. Det var landskyld, og jordleie fra kongsmenn som hadde både militære og administrative funksjoner. Et grovt anslag er at denne inntekten kunne komme opp på ca. 2300 mark brent sølv, eller rundt 500 kg sølv, i året.¹⁸⁵ Generelt sett ser det ut til at det var skatteinntektene som var de viktigste inntektene for de fleste fyrstene i Europa.¹⁸⁶ Den viktigste skatten som kongen tok inn var leidangsskatten. Kongens årlige skatteinntekter skal ha vært på 3000 mark brent sølv, eller rundt 650 kg sølv. Disse tallene er ganske sikre, i motsetning til andre inntektskilder der tallene er nokså usikre.¹⁸⁷

Norges inntekter sammenlignet med nabolandene virker å ha vært lave. I danske kilder fra rundt 1230 finner man mye informasjon om de danske kongelige inntektene. Totalt skal den danske kongens årlige inntekter vært på et sted mellom 50-100 000 brent mark sølv. Asgaut Steinnes estimerte i 1930 at den norske kongens årlige inntekter skulle ha vært på omtrent 8000 mark brent sølv. Steinnes egen konklusjon fra dette estimatet var at en så lav sum tvilsomt var nok til å kunne styre et kongedømme. De aller fleste historikere har sluttet seg til Steinnes sin konklusjon.¹⁸⁸

Forskere har gått nærmere inn på inntektene som det norske kongedømmet kunne hatt i middelalderen. Blant annet at tollinntektene til tider må ha vært betydelige. I perioden 1316-

¹⁸¹ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 260-61

¹⁸² McNamee. 207

¹⁸³ Asgaut Steinnes har på grunnlag av skattelister fra 1500- og 1600-tallet arbeidet seg bakover før pestene ved å fjerne skatter som var kommet inn i perioden mellom. Moseng et al. 214-6

¹⁸⁴ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. 126

¹⁸⁵ Moseng et al. 215

¹⁸⁶ N: J. G. Pounds, *An Economic History of Medieval Europe* 2. utg. (London: Longman, 1994) 440-1

¹⁸⁷ Moseng et al. 215

¹⁸⁸ Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin*. 124-5

1343 skal utførselstollen på tørrfisk fra Bergen, en toll som Håkon 5. innførte, alene ha utgjort mer enn 500 mark brent årlig. Utførselstollen på sild fra Båhuslen må også i perioder ha utgjort store beløp. I tillegg var det toll på andre utførselsvarer, noe som ga kongen viktig inntekter. Kongens inntekter fra finneferden og skattelandene skal ha vært mellom 300 og 500 brent mark årlig. Myntmonopolet skal også ha brakt inn en del inntekter, men det kan ikke sammenlignes med de inntektene som Filip 4. av Frankrike fikk inn. I Frankrike skal myntmanipulasjon enkelte år ha vært den største inntektskilden. En annen inntektskilde for Norge var et samarbeid med paven, i form av pavetiende, som var en skatt på kirkens eiendom, denne skatten måtte kongen dele med paven. Påskuddet for å kreve inn dette var å finansiere et korstog mot hedningene i nordøst. Årene 1327-1328 skal kongens andel ha vært på omtrent 3700 mark brent sølv. Om man summerer disse tallene, og tar med de andre inntektene som kongen fikk inn, kommer man til en sum som er betydelig høyere enn Steinnes sine estimer.¹⁸⁹

Hans Jacob Orning mener at inntektene til kongemakten i høymiddelalderen varierte mer enn man tidligere har antatt.¹⁹⁰ Det er grunn til å tro at det samme gjaldt for kongene i senmiddelalderen. Handel og eksport var en annen viktig inntektskilde. Utenrikshandelen i Norge var nærmest monopolisert av hansaforbundet siden de tok seg av tørrfiskeksporten i Bergen.¹⁹¹ Fisk, og spesielt tørrfisk, var viktige varer for Norge å eksportere ut til Europa. Eksportinntektene i Bergen kan ha vært på nesten 13.500 mark brent sølv årlig, dette var i nærheten av den norske kongens inntekter for ett år.¹⁹² Eksportinntektene fra Bergen viser at handelen i Norge var verdifull og ga gode inntekter, men mye av inntektene gikk til hanseatene og tilfalt i hovedsak ikke kongen eller stormenn i Norge.

Likheten mellom det norske og skotske kongedømmet var handel og eksport viktige inntektskilder. Faktisk kan det hevdes at den norske og skotske utenrikshandelen konkurrerte med hverandre. Begge rikene eksporterte lær og fisk. Rikene handlet i liten grad med hverandre, varer som Skottland solgte mye av, som ull, var det ikke et stort behov for i Norge. De varene som Norge faktisk trengte å importere, som korn, kunne Skottland bare i svært beskjeden grad bidra med.¹⁹³

Det skotske riket sin økonomi på 1200-tallet var god, men for den perioden som denne oppgaven tar for seg opplevde riket nedgangstider. Mot slutten av 1200-tallet og utover 1300-

¹⁸⁹ Moseng et al. 216

¹⁹⁰ Hans Jacob Orning, "Den materielle basis for den norske kongemaktens utvikling i høymiddelalderen," *Historisk tidsskrift* 84, no. 03 (2005). 468

¹⁹¹ Ersland og Sandvik. 64

¹⁹² Moseng et al. 260

¹⁹³ Whyte. 73

tallet opplevde man at den kommersielle veksten nådde toppen, og at man begynte å få en nedgang i økonomien. Dette var også gjeldende for store deler av Vest-Europa. Stevenson hevder at det var to viktige årsaker for denne nedgangen, og de begge kom fra Østen. Den ene årsaken som Stevenson nevner, var at det mongolske riket kollapset omtrent på denne tiden. Kollapsen fant sted i Persia og Kina, og førte med seg kaos i nærliggende områder. Denne kollapsen bidro til at det ble en tilbakegang for direkte kommersiell kontakt mellom Asia og Europa, noe som kom til å ramme kjøpmenn over hele Europa. Den andre årsaken til den økonomiske nedgangsperioden var svartedauden og de gjentatte pestepidemiene som rammet store deler av befolkningen i Europa.¹⁹⁴

Vi finner andre tegn på at økonomien til den skotske kongen begynte å bli svakere mot slutten av 1200-tallet. Fra 1280-tallet var det vanlig for kongen å få lån og kreditt hos de fleste byene i Skottland.¹⁹⁵ At kongen tok opp slike lån kan være et tegn på at den skotske kongen hadde lave inntekter. Det første store pestutbruddet kom sent på 1340-tallet, og ble fulgt opp av et nytt stort utbrudd i 1361. Det rammet hardest sør i Skottland, og det er estimert at en femtedel til en tredjedel av innbyggerne døde som følge av pestene. Dette fikk økonomiske konsekvenser og forverret den skotske handelen som hadde vært skadelidende i årene før pestutbruddene.¹⁹⁶ Det er vanskelig å si akkurat hvor hardt den skotske økonomien ble rammet av pestutbruddene. Selv om man finner tall som sier at geistlige og adelige inntekter var blitt halvert i 1366 sammenlignet med tall fra 1200-tallet, trenger ikke det bety at det gikk dårlig økonomisk for alle i Skottland.¹⁹⁷ Faktisk ser det til at de som overlevde pestene opplevde en økonomisk vekst på 1370-tallet. Kong David 2. var rikere enn sine forgjengere fra 1200-tallet, og økonomien til den skotske kongen skal ha styrket seg, selv med pestepidemiene som herjet i Skottland og Europa. Inntektene til David 2. var derimot mer usikre enn for tidligere konger, og kongens økonomiske vekst ser ut til at gikk på bekostning av ledende stormenns økonomi.¹⁹⁸

Også det norske riket ble offer for gjentatte pestepidemier etter 1340-tallet. Det startet med Den store manndauden, svartedauden, som kom til Norge 1349. Dette var den første av en rekke epidemier som rammet store deler av Norge og Europa i århundrene fremover.¹⁹⁹ Sigvald Hasund var den første som virkelig så sammenhengen mellom økonomien og folketallsfallet man opplevde i Norge som en følge av pesten. Hasund viste i 1919 at landskylda ved midten

¹⁹⁴ Stevenson. 155-56

¹⁹⁵ Brown. 100

¹⁹⁶ Ibid. 318

¹⁹⁷ Disse tallene stammer fra en viktig kilde om skotsk økonomi etter pestene. En bok som kartlegger skatteinntektene i 1366, *Verus Valor*. Stevenson. 169.

¹⁹⁸ Brown. 319-25

¹⁹⁹ Moseng et al. 282

av 1400-tallet hadde sunket med en fjerdedel sammenlignet med nivået før 1350. Senere viste engelske og tyske forskere at den samme utviklingen fantes i egne land også.²⁰⁰

Slik utviklingen var utover 1300-tallet er det tydelig at det norske og skotske riket opplevde økonomiske tøffere tider, noe som de fleste andre land i Europa også gjorde som en følge av pestepidemiene fra 1340-tallet og utover. Den skotske økonomien opplevde fra 1400-tallet en veldig lang periode med nedgang og ustabilitet, noe som kan kobles med krigføringen og epidemiene på 1300-tallet.²⁰¹ I Norge har man den tidligere nevnte nedgangsperioden i senmiddelalderen som har fått skylden for den økonomiske, politiske og militære nedgangen det norske riket visstnok skal ha opplevd fra 1300-tallet av. Det som er interessant å se nærmere på, er hvordan ressursgrunnlaget til de to kongedømmene påvirket krigføringen, og om det også påvirket deres evne til å føre krig. Først vil det komme en del om plyndringstokt, og de økonomiske aspektene rundt dem.

4.2 Plyndringstokt

Det skotske riket benyttet seg ofte av plyndringstokt inn i fienders landområder. Plyndringer ga inntekter til de som deltok og deres herrer. Mye av byttet ble delt mellom skotske stormenn og soldatene som deltok, men inntekter fra løsepenger var reservert stormennene. Viktige ressurser som skottene ville ta med seg hjem var storfe og jern. Storfe ble brukt til å produsere seletøy og ting av lær. Jern var det konstant mangel på, og skottene trengte det for å produsere våpen og rustninger.²⁰²

Byttet fra plyndringene skottene utførte var en inntektskilde, men den viktigste måten skottene tjente penger på gjennom herjingene, var ved avtaler og utpressing av lokalsamfunn i England. Vi finner flere eksempler på slike avtaler. Allerede i november 1309 ble det gjort en våpenhvile mellom det skotske riket og de engelske kommandørene ved Berwick og Carlisle, som skulle vare til januar neste år. I denne avtalen skal skottene ha mottatt penger. Det var tydelig at det ble mer og mer vanlig at lokalsamfunn betalte penger og korn for å hindre at skottene skulle angripe akkurat dem.²⁰³ Barrow tar for seg effekten disse plyndringstoktene hadde på økonomien i de områdene som ble rammet. Han viser til forskning som viser at Northumberland ikke kunne betale sin skatt i 1309, og var fritatt skattekrav i 1313. Grunnen til at Northumberland ikke kunne betale skatt var at de hvert år i perioden 1311-1313 måtte betale

²⁰⁰ Ibid. 286

²⁰¹ Whyte. 72-5

²⁰² McNamee. 75

²⁰³ Ibid. 46

skottene for å få ha en våpenhvile. Summen skal ha vært på 2000 pund årlig, en enorm sum.²⁰⁴ Byen Durham lagde en intern skattemekanisme for å få inn nok inntekter til å betale unna skotter i årene etter Bannockburn.²⁰⁵ At engelske byer og samfunn ikke klarte å betale skatt, eller måtte lage egne skatter for å betale unna angrep viser at skottene tjente godt på en slik form for krigføring. Dette var Bruce og hans menn klar over, plyndringene var ofte like mye av økonomisk art som av militær art. Skottland fikk inntekter, samtidig som man rammet økonomien til Nord-England.²⁰⁶

Også i Norge finner man spor av plyndringstokt. På 1250-tallet sendte Håkon 4. Håkonsson leidangstropper til Halland. Ordren var at leidangssoldatene skulle plyndre og herje landet. I følge sagaen om Håkon Håkonsson skal nordmennene drept folk og brent bygder. Etter plyndringene ble byttet delt opp mellom troppene etter kongens råd, noe som var helt vanlig i samtiden. I dette felttoget skal de norske troppene fått inn en god del inntekter.²⁰⁷ Man kan også gå ut fra at det skjedde flere plyndringstokt i Sverige under de norsk-svenske konfliktene i siste halvdel av 1300-tallet.

Med avtaler og utpressing kunne Robert Bruce og Skottland få inn mye av det de tapte på å føre en krig. Det er en kjent sak at det å føre en krig koster.²⁰⁸ Hvordan man ikke skulle ødelegge økonomien til kongerike under en krig var også et problem for Skottland på 1300-tallet. Det blir hevdet at Skottland tjente over 20.000 pund på utpressing og fredsavtaler i frigjøringskrigen mot England. Dette gjorde at krigen på mange måter ble selvfinansierende for Skottland, og Bruce trengte ikke å utforme nye skatter til innbyggerne.²⁰⁹ Nyere forskning har derimot stilt spørsmål til hvor ødeleggende, rent økonomisk, plyndringene var for engelske landsbyer.²¹⁰

En annen grunn til at det var viktig å plyndre fiendens områder, var at man trengte forsyninger for å fø en hel hær. Datidens krigføring tilsa at man måtte leve av fienders territorier. Man kunne ha med seg forsyninger, men det var ikke sikkert at det holdt, og den kunne bli dårlig. Den norske hærmakten plyndret mest for denne grunnen. I biskop Arnes saga står det for eksempel at biskopen nektet å spise mat som var tatt fra fiendens land, noe som viser tilfelle av at man plyndret områdene man var i. Man finner også andre eksempler på

²⁰⁴ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 258

²⁰⁵ Sadler. 244

²⁰⁶ Ibid. 114

²⁰⁷ Moseng et al. 164

²⁰⁸ Jurgen Brauer og Hubert Van Tuyl, *Castles, Battles, and Bombs. How Economics Explains Military History* (Chicago: University of Chicago Press, 2008) 45-79

²⁰⁹ Prestwich. 150

²¹⁰ Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." 272-3

plyndringstokt, for å skaffe forsyninger ved krigføringen mot Danmark i 1289. Norske styrker dro på plyndringstokt også for å skaffe seg bytte og inntekter. Det er eksempler på at landsbyer kjøpte seg fred fra norske styrker. Ved et angrep mot Langland i Danmark i 1290, betalte dansker penger for å unngå å bli angrepet. Dette var også vanlig å gjøre i vikingtiden, at man tok seg betalt for ikke å angripe og plyndre fiendens områder. En annen ønsket effekt var å skape frykt hos befolkningen, og øke deres motstand mot krigen. Plyndringstokt kunne være en bestemt taktikk for å vise fiendens stormenn og lokalbefolkning at deres ledere ikke kunne gi de beskyttelse, og at de dermed måtte bytte side. Slike tanker var også gjeldene i Europa. Strategien om å bruke plyndringstokt til å spre frykt og for egen vinning, ser ut til å ha vært mest vanlig i vikingtiden og under regjeringstiden til kong Sverre. Nå ble slike tokt brukt mer for å ødelegge ressursgrunnlaget til fienden.²¹¹

Selv om norske styrker ved visse tilfeller plyndret for bytte og inntekter, var de norske plyndringen i hovedsak rettet mot å skaffe seg forsyninger når de var på krigstokt. For skottenes del var den viktigste grunnen til deres plyndringstokt å skaffe seg inntekter de kunne bruke videre i deres krigføring mot engelske styrker.

4.3 Ressursbruk og krigføring

Under krigføring trenger man ressurser til mat, både for soldatene, og til hester som ble brukt som transport eller som skulle ut i strid. Dette var nesten alltid vært et problem for parter i en krig å ha nok forsyninger når man var ute i krigsoperasjoner. Engelskmennene opplevde ofte dette problemet i sin krigføring mot skottene.²¹² Spesielt viktig var det å ha nok vann til hestene. Engelskmennene ga i 1355, i ren desperasjon, hestene sine vin da de ble tomme for vann, og utfallet av dette sier seg nesten selv.²¹³

En stridshest var en dyr affære, med alt av utstyr kunne de koste opp mot 50 pund for å være stridsklar. En stridshest kunne koste en ridder over en hel årsinntekt. Likevel brukte ofte engelske riddere 25 pund på å få tak i en god stridshest.²¹⁴ For mange av de skotske ridderne var det ofte for dyrt med store stridshester, dette var en av grunnene til at de heller satset på mindre hester som var billigere i drift.²¹⁵ Med de inntektene som den norske kongen, og norske

²¹¹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 89-91, 180; Fagerland, "Sjøkrig i danske farvann." 137 Biskop Arnes saga er en islandsk saga som omhandler biskop Arne Thorlaksson (1237-98). Den er nedskrevet like etter 1300.

²¹² Michael Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience* (New Haven: Yale University Press, 1996) 245-6

²¹³ Andrew Ayton, "Arms, Armour, and Horses," i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999). 197

²¹⁴ Ibid. 188

²¹⁵ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 137.

aristokratiet hadde, er det også lite trolig at de ville ha råd med å ha store og kraftige stridshester. I Håkon Håkonsson saga nevnes det at norske styrker ved Largs møtte skotske ryttere med spanske ridehester.²¹⁶ Hadde det norske hævesen vært vant med slike hester, og brukt de selv, er det grunn til å tro at Sturla Þorðarson ikke ville nevnt spesifikt at skottene brukte slike hester i sagateksten. Kong Magnus Eriksson skal i 1332 ha skaffet seg et prakteksemplar av en hest som kostet 80 mark sølv. Senere skal han ikke hatt råd til å få tak i flere hester i denne prisklassen.²¹⁷ På grunnlag av dette kan man hevde at verken det norske eller skotske hævesenet hadde det store tunge kavaleriet, men at de brukte mindre, billigere hester. Uten at det nødvendigvis betydde at deres evne til å føre krig ble svekket.

En annen form for krigføring som var en dyr affære under middelalderen var bruken av festninger. Det å bygge festninger var en svært kostbar affære i middelalderen, og mange fyrster i Europa brukte mye av sitt ressursgrunnlag for å bygge festninger. Blant annet skal Edvard 1. brukt minst 80.000 pund på å bygge flere festninger i Wales, mens den gjennomsnittlige kongsinntekten under hans regjeringstid skal ha vært på omtrent 67.500 pund.²¹⁸ Ersland hevder at Norges ressursgrunnlag var en viktig årsak til at det ble bygd få festninger i kongeriket.²¹⁹ Likevel ser man beviser på at hvis behovet og viljen var der, klarte den norske kongen å bygge festninger. Det beste eksempelet på det er byggingen av festningen Båhus, som ble bygd like ved Ragnhildsholmen.²²⁰ Dette eksempelet viser at hvis man så et behov for å bygge en festning, klarte man å skaffe de nødvendige ressursene for å få det til. Skottland hadde bygd flere festninger på 1100-tallet.²²¹ De festningene som ble bygd av Robert Bruce og hans menn var ofte mer kostnadseffektive enn de tidligere festningene. En grunn til dette kan ha vært at økonomien ikke tilsa at man hadde råd til dyre festningsverk, men en viktigere grunn var at strategien tilknyttet til festninger hadde endret seg, og det var ikke nødvendig med de store monumentene som ble bygd tidligere.²²² Tilfellet i Skottland viser at selv om økonomien til tider kunne være svak, greide man fremdeles å finne ressurser til å bygge festninger, selv om kvaliteten til festningsanleggene kunne variere.

²¹⁶ Sturla Þorðarson, *Soga om Håkon Håkonsson*, oversatt av Kr. Audne og Knut Helle, 2.utg (Oslo: Det Norske Samlaget, 1963) 355. Denne passasjen i sagaen kommer jeg til å diskutere senere i oppgaven, for jeg mener den ikke stemmer med hvilke hester skottene brukte på denne tiden. Se kapittel 6.2.1.

²¹⁷ Grethe Authén Blom, *Norge i union på 1300-tallet. Kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319-1380. Del 2. Det siste gammelnorske kongedømme 1350-1380* (Trondheim: Tapir Forlag, 1992) 483

²¹⁸ Brauer og Van Tuyll. 45-79

²¹⁹ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 93

²²⁰ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 132

²²¹ Barrow, *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306*. 39

²²² McNamee. 143. For mer informasjon om bruken og strategien rundt festninger se kapittel 6.2.2.

Konger i middelalderens Europa hadde ofte store problemer med å betale for deres krigføring, og de prøvde så godt de kunne å få nok ressurser. Krigføring tømte ofte kongedømmets kister, og derfor var det viktig å få inn mest mulig inntekter fra mange forskjellige måter, som blant annet lån og økning av skatter.²²³ Dette gjaldt også for kongedømmene Norge og Skottland. Selv om inntektsgrunnlaget var lavt var begge rikene aktive i krigføring utover hele 1300-tallet.

Særlig i Norge har mange forskere hevdet at Norges inntekter ikke strakk til for at riket kunne delta i krigføring utover 1300-tallet utfra datidens militær-teknologiske utvikling, og at den finansielle situasjonen fikk konsekvenser for krigføringen. Blant annet hevder Bagge at Norge, i alle fall etter svartedauden, ikke var rik nok til å mønstre en hær med elitestyrker som kunne konkurrere med Sveriges og Danmarks elitehærer.²²⁴ Selv om det finnes kildemateriale som sier at Håkon 6. Magnusson slet med å få nok ressurser fra befolkningen til krigføring mot det mecklenburgiske dynastiet i Sverige på 1360-tallet, finnes det flere eksempler der det norske hærapparatet var med i aktiv krigføring, også etter 1350.²²⁵ Krigføringen som begge rikene førte på 1300-tallet viser at ressursgrunnlaget ikke i stor grad kan ha svekket deres evne til å delta i krigføring. At det norske hærvesenet, og til dels det skotske ikke var deltaker i det som var de to hovedkomponentene i den militær-teknologiske revolusjonen i Europa, var som oftest strategiske valg, og ikke mangelen på ressurser, eller eventuelt strategiske valg ut fra ressursituasjonen.

4.4 Sammenfatning

Verken det skotske eller det norske riket hadde høye inntekter gjennom 1300-tallet, og som resten av resten av Europa falt riksinntektene som en følge av pestepidemiene som kom etter 1340-tallet. Likevel klarte begge rikene å delta i krigføring, noe som var svært ressurskrevende. Både den norske og skotske kongens riksinntekter var lavere enn naborikenes, men likevel klarte deres respektive hærstyrker å hevde seg mot de samme naborikene, og de militære valgene man gjorde var ofte strategiske valg ut fra ressursituasjonen.

Plyndringstokt var viktige militær-strategiske valg for både det skotske og norske riket, men særlig for det skotske riket ga disse toktene landet viktige inntekter som var nødvendig for å få nok inntekter til å fortsette krigføringen mot den engelske kongen. For det norske riket var

²²³ Brauer og Van Tuyll. 48-51

²²⁴ Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin.* 113-4

²²⁵ Moseng et al. 322.

plyndringstoktene mest brukt til å få nok forsyninger for å fortsette et militært felttog, samtidig som man ville svekke viljen hos fienden. Dermed var det ikke så mye et valg for å styrke riket økonomisk, men mer et valg for å kunne fortsette en spesifikk militær operasjon.

5. Organisering

Et kongerikes evne til å mobilisere soldater, både fra aristokratiet og bøndene, var svært viktig, og det er interessant å se på hvordan skottene og nordmennene fikk mobilisert sine styrker for å se om det var noen forskjeller eller likheter mellom de to rikene. I dette kapitlet vil også lover som var tilknyttet til hævesenet blitt tatt opp og diskutert. I tillegg vil bruken av leiesoldater i de to rikene bli drøftet.

5.1 Mobilisering

5.1.1 Mønstring av bøndene

Fra David 1. sin regjeringstid (1124-53) hadde den skotske kongen mulighet til å mobilisere en folkehær, og en hær bestående av mer ridende elitesoldater.²²⁶ Folkehæren, eller den alminnelige hæren, ble ofte tilknyttet «den skotske tjenesten». Dette var en plikt som sa at menn og lokalsamfunn skulle yte militære tjenester for kongen.²²⁷ I teorien var alle menn mellom 16 og 60 år pliktige til å delta i folkehæren. Slik var det ikke i praksis, særlig fordi menn i de laveste sosiale lagene hadde lite, eller ikke noe militært utstyr.²²⁸ Den «skotske tjenesten» gjorde at Skottland kunne innkalle mange menn, men flere av de hadde dårlig utstyr og var dårlige trent for militære operasjoner.²²⁹ «Den skotske tjenesten» kunne mobilisere folk fra hele riket, ogplikten var for en begrenset periode, som oftest 40 dager.²³⁰

Rekrutteringsprosessen kunne være svært effektiv. I 1297 samlet William Wallace og Andrew Murray en hær av fotsoldater, samt at soldatene fikk nødvendig trening. Utrustningen av hæren for opprørene mot den engelske kongen gikk i et imponerende tempo. Dette viser at skottene hadde et effektivt system, som ikke var rustent på grunn av for lite bruk.²³¹

I Norge hadde man leidangordningen som den viktigste institusjonen for å mobilisere bøndene. Ordningen ser ut til å ha dukket opp i Norge i siste halvdel av 900-tallet.²³² Den er spesielt knyttet til Håkon 1. den gode. Under hans regjeringstid på 900-tallet ser det ut leidangen utelukkende var et forsvarsoppbud, som hadde lite til felles med den organisasjonen vi finner igjen senere i Norge. På denne tiden gikk den ut på at bøndene skulle stille skip, utstyr og soldater tilgjengelig til et forsvar av landet under ledelse av kongen.²³³ Det er en vanlig

²²⁶ Strickland. 108

²²⁷ Brown. 58

²²⁸ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 166

²²⁹ Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." 276

²³⁰ Brown. 58

²³¹ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 139; Watson. 25

²³² Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 42

²³³ Moseng et al. 67

oppfatning at leidangen etter hvert utviklet seg mer til være en skatt enn en militær tjeneste. Kongen kunne da benytte seg av leidangen i fredstid, og det blir hevdet at det militære potensialet til bøndene ble svekket utover høymiddelalderen.²³⁴ Edvard Bull mener at dette var noe som først skjedde under kong Sverres tid, og at leidangen var blitt til en fast skatt over hele landet under Håkon 4. Håkonssons regjeringstid.²³⁵ Den militære leidangsplikten forsvant ikke helt i Norge. Den økonomiske leidangsskatten, kalt bordleidangen, ble etablert som en egen skatt uten en direkte sammenheng med den militære leidangsplikten. Utfareleidang var den militære plikten som gikk ut på den tradisjonelle tjenesten med å ha skip, soldater og utstyr tilgjengelig for kongen.²³⁶ Leidangen var det norske hærapparatet sin største kvantitative enhet.²³⁷

Her ser man at både det skotske og norske hærapparatet hadde mulighet for å mobilisere bøndene. Begge kongedømmene var avhengig av den militære plikten til bøndene fordi det ga hævesenet en stor kvantitativ enhet, selv om kvaliteten på enheten kunne være noe varierende. I Norge skulle bøndene stille med skip, mannskap og utrustning for krigføring. Det norske riket var delt inn i flere administrative enheter som hadde ansvaret for å dekke behovet for skip og menn innenfor sitt område.²³⁸ Skipreida var den minste administrative enheten man hadde, som hadde en plikt til å bygge, bemanne og utruste et leidangsskip.²³⁹ Antallet mellom skipreider og skip ser ikke ut til å ha vært sammenfallende. Tallet på skip var mye høyere enn antallet skipreider om man ser på tall fra Gulatingsloven og Magnus Lagabøtes testament.²⁴⁰ Det er det lite som tyder på at bøndene i Skottland skulle stille med skip. «Den skotske tjenesten» ser ut til å ha vært primært for landkrigføring, men på mange av øyene i Vest-Skottland, hvor det lenge hadde vært norske besittelser, måtte beboerne gi skip til den skotske kongen som sin plikt.²⁴¹ Det viser at det fantes områder i Skottland hvor skip var en del av den militære plikten. Det at det var skip som var sentralt i det norske hævesenet blir ofte knyttet til topografien i kongedømmet. Mens skotsk krigføring ofte foregikk på land, slik at det ikke ble like relevant for den skotske kongen å få skip fra sine bønder. Skottland hadde i tillegg mye mindre

²³⁴ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 55

²³⁵ Edvard Bull, *Leding. Militær- og finansforfatning i Norge i ældre tid* (København: Steenske forlag, 1920) 43-5

²³⁶ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 55

²³⁷ Moseng et al. 206

²³⁸ For en god gjennomgang av det kvantitative materialet ved leidangen anbefales Ersland «Kongshird og leidangsbonde» s.80-6 og Geir Atle Ersland «Kvalitativ realisme?» s.147-162.

²³⁹ Moseng et al. 207

²⁴⁰ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 82

²⁴¹ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 375

utstrekning enn Norge, derfor mistet skip mye av sin betydning som transportmiddel for soldater i Skottland sammenlignet med Norge.

I Skottland var det forventet at skotske bønder skulle være klar for militærtjenester innen 24 timer etter innkallingen, og at man skulle bringe med proviant for 40 dager, siden den militære plikten i Skottland var på 40 dager som tidligere nevnt.²⁴² Siden den var ment som en plikt og en tjeneste, skulle man i teorien ikke få betalt for de dagene man var i tjeneste.²⁴³ Det er ikke noe overlevet kildemateriale som forteller om de som var i militær tjeneste fikk betalt. De som ble innkalt skulle ha med egen proviant, noe som kunne gjøre det til en dyr affære for mange. For å forsøke å gjøre det mer lukrativt hadde man lokkemidler, som at man kunne få ta del i byttet man tok fra plyndringer i England.²⁴⁴ Ønsket om å skaffe seg inntekter fra bytte var ofte en stor motivasjon for bønder, og en sterk intensiv for å delta i krigføringen. Dette var et vanlig grunnprinsipp i datidens Europa.²⁴⁵ Dersom man var i tjeneste utover de 40 dagene skulle man få betalt, fordi man tjenestegjorde utenfor sin pålagte plikt. Om soldater deltok i en beleiring, som ofte kunne vare lenger enn 40 dager, skulle man få betalt for den tiden man var i aktiv tjeneste utover det som var opprinnelig planlagt.²⁴⁶ Det er uklart om det fantes noen begrensninger om hvor langt man kunne kreve at en hær kunne dra på et felttog. Logistiske og disiplinære årsaker gjorde at det var vanskelig å ha et stort antall soldater lenger syd enn Yorkshire, samt at de 40 dagene også var med på å sette sin begrensning på hvor langt man kunne dra.²⁴⁷

I Norge hadde Magnus 6. Lagabøtes lands- og bylov endret leidangsplikten til tre måneder, en utvidelse på én måned fra tidligere. Sammenlignet med de 40 dagene som skotske bønder var pliktet til å delta, ble det da en forskjell på over en måned i hvor lenge man måtte være i militærtjeneste hos de to kongedømmene. Noe av grunnen til dette kan være at det norske riket sin krigføring hadde i lang tid vært knyttet til sjøen og flåtemakt, og utenrikspolitikken hadde en god stund vært rettet vestover. Som sagt hadde Skottland mindre utstrekning enn Norge, og krigføringen skjedde i hovedsak ved grenseområdene mot England, og dermed var det ikke de alltid de store distansene bøndene måtte transporteres til, og derfor kunne den militære pliktperioden for skotter være relativt kort. Mens norske bønder ofte måtte transporteres over større avstander. Norske bønder viste flere tilfeller en liten vilje til å være i

²⁴² Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 138

²⁴³ McNamee. 40; Brown. 58

²⁴⁴ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 140

²⁴⁵ Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. 102-3

²⁴⁶ Watson. 79; McNamee. 55

²⁴⁷ Strickland. 111

tjeneste utover sin tjenesteperiode I avslutningen av skottlandstoget i 1263 skal store deler av flåten ha reist hjem tidligere for ikke å være i tjeneste lenger enn sin plikt.²⁴⁸ Det ser ikke ut som at norske leidangstropper fikk noen form for betaling om de måtte være i tjeneste ut over sin plikt, dermed var de trolig ikke like villig som skotske bønder til å være i tjeneste utover sin plikt.

Ifølge Magnus Lagabøtes landlov fra 1274, kommer det også tydelig frem at leidangen bare var til forsvar av landet, og ikke skulle benyttes til krigføring utenlands.²⁴⁹ Det er mye som tyder på at dette var en fortsettelse fra Gulatingsloven, for der står det at «Kongen skal råda for bod og for bann og for utferdene våre. Me skal ikkje nekta han leidang til landsenden, når han byd ut for di han treng det og til gagn for oss.»²⁵⁰ Om man bare leser de normative kildene var det store forskjeller på hvordan skotske og norske bønder ble brukt i krigføring. Da skulle norske bønder holde seg innenfor riket, mens skotske bønder kunne delta i krig i andre land.

Når det gjaldt den norske leidangen viser det seg at det fantes flere eksempler på at norske leidangstropper kjempet i andre riker. Blant annet skjedde det i konfliktene med Danmark på 1290-tallet, der både kong Eirik 2. Magnusson og kong Håkon 5. Magnusson kalte inn til leidang for tokt i dansk farvann.²⁵¹ Senere på 1300-tallet har man også mer informasjon som tilsier at det ble kalt inn til leidang til krigføring i andre riker. Det skjedde i 1362, i krigføringen mot kong Valdemar av Danmark. Kong Håkon 6. Magnusson innkalte også til leidang både i 1370 og 1380, og dronning Margrete kalte ut leidang i 1393 i Erik av Pommeren sitt navn.²⁵² Håkon 6. skal mer enn en gang ha mobilisert bøndene til felttog, og siden Håkon 6. hadde flere felttog østover kunne ikke bøndene alltid ha sviktet han militært.²⁵³ Det viser at leidangsoppbudet ikke bare fungerte som en forsvarsordning, men også til offensive militære felttog i utlandet.

De praktiske forskjellene mellom «den skotske tjenesten» og den norske leidangen var dermed ikke altfor store, selv om leidangen i teorien bare var en forsvarsorganisasjon som ble regelmessig brukt i offensive operasjoner i andre land. Den største praktiske forskjellen var nok at leidangsordningen i hovedsak var knyttet til skip og den norske flåtemakten, mens skotske bønder var mer knyttet til krigføring på land. Som nevnt fantes det likevel tilfeller der norske leidangsbønder deltok i felttog over land. Det er viktig å poengtere at leidangen ikke var den

²⁴⁸ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 88

²⁴⁹ Johan Schreiner, "Hærmakt og riksstyre," *Historisk tidsskrift* 36 (1952-53). 112

²⁵⁰ Knut Robberstad, *Gulatingslovi* (Oslo: Det Norske Samlaget, 1952) 267

²⁵¹ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 100

²⁵² Petersen. 156,159-60

²⁵³ Moseng et al. 332

eneste mobiliseringen den norske kongen hadde i middelalderen. Som i resten av Europa var det vanlig å sette et skille mellom så å si total mobilisering ved ekstreme situasjoner, og en alminnelig mobilisering ved mer normale krigssituasjoner. Om fienden allerede var i kongeriket kunne kongen sende ut allmannutbud som gikk ut på at alle menn skulle delta, og man måtte sørge for egne forsyninger. Full leidang gikk derimot ut på å mobilisere det maksimale antallet leidangstropper utfra systemet man hadde som ga et gitt antall skip, forsyning og menn fra de ulike leidangsdistriktene.²⁵⁴ Når det gjaldt betaling var mobilisering av bønder i begge kongedømmene en plikt for de som deltok, derfor var det ikke forventet at de skulle få betalt. Skotske bønder fikk betalt om de måtte være i tjeneste over de 40 dagene, men man finner ikke noe som sier at norske bønder hadde lignende avtaler.

5.1.2 Stormenns rolle ved mobilisering og under krigføring

Skottland var på mange måter et føydalt kongedømme gjennom middelalderen, men det var visse områder der de skilte seg fra føydalismen som for eksempel England hadde. Blant annet var det ingen forsøk fra skotske konger om å få riddertjeneste fra områder som kirken var i besittelse av. Den føydalismen som var i Skottland var tilpasset etter skotske forhold.²⁵⁵ Kjernebegrepene i føydalisme er vasallitet og len. Vasallitet var et personlig avhengighetsforhold mellom en herre og hans vasall. Lenet var et jordegods som eieren ga fra seg bruksrettigheten til en vasall i bytte mot gjenytelser, som oftest var disse gjenytelsene militære tjenester.²⁵⁶

Man fant også føydale trekk i det norske samfunnet i middelalderen, som at det var kongens håndgangne menn som ble tildelt len og veitsler. Og at kongens stormenn kunne ha egne vasaller, edsvorne sveiner. Sammenlignet med mange andre land i Europa ble Norge likevel aldri gjennomføydalisert, for de som leide land av kongen hadde ikke kongelige høyhetsrettigheter som var vanlig ellers i Europa.²⁵⁷

De skotske magnatene hadde ofte sine egne nettverk av vasaller som kunne fungere som en egen militær styrke.²⁵⁸ I Skottland var det også tradisjon for at vanlige fotsoldater ble mobilisert og utførte tjeneste for hæren som tilhørte deres respektive jarledømmer. Dette gjaldt ikke dersom man tilhørte et område der det var den skotske kongen som hadde rollen som jarl, som tilfellet var ved blant annet Moray.²⁵⁹ Ofte var det jarlen selv, eller en annen i aristokratiet,

²⁵⁴ Ibid. 206

²⁵⁵ Barrow, *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306*. 50-3

²⁵⁶ Bagge, *Europa tar form. År 300 til 1350*. 136

²⁵⁷ Moseng et al. 197-8

²⁵⁸ Brown. 101

²⁵⁹ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 112-3

som hadde direkte kontroll over den hæren som ble mobilisert fra hans område.²⁶⁰ Jarlene hadde blant annet makten til å mønstre en folkehær innenfor sitt eget jarledømme.²⁶¹ Robert Bruce, i sin rolle som jarlen av Carrick, later til å flere ganger har mønsteret en hær av soldater. Blant annet mønstret Bruce over 1000 soldater sommeren 1303 fra sine landområder. Dette var menn som Bruce var blitt svært vant med å kunne mønstre.²⁶² Denne hærstyrken som Bruce disponerte over da han «kun» var jarl av Carrick, spilte rolle som både en del av den større folkehæren, og som en privat hær til Bruce selv.²⁶³ Det er grunn til å tro at dette var tilfellet også hos de andre jarlene i Skottland.

I Norge var det også slik at det verdslige aristokratiet var de som var den militære eliten, og i tillegg hadde de flere andre administrative oppgaver i riksstyret. Hirten hadde lenge vært en organisasjon for kongerikets verdslige aristokrati.²⁶⁴ Det var fra midten av 1200-tallet at hirdorganisasjonen hadde fått denne posisjonen. Den organisasjonen som fantes på 1200-tallet var ganske annerledes fra den hirten som et krigerfølge som kong Sverre og konger før ham hadde hatt til sin disposisjon.²⁶⁵ Nå var hirten organisasjonen for kongedømmets aristokrati, som kan sammenlignes med det verdslige aristokratiet man fant i andre land i Europa. Viktigste kriteriet for å være medlem i hirten var at man måtte være kongens håndgangne mann, kongens vasall.²⁶⁶

Både det norske og det skotske aristokratiet var svært sentral sine respektive kongedømmers hærmakt. Barrow hevder at en av de store mytene når det gjelder den skotske frigjøringskrigen var at den ble kjempet og vunnet av folket, og at de adelige var fiendtlige til opprøret og lite villig til å gjøre noe. Dette stemmer ikke, for i så å si alle ledd under frigjøringskrigen, spilte aristokratiet en viktig rolle. Da Robert Bruce utfordret den engelske kronen i 1306, fulgte en god del av det skotske aristokratiet med.²⁶⁷ De ledende personene under uavhengighetskrigene kom som oftest fra en liten sekulær elite.²⁶⁸

I Norge hadde man ganske like forhold som i Skottland. De ledende aktørene under de mellomnordiske konfliktene fra 1286-1319 var konger og stormenn. Fagerland hevder at stormennene hadde en sentral betydning. Blant annet var de danske fredløse stormennene

²⁶⁰ Brown. 108

²⁶¹ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 6

²⁶² Ibid. 110, 184

²⁶³ Brown. 304

²⁶⁴ Moseng et al. 176,196

²⁶⁵ For mer informasjon om hirten, og deres organisering og hierarki, kan man lese Moseng et al. s.190-3, Ersland og Holm s.86-9 og Steinar Imsen, *Hirdskråen. Hirdloven Til Norges Konge Og Hans Håndgangne Menn. Etter Am 322 Fol* (Oslo: Riksarkivet, 2000).

²⁶⁶ Moseng et al. 189-90

²⁶⁷ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 351

²⁶⁸ Brown. 301

viktige allierte for den norske kongen i store deler av konflikten. Deres kunnskap om borgbygging var til stor hjelp for den norske hærstyrken som kunne bruke befestninger i sine angrep mot Danmark i perioden 1286-1295. Kunnskapen som Norge fikk gjennom stormennene, benyttet kongemakten seg av både i 1295 og under krigen mot hertug Erik vinteren 1309-1310. I beslutningsfasene av krigføringen finner man ingen spor i kildene om at bondebefolkningen var deltakere, der var det konger og stormenn som hadde de viktige posisjonene.²⁶⁹

5.1.3 Elitetropper

Skotske stormenn som ble tildelt land måtte betale for det, gjennom blant annet å ha tropper klare for kongen. De som hadde de største lenene i forlening, som jarler og baroner, måtte stille med riddere til den skotske kongen. Jarler og baroners egne vasaller måtte også gi militære tjenester til kongen eller sin herre. Dermed ble stormennene vasaller kongens ettervasaller.²⁷⁰ Elitesoldatene i Skottland stammet fra at stormenn i Skottland hadde en plikt til å mønstre godt trent menn, blant annet riddere og bueskyttere, som en følge av sin vasallplikt.²⁷¹ Ifølge et dokument fra 1220-tallet var det forventet at riddere skulle være tilgjengelig for militær tjeneste for kongen 40 dager i året, eller ha vakttjeneste ved en borg. Ridderne kunne betale for å slippe unna disse pliktene.²⁷² Selv om man hadde to former for mønstringer, en folkemønstring og en føydalmønstring, kom de to hærene i praksis til å fungere sammen som en enhet ved et slag. Det var ikke en egen føydal hær som var atskilt fra folkehæren.²⁷³ Fiona Watson hevder at denne todelte mobiliseringen var vanlig i Skottland fram til slutten av 1200-tallet, og at prosessene rundt dette var forholdsvis lik rundt 1300, som den var 200 år tidligere.²⁷⁴

Lignende føydale forhold finner man også i Norge under middelalderen. Utover 1300-tallet forsvant hirdorganisasjonen, og man fikk en overgang til et riddervesen, lignende som man fant ellers i Europa, der man hadde en verdslig privilegert krigerstand. I Norge hadde hirden, som nevnt tidligere, lenge før 1300-tallet vært en organisasjon for landets verdslige aristokrati.²⁷⁵ Etter hirden forsvant var kriteriet for å være en deltaker i den verdslige

²⁶⁹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 179

²⁷⁰ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 22; Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 31-2

²⁷¹ Brown. 58

²⁷² Ibid. 96

²⁷³ Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 32

²⁷⁴ Watson. 24-5

²⁷⁵ Moseng et al. 193-6

stormannsstanden den særskilte militærtjenesten, som gikk ut på at stormenn skulle gi kongen deres personlige militære tjenester mot skattefrihet. I Hirdskråen sto det at lendmennene kunne ha maksimalt 40 menn, huskarer, som skulle gi vern og som hjelp til kongen. Disse huskarene, eller lendmennenes private militære sveiner, kunne kongen også kalle inn til militærtjeneste. Dermed ble de trukket inn i kongens militærapparat gjennom at de skulle følge sin herre når han ble kalt ut i feltet av kongen. Dermed kan man si at sveinene i en vid forstad ble medlem av det verdslige aristokratiet. Sveinene fikk etter hvert samme skattefrihet som kongens egne håndgangne menn. Etter hirdens oppløsning hadde man en tredeling av aristokratiet i Norge, med riddere, væpnere og edsvorne sveiner. De to første gruppene var en del av kongens vasaller, mens sveinene var stormennene vasaller, og dermed kongens ettervasaller.²⁷⁶ I krigføringen til Håkon 6. ser det ut som at det var stormennene med sine sveiner som utgjorde den viktigste delen av kongens tropper.²⁷⁷

Begge kongedømmene brukte elitesoldater, og de ble i begge rikene mobilisert fra gråsonen mellom aristokrati og øvrig befolkning.. I Norge var lenge mobiliseringen av elitesoldater knyttet opp til en organisasjon, nemlig hirden. I Skottland var ikke mobiliseringen av elitesoldater knyttet til en spesifikk organisasjon, men til de personlige gjenytelsene en vasall ga til sin lensherre. Etter hvert som hirdorganisasjonen forsvant mer og mer fra det politiske kartet i Norge, ble mobiliseringen også her knyttet mer til de føydale tradisjonene som tilfellet var i Skottland.

Likevel kan det diskuteres om mobiliseringen av elitesoldater var mer organisert i Norge enn den var i Skottland. Magnus 6. Lagabøte inngikk en avtale med landets aristokrati i 1273. Avtalen gikk ut på at lendmenn, systemenn og andre veitslemenn påtok seg et ansvar på å ha hirdutrustede menn som kongen kunne disponere når landvernet tilsa det. Stormennene måtte stille egen kost til disse mennene, og de skulle være tilgjengelig både til angrep og forsvar, men ikke for mer enn tre måneder om gangen.²⁷⁸ Og i 1308 kom Håkon 5. Magnusson med en ny skipan om hird og tjenestemenn. Her ble det blant annet nevnt at hver systemann var pliktig til å holde menn med kost og våpen som våpensveiner skulle ha ifølge hirdskråen.²⁷⁹ Dette var på mange måter en gjentakelse av hærreformen fra 1273. Noen forskere har hevdet at siden kong Håkon 5. gjentok et påbud fra 1273, prøvde han å gjeninnføre en avtale som ikke hadde blitt satt ut i praksis, og dermed hadde hærreformen til Magnus Lagabøte vært mislykket. Mer

²⁷⁶ Ibid. 194-7, 208

²⁷⁷ Ibid. 329

²⁷⁸ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 76-7; Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 43

²⁷⁹ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 103

sannsynlig er det at Håkon 5. skjerpet et allerede eksisterende påbud, og derfor hadde hærreformen vært vellykket.²⁸⁰

I Skottland var nok mobiliseringen av elitesoldater ikke like organisert som i Norge som hadde sine hærreformer. Likevel var mobiliseringen i Skottland i en organisert form, fordi den hadde sitt grunnlag i det føydale systemet. Det var vanlig i den skotske tradisjonen at stormenn hadde en føydal plikt til å ha riddere klare til den skotske kongen ved behov, men det ble tydelig at denne formen for mobilisering ble mer irrelevant og utdatert i krigføringen med England.²⁸¹ Robert Bruces syn på den mobiliseringsmodellen som hadde vært vanlig på 1200-tallet, var nok at det var den som, med noen modifikasjoner, var best egnet for det skotske samfunnet. Bruce hadde selv erfart hvor lite effektiv den føydale hæren kunne være, og begynte nå å bevege seg vekk fra kavaleritjeneste, til at stormennene istedenfor skulle ha elitesoldater til fots og bueskyttere klare for kongen. Det finnes flere eksempler på at riddertjenesten gikk over til en bueskyttertjeneste. Da baroniet Manor i Tweeddale fornyet sine plikter i 1309, gikk det fra at det på 1200-tallet skulle ha én ridder klar, til at det nå skulle ha ti bueskyttere klare for kongen.²⁸² Flere baronier og stormenn måtte også gi bueskyttere som betaling.²⁸³

I motsetning til Norge ser det ikke ut som at disse endringene i Skottland var en del av en større hærreform. Michael Prestwich hevder at endringene som skjedde ikke var store nok til at man kan snakke om en stor forandring i mobilisering av elitesoldater i Skottland.²⁸⁴ Hærreformen i 1273 i Norge ble til mellom en avtale med kongen og aristokratiet, mens det i Skottland var kongen selv som bestemte hva han ville ha som betaling fra sine vasaller. Det samme gjaldt mønstringen av skip i Skottland. Mobiliseringen av skip var et tydelig eksempel på at Robert Bruce styrket føydalismen i Skottland. Han samlet nesten, om ikke alle, i aristokratiet på øyene i vest og i den vestre delen av Høylandet i et føydalt forhold til kongen. Og gjorde avtaler der de fikk beholde lensbesittelsene mot at de skulle gi et gitt antall skip som Bruce kunne disponere. Bruce ble dermed disse mennenes herre, og de ble hans vasaller.²⁸⁵ Men om endringene i mobiliseringen av skotske elitesoldater ikke skjedde i en reform som man fant i Norge, viser begge kongedømmene tendenser til at den militære føydalismen ble styrket i begge rikene, selv om det i Norge nok skjedde på lengre sikt.

²⁸⁰ Moseng et al. 210; Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 76-80

²⁸¹ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 137-8

²⁸² Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 372-3

²⁸³ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 140

²⁸⁴ Ibid. 140

²⁸⁵ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 375

5.2 Lover

Det skotske parlamentet møttes for å diskutere og kunngjøre nye lover ved Scone i starten av desember 1318. En del av lovene som ble kunngjort hadde kommet til på grunn av den vedvarende krigssituasjonen som kongedømmet befant seg i. Det ble blant annet bestemt hvordan man skulle straffe soldater som gjorde lovbrudd mens de var i hæren (lov IV). En av lovene (lov XXVII) gikk ut på hva det var forventet at man skulle inneha av krigsutstyr.²⁸⁶ Denne loven sa at alle som hadde eiendeler til en verdi på ti pund eller mer skulle ha tilgjengelig våpen og beskyttelse, som skulle bidra til et forsvar av kongeriket. Ideelt sett skulle man ha en beskyttende læroverdel (haketon), en hjelm og stridshansker. Sverd og lanse var også noe man skulle eie. Hadde man eiendeler som var i samme verdi som en ku, skulle man ha spyd eller en bue med et tilhørende kogger som inneholdt to dusin piler.²⁸⁷

Fant det lignende lover i Norge om hva det var forventet at enkelte skulle ha av våpen? I kapittel elleve under landsvernsbolken i Magnus Lagabøte sin landslov, er det en gjennomgang av hva det var forventet at norske menn skulle ha av militært utstyr. Dette var gradert etter formue. Eide man seks veiede mark skulle man eie et skjold av god kvalitet, spyd og sverd eller øks. En mann som eide 12 veiede mark skulle ha dette utstyret og i tillegg en stålhelm. Om man eide 18 veiede mark skulle man i tillegg til det tidligere nevnte også eie en brynje. Hadde man mindre enn seks veide mark skulle man fremdeles ha noe våpen og utstyr tilgjengelig. Da skulle man eie skjold (kunne være av noe dårligere kvalitet), spyd og sverd eller øks. Disse våpnene ble kalt folkevåpen.²⁸⁸

Disse lovene i kongedømmene er påfallende like noe som kan tyde på at dette var vanlig i Europa. I England fantes det også spor at styresmaktene ville at flest mulig menn skulle eie våpen.²⁸⁹ Både i Norge og Skottland var utstyr gradert etter formue. Våpen og rustninger kunne koste en del, og derfor innså nok riksadministrasjonene at det ville være totalt urealistisk at man kunne pålegge alle de samme kravene. Det var likevel viktig at de aller fleste hadde tilgang til våpen til forsvar av landet.

Hvor viktig disse lovene var for Skottland og Norge skjønner man når begge kongedømmene hadde våpenting, eller «wappinschaws» som det ble kalt i Skottland. I Skottland måtte menn møte den lokale sheriffen, og vise fram hva man hadde av militært utstyr. Dette skal ha skjedd forholdsvis jevnlig, og ble kalt «wappinschaws».²⁹⁰ Man finner også slike

²⁸⁶ Ibid. 385-6

²⁸⁷ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 138

²⁸⁸ Absalon Taranger, *Magnus Lagabøters landslov* (Oslo: Universitetsforlaget, 1970) 36-7

²⁸⁹ Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. 95, 121

²⁹⁰ Brown. 96

våpensamlinger på 1500-tallet, og da ble det holdt to til fire ganger i året, og menn måtte vise sine våpen og rustninger.²⁹¹ Om det var like jevnlig oppmøter på 1300-tallet er det vanskelig å gi et fullgodt svar på. Kong John av Skottland innkalte til en slik våpensamling i 1296.²⁹² Dette tilsier at det nok fant sted på 1300-tallet også, men at det trolig enda ikke var like formalisert som det tilsynelatende var blitt på 1500-tallet.

For å kontrollere at norske bøndene hadde sine våpen skulle det arrangeres våpenting. Dette skulle holdes årlig. Her ble de militære pliktene til bøndene kontrollert, og man fikk bot dersom man ikke stilte eller man ikke hadde utstyret sitt i orden. Det var systemmannens oppgave å lede våpentinget.²⁹³ Boten, som ble kalt våpenvite, var ikke like populær hos bøndene. Ikke fordi boten i seg selv var urettferdig, men fordi mange av futene til kongen forsøkte å kreve inn våpenvite som en årlig skatt, uten at de kontrollerte det militære utstyret til bøndene.²⁹⁴ Bøtene som ble tatt inn for brudd på våpenplikten skulle samles inn av to pålitelige bønder, som skulle bruke pengene til å kjøpe nye våpen, for deretter å oppbevare våpnene til det ble behov for å bruke de. Dermed ser det ut som det fantes våpendepot rundt omkring i landet som skulle være som et supplement til bøndernes egne våpen.²⁹⁵

De jevnlig våpensamlingene som begge kongedømmene hadde, viser hvor viktig det var for kongemakten at folket hadde våpen og utstyr tilgjengelig. Med de truslene som var rundt både Skottland og Norge, var det viktig at bøndene kunne forsvare seg. En sentral forskjell mellom Skottland og Norge er at man finner ikke noe spor på at det fantes tilsvarende våpendepot i Skottland, slik som det fantes i Norge, hvor man kunne få tak i våpen om det var nødvendig.

Prestwich hevdet at slike reguleringer for hvilket utstyr man skulle ha basert på rikdom må nok vært vanskelig å håndheve, selv om man hadde våpensamlinger. En slik lov var nok heller med på å gi en indikasjon på hvordan Robert Bruce ønsket at soldatene skulle være utstyrt. I praksis hadde majoriteten av folkehæren lite beskyttelse og dårlige våpen.²⁹⁶ Men med de jevnlig våpensamlingene var det nok ikke like vanskelig å skulle regulere disse lovene som Prestwich hevder.

²⁹¹ Gervase Phillips, "Scotland in the Age of the Military Revolution, 1488-1560," i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang, og Matthew J. Strickland (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014). 184

²⁹² Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 87

²⁹³ Taranger. 37-8

²⁹⁴ Ersland og Sandvik. 106-107

²⁹⁵ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 102

²⁹⁶ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 138

Det fantes lover både i Skottland og Norge som tok for seg om personer unnlot å gjøre sin militære plikt. I landsloven stod det at hvis vedkommende ikke utførte sin leidangspunkt, måtte han betale en bot til kongen, og fullføre sin plikt senere. Gjorde man ikke leidang i tre år måtte man betale en stor bot, fem mark sølv, og man måtte gjøre full leidang senere.²⁹⁷ I Hirdskråen fantes det regler som sa at om en hirdmann sviktet sin herre ville mannen miste både fé og fred i landet, i tillegg til løssøre.²⁹⁸ Lignende straffer var det i Skottland også. Om man ikke utførte sin plikt, kunne man bli straffet med bøter. Dette gjaldt ikke bare for bøndene, men også stormenn kunne bli straffet. Bøtene kunne variere fra seks kyr og en okse til de mektige stormennene, mens en laverestående aristokrat måtte betale femten sauer eller seks skilling. En bonde var nødt til å betale en ku og en sau om han ikke utførte sin plikt. Disse bøtene ble kunngjort av Aleksander 2. i 1221.²⁹⁹

5.3 Leiesoldater

Leiesoldater hadde vært vanlig i Europa langt tilbake i tid. Det finnes spor av at leiesoldater ble brukt på 900-tallet i Europa. Selv om den føydale økonomien hadde lite penger i sirkulasjon, var leiesoldater ofte inkludert i de føydale hærene. De var ofte bedre trent og krigsvant enn den vanlige fotsoldaten, derfor var de viktige. Profesjonelle leiesoldater kom til å spille en stor rolle i Europa, men ble aldri den viktigste grenen i en hær, og erstattet ikke ridderhærene. De var som oftest dyre, derfor hadde ikke fyrster alltid råd til å ha for mange om gangen. Leiesoldater ga både fordeler og ulemper for de som benyttet deres tjenester, da de var kostbare, men kunne gi den fordel man trengte på slagmarken.³⁰⁰

Man finner spor av at også Skottland benyttet seg av leiesoldater. Blant annet ved invasjonen av Irland hadde Edvard Bruce med seg en hær av «galloglasses», som var kallenavnet på gæliske leiesoldater.³⁰¹ Det var gjerne fra Vest-Skottland at både Robert Bruce og hans bror, Edvard Bruce, hentet sine leiesoldater. Brødrene stolte visstnok en del på disse leiesoldatene.³⁰² Folket fra øyene ble sett på som allierte og leiesoldater for skottene på Høylandet.³⁰³ Som nevnt tidligere var ofte leiesoldater dyre i drift, og ofte var det inntektene

²⁹⁷ Taranger. 32-3

²⁹⁸ Steinar Imsen, *Hirdskråen. Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn. Etter AM 322 fol* (Oslo: Riksarkivet, 2000) 149

²⁹⁹ Strickland. 111

³⁰⁰ Verbruggen. 127-8, 142-3

³⁰¹ McNamee. 170

³⁰² Ibid. Dette står på den første illustrasjonssiden i boken, etter side 130.

³⁰³ Brown. 333

fra plyndringstoktene i England som skaffet skottene den kapitalen de trengte for å kunne betale leiesoldatene sine.³⁰⁴

Norge benyttet seg av leiesoldater i sin krigføring, dette har man flere eksempler på. Blant annet skal kong Sverre ha fått walisiske leiesoldater av den engelske kongen John uten land, og Skule Bårdsson hadde danske tropper i sin tjeneste i 1230-årene.³⁰⁵ Baron Alv Erlingsson reiste til England for å forhandle med den engelske kongen, Edvard 1., om å få låne penger, samt verve engelske soldater til krigføringen mot Danmark. Det er grunn til å tro at pengene Alv Erlingsson fikk låne var ment som betaling til de engelske soldatene. Kong Håkon 5. Magnusson skal ha benyttet seg av leidangsskatten til å kunne få nok kapital til å betale blant annet tyske leiesoldater i 1307.³⁰⁶ Det ble nok bare med tanken, fordi det var for dyrt.³⁰⁷ Norge hadde som nevnt tidligere ikke de største riksinntektene, og leiesoldater var svært dyre i drift, derfor er det trolig at den norske kongen ville slite med å betale de, men om kongen kunne benytte seg av leidangsskatten kunne han likevel ha klart å få tak i de nødvendige midlene. Under regjeringstiden til Magnus 7. Eriksson og Håkon 6. Magnusson ble tyske leiesoldater igjen benyttet. Magnus hadde rett til å verve leiesoldater fra Mecklenburg, etter at hertug Albrekt av Mecklenburg ble kongens vasall i 1354.³⁰⁸ Leiesoldater var nok likevel et forholdsvis sjeldent syn i Norge, i hvert fall fram til 1397.³⁰⁹ For å finansiere leiesoldatene var den norske kongen ofte avhengig av støtte fra stormenn, eller han måtte kreve inn leidangsskatten fra bøndene for å nok kapital.³¹⁰

Leiesoldater var som sagt svært vanlig, samt svært viktig, i krigføring i Europa, og det gjaldt også for den skotske og norske krigføringen. En forskjell mellom kongedømmene er at i Skottland ble det for meste benyttet lokale tropper fra øyene i vest og fra Irland som leiesoldater, mens det i Norge for det meste ble hentet leiesoldater fra utlandet, som England, Tyskland og Danmark. For å betale for leiesoldater benyttet skottene seg av inntektene de hadde fått fra plyndringstokt, mens den norske kongen trengte støtte fra stormenn, og inntekter fra ekstraskatter for å kunne betale leiesoldater.

Å holde leiesoldater kunne gi en stor fordel i aktiv krigstid, men i fredstid kunne de være en trussel for nærområdene og lokalbefolkningen. Denne tendensen var vanlig i Europa, og den

³⁰⁴ McNamee. 140

³⁰⁵ Opsahl, "Del 1. 900-1537." 101

³⁰⁶ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 91, 100

³⁰⁷ Opsahl, "Del 1. 900-1537." 102

³⁰⁸ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 91

³⁰⁹ Opsahl, "Del 1. 900-1537." 101

³¹⁰ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 165; Ersland og Sandvik. 106

var også gjeldende i Norden. Leiesoldatene kunne reise rundt i nærområdene og plyndre og herje med de lokale bøndene. Og gjorde bøndene motstand, kunne leiesoldatene ta en grusom hevn. Dette skjedde med noen tyske leiesoldater som hertug Erik hadde plassert i Söderköping.³¹¹

5.4 Sammenfatning

Organiseringen av hærmakten i Skottland og Norge hadde visse likheter, som at man hadde en egen mobilisering for aristokratiet og for bøndene. Den store forskjellen finner man i organiseringen av bønder. I Norge var det leidangsordningen som var den viktigste metoden for å mønstre bøndene. I Skottland var det mer en verneplikt for bøndene, nå skal det sies at leidangen også var en plikt for norske bønder, og i begge rikene var det straffer for de som ikke utførte sin plikt. Leidangsordningen var i teorien en forsvarsordning som ikke skulle benyttes til krigføring i fremmede riker, noe tilsvarende regler finner man ikke i Skottland. Som vist ovenfor stemte ikke teorien med praksis, for det finnes flere eksempler på at norske leidangstropper deltok i offensive operasjoner i andre riker.

En annen forskjell for «bondehæren» i de to rikene var hvor lenge de måtte være i tjeneste. For norske bønder var leidangplikten på tre måneder, mens for skotske bønder var den på 40 dager. Det var ikke alltid de måtte være så lenge i tjeneste, men forskjellen i tiden kan ha en sammenheng med at norsk krigføring lenge hadde vært knyttet til sjøen, og derfor brukte de lenger tid på å transportere seg dit du skulle. Skotsk krigføring var for det meste rettet mot grenseområdene til England, og derfor var ikke alltid transporten like tidskrevende. Om skotske bønder var i tjeneste over de 40 dagene hadde de krav på penger fra den skotske kongen, noe tilsvarende finner man ikke for norske leidangsbønder.

Det norske og skotske hærmakten var avhengig av at aristokratiet bidro med sine militære plikter, som ga hærmakten soldater som var bedre rustet for krig enn en bondehær. Stormennene ga militære tjenester til kongen som betaling for at de fikk leie land fra kongen. Denne føydalismen var sterkere i Skottland, selv om man finner spor av den i det norske riket også. I begge rikene var det aristokratiet som var de ledende personene i krigføringen, noe som var en helt vanlig tendens i hele Europa også.

Lovene som omhandlet hævesenet var påfallende like for begge kongedømmene. Det var lover på at bønder skulle ha våpen og forsvarsartikler tilgjengelig, og dette var gradert etter formue både i Skottland og Norge. Det fantes også våpensamlinger hos begge rikene, der

³¹¹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 126

bønder måtte vise fram det de hadde av utstyr, og få det kontrollert. Hadde man ikke det som var forventet ventet det straff. Siden dette var såpass likt hos både det norske og skotske riket, kan det være grunn til å anta at våpensamlinger og disse lovene var vanlig ellers i Europa også.

6. Omfang og art av krigføring

Nå som flere av faktorene rundt krigføring er blitt diskutert er det interessant å se nærmere på hvordan den faktiske krigføringen til de norske og skotske aktørene var. Det kan gi et veldig godt bilde på hvor like eller ulikt de to rikene gjennomførte krig. Og det kan bidra til å gi et godt svar på om den norske hærmakten sakket akterut. I dette kapitelet vil det også bli sett nærmere på rikenes strategi og bruk av festninger og kavaleri. Disse to punktene var jo en del av det som ble sett på som den militære revolusjonen som hadde skjedd gjennom høymiddelalderen, og to punkt som den norske hærmakta visstnok ikke skal ha klart å følge med i utviklingen. Flåtemakten var også viktig for krigføringen i de to rikene, derfor vil også bruken av den bli analysert nærmere.

6.1 Militære strategier

6.1.1 Den overordnede strategien

I Skottland har mange forskere anerkjent Robert Bruce sin rolle som militær strateg for den skotske krigføringen. Mange hevder han var en utmerket militær leder, som hadde svært gode strategiske og taktiske evner.³¹² David Cornell beskriver Bruce som en av middelalderens største hærførere.³¹³ Moderne militære historikere hevder også at Bruce sin taktikk ved slaget ved Bannockburn i 1314 var mesterlig utført.³¹⁴ Samtidens skotter skal også ha ment at Bruce var en svært dyktig hærleder.³¹⁵ Spor av dette finner i noen prinsipper for krigføring som Bruce utviklet, og som ble kjent senere som en del av «Good King Robert's Testament». Disse strategiene gikk ut på forskjellige ting, en av dem var å vise tillit til fotsoldater, den andre var den systematiske ødeleggelsen av festninger, en tredje strategi var å satse på plyndringstokt og geriljatakikk, mens den siste var å bruke en brent jord-taktikk.³¹⁶ Alt tyder på at skotske ledere hadde de vanlige ideene om hvordan man skulle føre en krig.³¹⁷ Det ser ut til å gjelde prinsippene til Robert Bruce også. Utenom hans strategi angående festninger som kommer til å få en høyere gjennomgang senere, ser det ikke ut som Bruce skapte noen nye innovasjoner.³¹⁸

³¹² Brown. 230; Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 406-7

³¹³ David Cornell, "A Kingdom Cleared of Castles: the Role of the Castle in the Campaigns of Robert Bruce," *The Scottish Historical Review* 87, no. 2 (2008). 235

³¹⁴ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 406

³¹⁵ Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." 257

³¹⁶ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 245

³¹⁷ Ibid. 93

³¹⁸ McNamee. 251

Det finnes ingen tilsvarende personer i det norske hærvesenet som Robert Bruce var for det skotske. Tidligere forskning på middelalderens krigføring konkluderte ofte med at hærlederne var dumme og arrogante.³¹⁹ Denne oppfattelsen har man også hatt i Norge, for Gerhard Fischer har uttalt at krigføringen til Norge var «underlig forjaget og planløs».³²⁰ Arstad hevder at det fantes dyktig norske militære ledere, som blant annet Skule Bårdsson.³²¹ Selv om Skule ikke kan sammenligne seg med den militære suksessen som Bruce opplevde, viser hans strategiske evner at også norske militære ledere viste en evne og forståelse for hva som var viktig i krigføring, og at norsk krigføring ikke var så planløs som for eksempel Fischer hevdet.

Prinsippene fra Bruce sitt «testamente» fantes allerede i Europa, bortsett fra strategien han utviklet angående festninger. Når det gjelder fotsoldater fikk de sitt ordentlige gjennombrudd som angrepsstyrke på 1300-tallet, der hærer ble bygd rundt fotsoldatene, og ikke rundt de aristokratiske styrkene. Verbruggen kaller utviklingen til fotsoldatene på 1300-tallet for bemerkelsesverdig.³²² Det var flere eksempler i Europa der en hær av fotsoldater slo ridderhærer. Bannockburn var ett av disse eksemplene. Det viser at Skottland var del i en større militær endring som skjedde i Europa på 1300-tallet.³²³ Bennett er ikke enig i at det var en revolusjon med infanteriet på 1300-tallet. Han mener at fotsoldater som gikk til angrep nesten garantert ville tape, selv om de var de beste og mest motiverte fotsoldater.³²⁴ Plyndringstokt og geriljatakikk hadde også vært brukt tidligere i Europa, allerede på 700-tallet bruket hærstyrker geriljatakikk.³²⁵ Så dette var ingen nye militær strategi fra Skottland. Også brent jord-taktikken var blitt brukt tidligere, og i samme tidsperiode, ellers i Europa. Blant annet ble taktikken brukt av muslimene, som hadde lært seg den av europeerne, på 1100-tallet.³²⁶ Og den ble brukt av franske styrker i Hundreårskrigen.³²⁷ Strategiene som den skotske hærmakten brukte var dermed ikke helt nye, men det som var viktigst for skottene var å finne de beste strategiene for deres krigføring mot engelske tropper.

³¹⁹ Arstad, ""... underlig forjaget og planløs ..."? Strategi og feltherreegenskaper i Norge i første halvdel av 1200-tallet ". 27

³²⁰ Gerhard Fischer, *Norske kongeborger* (Oslo: Gyldendal, 1951) 195

³²¹ Arstad, ""... underlig forjaget og planløs ..."? Strategi og feltherreegenskaper i Norge i første halvdel av 1200-tallet ". 57-8

³²² Verbruggen. 111

³²³ Ayton. 202

³²⁴ Bennett. 315-6

³²⁵ Timothy Reuter, "Carolingian and Ottonian Warfare," i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999). 24

³²⁶ Peter Edbury, "Warfare in the Latin East," i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999). 107

³²⁷ Clifford J. Rogers, "The Age of the Hundred Years War," i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999). 146

Strategien til den norske hærmakten hadde lenge vært knyttet til flåtemakten. I siste halvdel av 1200-tallet, og konfliktene mot Skottland og Danmark var nordmennene sin strategi tett knyttet opp mot flåten, og brukte den som tegn på makt og angrepsvåpen. Den danske flåten hadde i denne perioden blitt svekket, og det ønsket nordmennene å utnytte.³²⁸ Den norske flåtemakten var lenge det viktigste norske militære virkemiddelet, og ble brukt som en styrkedemonstrasjon mot fiender. Flåtemakten hadde ikke vært nok i konfliktene mot Skottland, for der var øyene det ble kjempet om geografisk nærmere Skottland, den skotske kongen hadde et samlet rike i ryggen, og flere allierte på øyene. Dermed støttet ikke befolkningen på Hebridene og Man helhjertet opp under den norske kongen. I dette tilfellet var det ikke nok at det norske hærsesenet bestod av en sterk flåtemakt.³²⁹

Fra rundt 1300 og utover begynte man å få en endring i hvilke militære strategier som var viktig for den norske kongen. Nå ble det mer krigføring på land i Norden, som dermed ble mer likt krigføring som ellers i Europa.³³⁰ En grunn til at norske styrker kjempet mer på land utover 1300-tallet var at man kjempet mer i Sverige, og her kunne man ikke få utnyttet flåtestyrken tilsvarende som man hadde gjort mot Danmark i tiårene tidligere.³³¹ På denne tiden ble også beleiringskrig en viktig strategi for nordmennene, noe som også var med på å minske betydningen til den norske flåten.³³²

Det skotske riket holdt de seg for det meste til sine vante strategier som hadde gitt dem en stor grad av suksess i krigføringen mot England. Etter Robert Bruce sin død i 1329 valgte skotske ledere å forsøke å endre på strategien, noe som førte til at skottene mistet mye av fremgangen de hadde opplevd under Bruce sitt lederskap.³³³ Etter en stund gikk de skotske militære lederne tilbake de strategiene som hadde vist seg suksessfulle.³³⁴

Flere forskere har hevdet at det norske riket manglet militære ressurser til en slik landbasert krigføring, og at det norske hærsesenet ble hengende etter sine naboland når det gjaldt krigføring.³³⁵ Ersland mener norsk hærmakt hadde flere svakheter utover 1300-tallet. Leidangen var ikke tilpasset en mer landbasert krigføring mot sørøst, og Norge hadde lite kavaleri og få festninger, samt at økonomien til den norske kongen og norske stormenn var

³²⁸ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. 107

³²⁹ Moseng et al. 169-70

³³⁰ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 15-6

³³¹ Moseng et al. 170

³³² Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 15

³³³ Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." 256

³³⁴ Brown. 238

³³⁵ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 114

dårligere enn naborikene. Ersland hevder også at norske styrker klarte å forsvare kongeriket, men at de falt gjennom i offensive militære operasjoner.³³⁶ Bagge ser ut til å dele det siste synet til Ersland.³³⁷ Andre forskere, som Tor Einar Fagerland, Erik Opsahl og Knut Peter Lyche Arstad er ikke enige i synet, og jeg skal forfølge perspektivene til Opsahl, Fagerland og Arstad. Det er belegg for å hevde at norske styrker ikke var så svekket, militært sett, som enkelte forskere har hevdet. Dette basert på all krigføringen som den norske kongen var deltakende i på siste halvdel av 1300-tallet, der nordmenn var med i offensive operasjoner.

Kong Håkon 6. gjennomførte et felttog i Sverige i 1371, han benyttet seg av den økende misnøyen i Sverige mot kong Albrekt. Felttog til Håkon nådde nesten fram til Stockholm, men fikk ikke gjenerobret den svenske tronen, men fikk løslatt kong Magnus, som satt i fangenskap, for løsepenger. Albrekt måtte gjøre et knefall for det svenske riksaristokratiet for å beholde tronen. I 1380 gjennomførte norske styrker et nytt felttog mot Sverige, som trolig var koordinert med danske styrker.³³⁸ Her er det flere eksempler på at Norge deltok i militære operasjoner etter 1350, og at de gjorde seg bemerket. Den norske kongen mobiliserte styrker for å dra på militære offensive felttog i naboriker i perioden

6.1.2 Strategien ved aktiv krigføring

Verken nordmenn eller skotter viste noen stor vilje til å møte sine fiender i store åpne slag. I tidlige middelalderen hadde krigføring i Norden vært noe annerledes enn resten av Europa. Man hadde vært opptatt av å vinne militære seiere på slagmarken, ikke for å knuse fiendens hær, men for å kunne gjøre seg attraktive for fiendens menn. Utover i høymiddelalderen kom dette til å endre seg, og man fikk en lignende tendens som i Europa. Nå var det viktigere å kontrollere territorier, ikke å knuse fiendens hærstyrke. Denne endringen skjedde blant annet fordi man fikk en utvikling innen politisk-administrative systemet, med utbygging av slottslen og en fast skattelegging, i tillegg spilte utviklingen innen handelen en rolle. Nå var det enkelte områder, som for eksempel Halland, som ble svært lukrative å ha kontrollen over. Krigføringen foregikk nå over mindre områder, mindre enn det som var vanlig i tidligere krigføring i Norden.³³⁹ Krigføringen fulgte nå de samme tendensene som ellers i Europa, man ville unngå store og avgjørende slag, og heller satse på plyndringstokt og beleiringskrig.³⁴⁰

³³⁶ Ersland og Sandvik. 22,28

³³⁷ Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin.* 113-4

³³⁸ Moseng et al. 324; Petersen. 159

³³⁹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 180

³⁴⁰ Ibid. 15

Skotsk krigføring fulgte de samme trendene. Det var en etablert strategi blant skotske militære ledere at man ville unngå å møte engelskmennene i store åpne slag. I de første årene av uavhengighetskrigen hadde skottene en viss suksess med å vinne større trefninger mot engelskmennene, de vant ved Dunbar i 1296 og ved Stirling Bridge i 1297.³⁴¹ Et vendepunkt var slaget ved Falkirk i 1298, her tapte skottene, og det skulle gå hele 16 år før skottene vant et nytt stort slag mot engelskmennene igjen.³⁴² Robert Bruce skjønnte at for å kunne slå engelskmennene måtte man satse på geriljatakikk fremfor å skulle slå de i store slag. Bruce innså at England hadde flere tropper og bedre utstyr, og derfor måtte man finne andre metoder for å slå de.³⁴³ Bruce sin skepsis mot åpne slag var i motsetning til blant annet William Wallace som aller helst ville sloss mot engelskmennene i store slag, og som bare brukte geriljatakikk når han ikke hadde andre muligheter.³⁴⁴ Som tidligere beskrevet endret skotske ledere strategien etter Robert Bruces død. Dette var en strategi som ikke var veldig suksessfull for skottene.³⁴⁵ Blant annet opplevde skottene et stort nederlag ved Halidon Hill i 1333, der skottene gikk langt bort fra strategien til Bruce. Etter dette slaget gikk skottene tilbake til den opprinnelige strategien om å unngå slag, og heller angripe forsyningslinjene og plyndre engelske territorier.³⁴⁶ Også på 1380-tallet var skottene fremdeles lite villig til å møte engelskmennene i slag, noe som irriterte de franske soldatene som var i Skottland fordi det gikk imot deres ridderlige idealer.³⁴⁷ For å klare å unngå å møte den engelske hæren i store slag var det viktig at den skotske hæren var mobil, og kunne raskt komme seg unna hvis engelskmennene var i nærheten. Den skotske hæren var ofte svært mobil, og kavaleriet deres var lett utstyrt, noe som blir gått nærmere innpå senere i kapittelet. Dette gjorde at den skotske hæren kunne forholdsvis raskt bevege seg over store distanser, mens engelskmennene ofte slet med å komme i nærheten.³⁴⁸

Ofte ville de stridende partene heller inngå en avtale med hverandre enn å måtte møtes i store konflikter og slag som kunne være svært ressurskrevende. Trusselen om voldsbruk kunne være nok for at to parter kunne inngå en avtale, for begge parter unngå konflikter hvor utfallet var usikkert og ressursbruken kunne bli høy. Ett eksempel på dette i nordisk krigføring var i krigføringen mellom hertug Valdemar, og hertug Håkon og kong Eirik 2. mot Erik Menved i

³⁴¹ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 143

³⁴² Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 135-6

³⁴³ Ibid. 221

³⁴⁴ Ibid. 121

³⁴⁵ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 158

³⁴⁶ Brown. 235-8

³⁴⁷ Sadler. 271-2

³⁴⁸ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 158; McNamee. 241-2

1295. Framfor å ha en avgjørende konfrontasjon valgte man å gjøre en avtale. Dette var helt i tråd med hva som var vanlig ellers i Europa.³⁴⁹ Skottenes avtaler med engelske landsbyer kan til en viss grad sees i sammenheng med dette, men i det tilfellet var skottene mer interessert i inntektene de kunne skaffe, enn at de fryktet å måtte sloss mot styrker fra landsbyene.

Når det gjelder strategiske valg i en krigføring er det tydelig at både nordmenn og skotter ville unngå å møte fienden i åpen slag, og at dette var en svært vanlig strategi i europeisk krigføring under middelalderen. Slike store trefninger kunne være svært ressurskrevende, både med tanke på det økonomiske, og ved tap av stridsdyktige menn.

Likevel finner man episoder der særlig det skotske hærmakten bestemte seg for å møte engelske styrker i åpne slag. Macdonald har regnet seg fram til at mellom 1296 og 1513 var det ni store slag mellom skotske og engelske styrker. I samme tidsperiode mener Macdonald at det var 27 mindre trefninger. Skotske tropper vant to av ni store slagene, Stirling Bridge i 1297 og Bannockburn i 1314, mens de skal ha vunnet 15 av de 27 mindre trefningene. Ved de mindre trefningene fikk skottene utnyttet overraskelsesmoment, og brukte flittig en geriljatakikk som engelskmennene ikke klarte å stå imot. Det ser ut som at både soldatene og de militære lederne i Skottland var bedre trent for mindre trefninger enn de var for store slag. Og i mindre slag spilte ressursgrunnlaget til hærstyrkene mindre rolle.³⁵⁰

Vi kjenner heller ikke til mange store åpne slag der norske styrker deltok i løpet av den aktuelle perioden. Nesten det eneste eksempelet som kan minne om et åpent slag var ved Gata i 1365. Året før hadde det svenske aristokratiet avsatt kong Håkon 6. og kong Magnus 7. som konger av Sverige, og Albrekt, sønnen til hertug Albrekt av Mecklenburg, hadde blitt valgt til ny svensk konge.³⁵¹ Innad i Sverige støttet en stor gruppe svenske stormenn og tyskerne i kystbyene Albrekt, mens Håkon og Magnus beholdt kontrollen over Vest-Sverige. Håkon og Magnus mobiliserte mange soldater i Norge og Västergötland for å vinne tilbake den svenske tronen. I propagandaskrift fra Mecklenburg, og i den svenske rikskrøniken står det at det var et stort norsk oppbud i slaget ved Gataskogen, som ligger like nord for Mälaren. Selve slaget ble et stort nederlag for de norske styrkene. Albrekts hær bestod av tyske leiesoldater, og selv om de var tallmessige underlegne hadde Albrekts hær flere elitesoldater enn Håkon og Magnus sine styrker. Magnus ble tatt til fange, og slaget ble et nederlag for den norske kongen.³⁵²

³⁴⁹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 94-5

³⁵⁰ Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." 259-63

³⁵¹ Moseng et al. 322

³⁵² Petersen. 157-8

6.1.3 Plyndringstokt

På bakgrunn av denne informasjonen kan det være mulig å hevde at det norske og skotske riket hadde en god grunn til å unngå store slag, og at det var en bestemt strategi for både skotter og nordmenn om å i størst mulig grad å forsøke å finne andre strategier for å kjempe mot fienden. Denne tanken styrkes når man ser nærmere på hvordan den skotske og norske styrker sloss for det meste kriget på 1300-tallet.

En strategi som skottene brukte flittig, og som er beskrevet tidligere var å plyndre engelske landområder. Plyndringstoktene brukte ofte å følge det samme mønsteret. De skotske soldatene reiste i en vid u-sving, der de plyndret de engelske markene i øst, gjennom Northumberland og til Durham, før de svingte vestover. Det ville landskapet her passet bedre en styrke som var fullastet med bytte, og herfra dro de hjemover igjen i nordlig retning. Thomas Randolph og James Douglas var Bruce sine mest brukte kapteiner til dette formålet. Man ville gjerne unngå steder som var godt beskyttet og steder der det var mange engelske soldater. Disse plyndringene hadde ikke som mål å angripe fiendens hær, det var en måte å ødelegge fiendens økonomi og ressursgrunnlag.³⁵³ Etter seieren ved Bannockburn i 1314 begynte skotske tropper å bevege seg enda lenger syd og være enda mer destruktive. Den skotske kongen hadde i et tiår nesten full kontroll over de nordligste delene av England, og det beviste Edvard 2. sin maktesløshet til å kunne stoppe den skotske offensiven.³⁵⁴ Det er lite kildemateriale om skottene fortsatte med plyndringer etter 1332.³⁵⁵ Men det finnes eksempler på at skottene plyndret England etter 1332 også, blant annet var det et plyndringstokt i Cumberland i oktober 1345.³⁵⁶ Engelske krønikere skrev at skottene gjorde de mest forferdelige ting under disse toktene. At skottene herjet og påførte mye skade er klart, men at de skal ha spilt fotball med de avkappete hodene til sine ofre er mer tvilsomt.³⁵⁷

En annen strategi som skottene også brukte var å angripe forsyningslinjene til engelske styrker. Skotske angrep på disse kunne påføre logistiske skader til engelskmennene, noe som i en lang krigføring kunne være svært ødeleggende for det engelske krigsmaskineriet.³⁵⁸ Ved disse angrepene brukte skottene gjerne bakholdsangrep. Et eksempel på dette nevnes i «Vita Edwardi Secundi», som er en samtidig kilde om livet til kong Edvard 2. av England. I det angrepet som blir beskrevet gjemte de skotske troppene seg, før de gjorde et raskt angrep slik

³⁵³ Sadler. 136

³⁵⁴ McNamee. 74,105

³⁵⁵ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 163

³⁵⁶ Macdonald, Macdonald, "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." 272

³⁵⁷ Macdonald, Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 167

³⁵⁸ Watson. 101,192

at det engelske kavaleriet ikke rakk å hjelpe til.³⁵⁹ Skottene brukte også å angripe utkantene av den engelske hæren, påføre de all den skaden de kunne oppnå før de trakk seg raskt tilbake.³⁶⁰

Norske styrker benyttet seg også av korte innfall i fiendens land, der strategien var å gjøre mest mulig skade på kortest mulig tid, noe som var en vanlig strategi ellers i Europa.³⁶¹ Som tidligere nevnt plyndret og herjet norske leidangstropper Halland på 1250-tallet. Og i juli 1289 seilte den norske flåten mot Øresund. Her ble Helsingør satt i brann, før man reiste videre mot København. Her våget ikke kong Eirik 2. å gjøre landgang, og la seg til ved Amager. Man valgte istedenfor å sende ut flere flåteavdelinger for å herje og brenne fiendens landområder, og for å skaffe forsyninger. Under ledelse av den danske marsken Stig Andersen Hvide dro en annen flåtestyrke sørover mot Storebælt, der flere områder ble rammet av herjing og brenning. Den danske marsken sine styrker sluttet seg etter hvert med kong Eiriks flåte ved Amager. Etter mislykkede forhandlinger mellom Erik Menved og norske fyrster, seilte den dansk-norske flåte til Grønsund. Her fortsatte styrkene å herje og brenne landområder. Styrkene forsøkte seg også på beleiringer og angrep av festninger, men opplevde liten suksess med det. Man hadde mer suksess ved angrep der festningene var mindre eller ikke-eksisterende. Byer ble satt i brann, og store områder ble plyndret, uten at den danske kongen våget å gå til motangrep.³⁶²

I 1308 hadde hertug Erik angrep det norske riket ved to fronter, en inn mot Jemtland og i retning Trondheim, mens en annen front var mot Viken og Oslo. Hertugens styrker kom inn til Oslo, og herjet i byen, men de klarte aldri å erobre festningen på Akersneset. Lokalbefolkningen i Oslo gikk til angrep mot hertugens styrker, og selv om kildene forteller litt forskjellig om hvordan slaget foregikk, endte det hele hvert fall med at hertug Erik dro tilbake til Sverige.³⁶³ *Erikskrönikan* er veldig subjektiv i favør hertug Erik. Likevel hevdes det at utfra krøniken kan man få inntrykk av at norske styrker «beit godt fra seg» mot hertugens hær.³⁶⁴

Istedenfor å organisere et motangrep i eget territorium valgte norske stormenn å angripe svenske områder etter at hertug Erik sin hær hadde avsluttet felttoget, som et gjengjeldelsesangrep. Under ledelse av stormannen Ivar Jonsson dro norske styrker på plyndringstokt i Dalsland, og de kom hjem med et stort bytte. Suksessen de norske styrkene opplevde gjorde at en ny norsk styrke prøvde seg på enda et plyndringstokt i Dalsland. Denne

³⁵⁹ Wendy R. Childs og N. Denholm-Young, *Vita Edwardi Secundi* (Oxford: Clarendon Press, 2005) 23

³⁶⁰ Sadler. 202

³⁶¹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 134-5

³⁶² Fagerland, "Sjøkrig i danske farvann." 137,140-1

³⁶³ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 133-4

³⁶⁴ Opsahl, "Framveksten av herresvein-institusjonen og dens betydning for militærvesen, maktforhold og sosial eliteutvikling i Norge ca.1270-1390." 146-7

styrken opplevde også suksess, men på tilbakeveien støtte de på en fiendtlig hær fra borgen Dalaborg. De norske styrkene skal ifølge *Erikskrönikan* ha blitt grepet av panikk, og flyktet i kaos, men mange ble innhentet og ga hertugens soldater få problemer.³⁶⁵

Som nevnt var det med korte inntog i fiendens land en svært vanlig strategi for europeisk krigføring under middelalderen, og ideen om å møtes i et stort slag var ikke forlokkende for de militære lederne, verken i Skottland eller Norge, som ellers i Europa. Som eksemplene her viser var det tydelig at man ikke ville ha store slag, og heller satset på andre strategier. Forskjellen mellom det norske og skotske riket fant man i mengden plyndringstokt som skottene gjennomførte kontra norske tropper. En av grunnene til at dette skjedde var at det skotske riket var i en lang krigføring med England, mens det norske riket mer periodevis var i konflikt med naborikene. Når behovet var der ser man at norske styrker var villig til å gjennomføre raske angrep i fiendtlige områder, og at de kunne forvolde store skader. I Skottland opplevde man også en ganske stor suksess med denne strategien enn man opplevde med store slagscener. Selv om Bannockburn alltid vil stå i gullskrift i skotsk historie, var det mer unntaket enn regelen. Det skotske riket opplevde mye mer suksess med små angrep mot engelske tropper, og plyndringstokt.

Det er nevnt tidligere at nyere forskning har stilt spørsmål til hvor viktig slagene var i krigføringen under middelalderen, og det er i høyeste grad mulig å hevde at det norske og skotske hævesenet fulgte med på den militære trenden som var på denne tiden. Det går altså mot synet om at det norske hævesenet ikke fulgte med på utviklingen, og at nordmenn falt etter militært sett. Det var pansret rytteri og befestninger som var sett på som grunnstammen i det som blir kalt den militære revolusjonen i middelalderen. Derfor skal vi se i hvilken grad det norske og skotske hævesenet inneholdt eller bygde på disse komponentene. Siden flåtemakt hadde vært en viktig faktor i norsk hævesen, og skottene begynte å bruke det mer i den aktuelle perioden er det også interessant å se nærmere på det også.

6.2 Hærstyrken

6.2.1 Kavaleri

«Da tok skottehæren til å nærme seg, og det var ein ovstor hær. Somme dømde på at det var fem hundre (600) riddarar, men somme sette det noko mindre. Det folket var retteleg godt budd med brynjekledde hestar og mange spanske ridehestar, alle med panser.»³⁶⁶ Slik er den skotske

³⁶⁵Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 134.

³⁶⁶ Soga om Håkon Håkonsson, 355

hæren ved slaget i Largs i 1263 beskrevet i Håkon Håkonssons saga. Ut fra sagaen kan man få et inntrykk av at Skottland hadde et stort og mektig kavaleri. Spanske stridshester var i tillegg svært høyt aktet i middelalderen.³⁶⁷ Flere skotske historikere har vært skeptiske til om dette tallet kan stemme, og de mener antallet skotske ryttere må ha vært vesentlig mindre enn det som er nevnt i sagaen.³⁶⁸ Utover 1300-tallet ser det heller ut til at skottene hadde mengder av hester til krigføring tilgjengelig. Ved Bannockburn i 1314, som var i en periode Skottland kjempet om sin videre eksistens som selvstendig kongedømme, hadde ikke Skottland mer enn 500 ryttere tilgjengelig.³⁶⁹ At hester var en mangelvare i Skottland utover 1300-tallet var styresmaktene klar over. I 1372 tok de affære, og det ble bestemt at eksport av dyret ble forbudt.³⁷⁰ Dermed fremstår det som Sturla Þórðsson beskriver i sagaen som urealistisk.

Det er ut fra denne beskrivelsen i Håkon Håkonssons saga at Bjørge hevder at norske styrker var underlegen det skotske kavaleriet. Bare ideen om at skotske stormenn skulle hatt spanske stridshester er vanskelig å tro kan stemme. De var blant de bedre hestene som ble brukt til krigføring i middelalderen, og det var en knapphet på dem i England. Knappheten var såpass at man satte i gang program for å anskaffe seg og avle hester. Dette holdt man på med også under Hundreårskrigen.³⁷¹ Siden det var en knapphet på slike hester i England, ville det vært underlig om Skottland hadde stor tilgang på spanske hester. Edvard 2. gjorde det i tillegg ulovlig å eksportere hester til Skottland i 1310.³⁷² Som nevnt i et tidligere kapittel var stridshester dyre, og den skotske adelen var forholdsvis fattige, noe som også spilte inn på at de ikke hadde spanske stridshester. Det finnes ingen bevis på at skotske skulle hatt den største typen stridshest, destrieren.³⁷³

En av de viktigste årsakene til at flere historikere har hevdet at den norske hærmakten ikke klarte å følge med den militære utviklingen i Europa, var bruken av hester. Ersland skriver at Norge sakk akterut, og at det har vært lite informasjon om krigføring på hesteryggen, selv om riddere med rustning og resten som hørte med skal ha vært til stedet i Norge på denne tiden.³⁷⁴ John Schreiner mener at det ikke var snakk om at det fantes noe rytteroppbud i Norge.³⁷⁵ Håkon 4. Håkonssons sitt felttog i Värmland i 1224-25 ble imidlertid ryttere brukt til

³⁶⁷ Ayton. 192

³⁶⁸ Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 30

³⁶⁹ McNamee. 62

³⁷⁰ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 163

³⁷¹ Ayton. 191

³⁷² Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 36-7

³⁷³ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 137

³⁷⁴ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 89

³⁷⁵ Schreiner. 110

krigføring. Niklas Pålsson og Harald Stangarfylja skal ha hatt med seg 360 ridende menn ifølge Håkon Håkonssons saga. Og det var en mengde hestesveiner med, for mange i hærfølget hadde med seg to-tre hester hver, og det var en svein som fulgte med hver hest.³⁷⁶ Dette viser at det ikke var uvanlig at nordmenn kjempet til hest, og det er trolig at de også ville gjøre det på 1300-tallet, og om det ikke fantes et rytteroppbud var det underlig at man brukte ressurser på å ha sveiner som skulle følge med hestene. I tillegg skal også mange norske tropper kjempet på hest ved slagene i Oslo på starten av 1300-tallet.³⁷⁷ Opsahl mener at det var mer krigføring til hest enn det enkelte andre forskere har hevdet.³⁷⁸ André Neergaard konkluderer i sin hovedfagsoppgave, med at rytteriet har spilt en rolle i Norge, og at man hadde europeisk rytteri fra rundt 1180, men hans undersøkelse har ikke tatt for seg tilstanden til det norske rytteriet på 1300-tallet.³⁷⁹

Alt dette gir grunn til å hevde at norske tropper brukte hester i krigføring. Ersland mener at landskapet i Norge kan ha vært en faktor til at det visstnok skal ha vært lite krigføring med hester. Han begrunner det med at hester sitt viktigste militære funksjon var transport til lands. Og i Norge var terrenget såpass ulendt, at denne funksjonen ikke ville oppleves like nyttig i Norge.³⁸⁰ Men som i nevnt i kapitlet om landskap skjedde mesteparten av krigføringen i det flatere landskapet i Sverige, og landbasert krigføring tok mer over, dermed kan ikke landskapet forklare alt, når det gjelder bruk av hest i Norge. Også i Skottland ser det ut til at det var vanlig at hesten ofte ble brukt til transport og frakt. For ved en liten trefning i 1322 skal den engelske lederen bedt kavaleriet sitt om å stige av hesten sin «in the Scottish fashion» for å gi støtte til bueskytterne.³⁸¹ Det var ofte mer vanlig blant engelskmenn at man hadde en hest som man brukte ved slagmarken, og flere hester som ble brukt til transport til slagstedet.³⁸² Mens skottene ofte brukte hester som transport til selve slagstedet, og steg av hesten der for å kjempe til fots. Og de skotske «hobelarene» skilte seg fra «ekte» «hobelarer», ved at skottene ved større slag brukte å stige av hesten og kjempet som fotsoldater, mens de «ekte» kjempet fra hesteryggen.³⁸³

Om man sammenligner den norske og skotske bruken av hester i krigføringen er dokumentasjonen på skotsk bruk av hester mye bedre enn for den norske hærmakten, selv om

³⁷⁶ Soga om Håkon Håkonsson, 113-4

³⁷⁷ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 105

³⁷⁸ Opsahl, "Framveksten av herresvein-institusjonen og dens betydning for militærvæsen, maktforhold og sosial eliteutvikling i Norge ca.1270-1390." 139-40

³⁷⁹ André Neergaard, "Rytterkrigere i Norsk Høy middelalder" (Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo, 2001). 174, 178-9

³⁸⁰ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 89

³⁸¹ Sadler. 134

³⁸² Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. 30-1

³⁸³ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 139; McNamee. 24

bruken av kavaleri i den skotske hæren i denne perioden har det vært forholdvis lite vektlagt, mye grunnet den suksessen man opplevde med skotske fotsoldater.³⁸⁴ Skotske tropper hadde ikke det imponerende rytteriet som sagateksten hevder, men hadde mindre hester, uten beskyttelse, og der rytteren kun var lett beskyttet. Denne militære enheten ble kalt «hobelar». De behersket terrenget godt, og kunne være svært mobile, og passet perfekt for overraskelsesangrepene og plyndringstoktene som skottene utførte mange av. «Hobelarer» fungerte best når de var i fienders territorium, og plyndret og herjet gårder og lokalsamfunn.³⁸⁵ «Hobelarene» ser ut til å ha stammet fra Irland, og at skottene kopierte denne formen av enheter.³⁸⁶

Noen av argumentene som blir brukt for at norske hærmakt var svakt utover 1300-tallet, er at hester ble brukt til transport og ikke krigføring. I Skottland ser man de samme tendensene til at hester ble brukt som transportmiddel, uten at det blir hevdet at det skotske hærvæsenet forfalt militær-teknologisk. Bruken av hester i Norges hærvæsen kan sees som enda et eksempel på at alt som kan pekes på som annerledes fra europeisk krigføring, blir brukt mot norsk hærvæsen, og knyttet til den påståtte militære nedgangen i senmiddelalderen. Spørsmålet er om norsk bruk av kavaleri var så annerledes enn det var utover i Europa. 1300-tallet blir sett på som en periode hvor kavaleriet, i hvert fall det tunge, mistet noe av sin militære betydning.³⁸⁷ Og det var vanlig at man brukte hester som transport, selv om man ofte hadde egne hester man brukte til strid, som Prestwich skriver. Dette viser at det norske rytteri trolig ikke var så annerledes enn det som eksisterte rundt om i Europa, men at man hadde det i en mindre grad enn mange land. Det betyr ikke at Norge sakk akterut militær-teknologisk, for det norske riket deltok som nevnt i flere militær operasjoner i siste halvdel av 1350-tallet, og de hevdet seg i flere av operasjonene. Som for Skottland kan en hevde at nordmennene tilpasset hærvæsenet til ressurser og samtidige behov.

6.2.2 Festninger

Festninger i middelalderen hadde som flere funksjoner. En funksjon festninger kunne ha var som et oppholdssted og depot for styrker som man trengte å ha tilgjengelig for å kontrollere et

³⁸⁴ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 136

³⁸⁵ McNamee. 23-4, 156-7

³⁸⁶ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 308

³⁸⁷ Ayton. 202

område. En annen funksjon var som et forsvarsverk mot fiendtlige angrep. Festninger kunne også ha administrative funksjoner som tilholdssted for offentlige autoriteter.³⁸⁸

Både Skottland og Norge så en økning i borgbygging på 1100-tallet. I Skottland var det under regjeringsperioden til David 1. (1124-1153) at bygningen av festninger økte i Skottland. Han bygde de etter datidens mote, som var etter en normannisk mal.³⁸⁹ Mens i Norge var det kong Sverre som blir sett på som den som først bygde steinfestninger i Norge. Under hans regjeringstid (1177-1202) ble det reist to steinfestninger ved Nidaros og Bergen. Likevel er det Håkon 4. Håkonsson som startet den perioden i Norge hvor man fikk flest bygninger av festninger, denne perioden varte frem til 1350.³⁹⁰

Det har vært hevdet at det ble bygd mange festninger i Skottland fordi den politiske situasjonen i kongeriket tilsa at det var nødvendig, at det var behov for politisk-militære støttepunkt.³⁹¹ I den aktuelle perioden ble det bygget flere mindre festningsverk i Skottland, blant annet av Bruce, men de var ikke like store som de tidligere festningsverkene. Mange av de store festningene ble sett på som monument for tidligere kriger.³⁹²

Sammenlignet med naborikene og i mange andre kongedømmer i Europa hadde Norge få festninger.³⁹³ Ersland mener at Norge ikke fulgte med i den europeiske utviklingen. Som han skriver «Knappt på noko område [borgbygging] er det letterae å illustrera korleis Det norske riket sakka etter når det gjaldt militærmakta i Norden». En grunn til at det ble bygd få festninger i Norge var at kongedømmet ikke hadde ressurser til det hevder Ersland. Han mener også at en annen grunn er at Norge ikke fikk utviklet de militære strategien som hørte sammen med bruk av festningen, som bruken av kavaleri.³⁹⁴ Andre forskere argumenterer for at den norske kongemakten ikke bygde så mange festninger som et resultat fra et bevisst valg ut fra ressurser og behov. Blant annet har Arstad hevdet at mangelen på festninger i Norge ikke var på grunn av militære ledere sin ignoranse ovenfor festninger sin militære betydning, men at det var et bevisst valg ut fra hvordan Norge førte krig. I den konteksten hadde ikke festninger like stor betydning som de hadde andre steder i Europa.³⁹⁵ Det har vært hevdet at ressursgrunnlaget til Norge i høyeste grad spilte inn på at det ble bygd et begrenset antall festninger i Norge, og som

³⁸⁸ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 91; Richard L. C. Jones, "Fortifications and Sieges in Western Europe, c.800-1450 " i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen (Oxford: Oxford University Press, 1999). 164-5

³⁸⁹ Barrow, *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306*. 39

³⁹⁰ Moseng et al. 188

³⁹¹ Ibid. 188

³⁹² McNamee. 143

³⁹³ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. 103; Moseng et al. 188

³⁹⁴ Ersland, "Kongshird og leidangsbonde." 91-3

³⁹⁵ Arstad, "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries." 171-2

diskutert tidligere var Norge et forholdsvis fattig land. Men forfatterne mener at landskapet og bosetningsmønsteret i Norge gjorde at det ikke var hensiktsmessig å bygge mange lokale administrasjonssentre, og den interne politiske situasjonen i Norge etter 1240, der man fikk en sterk kongemakt, gjorde nytteverdien til festninger mindre, man trengte ikke festninger som politisk-militære støttepunkt.³⁹⁶

Når krigføringen til Norge endret seg på starten av 1300-tallet ble også strategien angående festninger endret. En grunn til at man tidligere ikke hadde vært like opptatt av festninger i Norge var at under borgerkrigene hadde krigføringen vært over store avstander, over en distanse som tilsvarer avstanden mellom Oslo og Roma. Over så store distanser var ikke krigføringen begrenset over små områder, og dermed spilte ikke festninger en like stor rolle. Krigføringen på starten av 1300-tallet var innenfor et mindre område, dermed økte betydningen av festninger. Denne strategiske endringen i krigføringen forsto de norske styresmaktene, og dermed fikk festninger en viktigere betydning.³⁹⁷ Det finnes flere eksempler på at Håkon 6. bygde flere festninger i Vest-Sverige i andre halvdel av 1300-tallet. Noe som igjen viser at den norske kongen hadde midler til å bygge festninger om det var behov for det.³⁹⁸

Det fantes flere festninger i Skottland enn det gjorde i Norge, men det skyldes andre forhold enn at Skottland skal hang med i den militær-teknologiske utviklingen, mens Norge ikke gjorde det. Flere hevder at det ofte var strategiske valg fra den norske kongen å ikke bygge flere borger, og topografien gjorde at det heller ikke var like nyttig. Det å bygge festninger var jo en dyr affære, så at det norske riket forholdsvis lave riksinntekter gjorde borgbygging vanskeligere synes klart, men som eksempelet med Båhus viser, var det behov og strategisk lurt klarte det norske riket å bygge festninger, selv om ressursbruken kunne bli høy.

Før beleiringstaktikk blir diskutert nærmere er det interessant å se hvilke strategier Robert Bruce hadde til festninger. Det blir jo hevdet at det var noen av det mest innovative som han som militær leder utviklet, det finnes få klare spor om at det var noen før Bruce som hadde samme strategi angående festninger.³⁹⁹

Robert Bruce hadde før sitt opprør mot England i 1306 allerede en god kjennskap til nytteverdien til festninger, og farene man kunne oppleve med å stole for mye på festningers evne som tilfluktssted. Han burde også være klar over begrensningene til festninger, og at uansett hvor sterke murene var så ville en beleiring bli vellykket til slutt. Likevel ser det ut som

³⁹⁶ Moseng et al. 188-9

³⁹⁷ Arstad, "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries." 170-2

³⁹⁸ Birgitta Fritz, *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250-1434. Del 2* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1973) 67-80

³⁹⁹ McNamee. 251

at Bruce, i sin strategi i konflikten etter drapet på John Comyn i 1306, så for seg at festninger kom til å spille en vesentlig rolle, og at han ønsket å klargjøre de for krig. Bruce sin strategi i starten var å bruke festninger aktivt i sin krigføring, og ha mannskap klare i festningene.⁴⁰⁰ Bruce måtte flykte Skottland i september 1306, og returnerte i februar 1307.⁴⁰¹

Hans strategi angående festninger ble det en endring etter hans tilbakekomst. Nå begynte Bruce å ødelegge festninger og tømme de, framfor å bruke de selv. Denne strategien brukte han jevnlig, både i nordlige og sørlige Skottland. I nord ødela Bruce festninger som var viktige regionale maktsentre, og symbol for den politiske makten til hans skotske fiender. Disse hadde liten strategisk verdi for Bruce. I sør ødela skottene festninger som England hadde hatt kontroll på, disse festningen var svært viktig i England sin krigføring mot Skottland. Festningene spilte en viktig rolle for engelskmennene ved at de fungerte som viktige suppleringsentre for en hær som marsjerte innover i fiendens territorium.⁴⁰² Bruce skjønnte at festningene i Sør-Skottland hadde en større nytteverdi for engelskmennene enn de hadde for skottene, og derfor var strategien å ødelegge dem slik at fienden ikke kunne utnytte deres funksjon.⁴⁰³

Etter 1316 var ikke Bruce like opptatt av å ødelegge festninger, og heller ville forsøke å bruke de mer aktivt selv igjen.⁴⁰⁴ Likevel ser det ut som den vanlige skotske strategien når det gjaldt festninger utover 1300-tallet var å ødelegge dem, for å forhindre at engelskmennene fikk bruke de i sin krigføring. Det er viktig å legge til at ødeleggelsen for det meste gjaldt mindre festningsverk. De store kongelige festningene som Stirling og Edinburgh ble styrket for å gi enda større forsvarsevne. Blant annet ble det bygd et nytt tårn ved festningen i Edinburgh i slutten av 1300-tallet.⁴⁰⁵ Det var den systematiske ødeleggelsen av festningsverk som var det nye taktiske grepet som Bruce brukte, og som ga han en fordel mot engelskmennene siden de ikke nå kunne bruke festningene i sine militære operasjoner mot skottene.

For å klare å ødelegge festningene måtte skotske tropper få kontrollen over dem, og de hadde flere beleiringer. Om man først ser på det utstyret som skottene hadde tilgjengelig ser det ut som de hadde mangelfullt utstyr og våpen for beleiringer av festninger. Det var en mangel på skotske beleiringsmaskiner, og mange av de som skottene hadde viste seg å være ineffektive. Det var en mangelvare med ekspertise innen denne formen for krigføring.⁴⁰⁶ I Europa på 1300-tallet var det vanligste beleiringsvåpenet blide, men dette var nok det siste århundret hvor den

⁴⁰⁰ Cornell. 237-40

⁴⁰¹ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 501

⁴⁰² Cornell. 239-57

⁴⁰³ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 148

⁴⁰⁴ McNamee. 140

⁴⁰⁵ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 162

⁴⁰⁶ McNamee. 228; Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 146

spilte en viktig rolle. Kruttet begynte å gjøre sitt inntog i europeisk krigføring i siste halvdel av 1300-tallet.⁴⁰⁷ Skottland var forholdsvis sent ute med å bruke krutt til militære formål, brukte det ikke før på 1420-tallet.⁴⁰⁸ Det er en klar oppfatning blant flere historikere at Skottland hadde lite beleiringsutstyr på starten av 1300-tallet, og at de hadde lite erfaring med det.⁴⁰⁹ At utstyr og kompetanse på feltet var viktig, finner man et eksempel på ved det engelske angrepet på Caerlaverock i 1300. De engelske angrepene ble forholdsvis lett avverget, helt til ingeniører kom med beleiringsvåpen. Da måtte de skotske forsvarene overgi seg etter hvert.⁴¹⁰

For den norske hærmakten var situasjonen ganske lik, man hadde ikke mye beleiringsvåpen. Håkon 5. gjorde et forsøk i 1308 på å erobre tilbake Ragnhildsholmen som hadde blitt overtatt av de svenske hertugene. Kong Håkon 5. kom i september fra sjøen med en stor styrke. I fem uker varte beleiringen av festningen, men de måtte gi opp i tidlig november og trakk seg tilbake.⁴¹¹ Det er denne hendelsen som Bjørgo har omtalt som et *mene tekel* – et ulykkesvarsel – for den norske kongemakten, at de ikke klarte å erobre festningen fra hertug Erik og de få soldatene som var der. Bjørgo mener at denne hendelsen er slutten på Norges lederskap i nordisk og nordeuropeisk politikk.⁴¹²

Flere er uenig i den dystre slutningen til Bjørgo. Fagerland mener at militær sett var Ragnhildsholmen en sterk festning. Den var solid bygd, og før tiden man brukte krutt og kanoner ville det vært nærmest umulig å erobre tårn som var lik Ragnhildsholmen som hadde tykke murer og få, små åpninger. Festningen ble ikke opprinnelig bygd som et forsvarsverk, det var først i konfliktene som skjedde på starten av 1300-tallet at festningen ble ombygget for å stå imot angrep, og at den fikk en militær funksjon. Plasseringen av Ragnhildsholmen i terrenget gjorde også forsøkene på å erobre den mye vanskeligere. Festningen var plassert i en holme midt i en elv, noe som gjorde det svært vanskelig for den angripende part. Med alle disse forholdene tatt i betraktning er det ikke påfallende at kong Håkon 5. og hans styrker ikke klarte å erobre Ragnhildsholmen, og at hendelsen ikke kan brukes som et bevis for en svekket norsk militærmakt. De samme forholdene gjaldt i Europa, å skulle erobre en festning var ofte svært vanskelig, og det var ikke et særnorsk fenomen, men et europeisk fenomen.⁴¹³ I de aller fleste

⁴⁰⁷ Contamine. 194-6; Jones. 180

⁴⁰⁸ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 161

⁴⁰⁹ Sadler. 115; Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 92; Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 146; McNamee. 228

⁴¹⁰ Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. 284-5

⁴¹¹ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 132

⁴¹² Bjørgo, "800-1536. Makt- og avmakt." 95

⁴¹³ Arstad, "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries." 166; Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 144; Moseng et al. 210-1; Opsahl, "Det norske militære apparatet i andre halvdel av 1300-tallet." 3-4

tilfeller var det ikke beleiringsvåpen eller angrep som gjorde at beleiringer ble suksessfulle, men andre hendelser som for eksempel at forsvarerne hadde lite forsyninger, eller så kunne frykten for lange beleiringen gjøre at forsvarerne ga tidlig opp.⁴¹⁴

Norske styrker klarte i krigføring med Skottland ved to anledninger å overta borgen Rothesay på øye Bute ved vestkysten av Skottland. Første gang det skjedde var i 1230 sammen med sudrøyinger, mens den andre gangen var ved skottlandsfelttoget.⁴¹⁵ Rothesay var en av de aller første steinborgene som ble reist i denne regionen av Skottland.⁴¹⁶ Under hærtoktet i 1230 varte angrepet mot festningen i tre dager. Skottene forsøkte å forsvare seg med å helle glovarmt bly og bek på nordmennene. Mange nordmenn falt, men de skal ha begynt å beskytte seg med treflak, og de greide å bryte ned borgmuren med å hogge den i stykker nede ved jorda, der steinene var myke. Nordmennene vant til slutt borgen, og tok med seg mye gods.⁴¹⁷ Skal en tro Håkon Håkonsson saga greide også norske styrker å erobre Rothesay, pluss en annen festning, Donoverty på halvøya Kintyre, ved skottlandsfelttoget i 1263.⁴¹⁸ Hendelsene i Skottland viser at norske tropper evnet å erobre festninger, og at Bjørgo sine påstander dermed mister mer tyngde.

Igjen har man to egentlig like eksempler på norsk og skotsk hærmakt, men som for Norge sin del blir sett på som totalt ødeleggende, uten at man har dratt de samme konklusjonene i Skottland. At skotske styrker slet med vanlige beleiringer blir ikke tillagt den samme tyngden som når norske styrker ikke klarte å erobre Ragnhildsholmen i 1308. For det norske riket blir det sett på som et pek på framtiden, og at det endelige beviset på Norges nedgang kan spores tilbake til den mislykkede beleiringen. Som Fagerland skriver var det ofte svært vanskelig å erobre festninger, og at dette gjaldt de aller fleste riker i Europa også.

Skottene brukte ofte en annen strategi enn vanlige beleiringen ved sine angrep mot fiendens festninger. Prestwich kaller skottenes strategi for en liten revolusjon hva angikk beleiringsangrep.⁴¹⁹ Det skottene gjorde var at de ofte brukte list og lure triks ved angrepene. De stormet ikke barrikadene, men prøvde å holde seg mer skjult, gjerne etter mørkets frembrudd. De brukte ikke mer avansert utstyr enn taustiger, som hadde kroker til å få tak i muren. Disse taustigene var forholdsvis lette, og kunne bli båret av en eller to menn.⁴²⁰ En

⁴¹⁴ Jones, 165

⁴¹⁵ Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 38-9

⁴¹⁶ Barrow, *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306*. 137

⁴¹⁷ Soga om Håkon Håkonsson, 162

⁴¹⁸ Soga om Håkon Håkonsson, 347-8; Opsahl, "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?." 38-9

⁴¹⁹ Prestwich, *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. 298

⁴²⁰ Barrow, *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. 253

engelsk krøniker skal ha blitt veldig imponert over konstruksjonen av disse taustigene, og ga en detaljert beskrivelse av den.⁴²¹

John Barbour skriver om noen angrep av festninger som viser hvordan skottene brukte knep og triks for å lure de engelske forsvarerne. De historiene som han skriver må nok ha vært litt overdrevet, men de viser at skottene flere ganger klarte å gjøre overraskelsesangrep mot festninger. Ved en anledning skal skottene ha kledd seg ut som handelsreisende med pakkhester for å komme inn festningen. En annen gang, ved Roxburgh, skal skottene beveget seg på alle fire, og kledd seg ut slik at de lignet på kveg. I mørket skal dette ha lurt vaktmennene, og de klarte å overta festningen. Skottene kunne også angripe ved høytider da engelskmennene var lite forberedt på angrep. Når skottene angrep var det nesten utelukkende rettet mot vaktene, det var ikke steinene og mørtelen som ble angrepet, men menneskene.⁴²²

Norske tropper greide etter hvert å få kontrollen over Ragnhildsholmen. Kontrollen over Ragnhildsholmen skiftet side flere ganger over en ganske kort tid, og hver gang hadde befalingsmannen over festningen skifte side. Ved kong Håkon 5. beleiring i 1309 var den norske stormannen Tord Unge befalingsmannen til hertug Erik ved Ragnhildsholmen. Ved trusler om tap av sine norske landområder åpnet Tord Unge portene til kong Håkon, og han gjenvant dermed festningen. Unge fikk som en belønning beholde posisjonen som befalingsmann som kong Håkons mann. Hertug Erik angrep festningen om vinteren 1309-10, her valgte Unge igjen å gå tilbake til hertugens tjeneste, og hertug Erik fikk igjen kontroll over Ragnhildsholmen. At befalingsmannen skiftet side var også vanlig i krigføring i Europa, ofte var det nødvendig for å kunne ta over festninger.⁴²³

En vanlig strategi i datidens krigføring var å bygge en ny festning ganske nært en annen festning som et mottiltak, og for å kunne avskjære fienders forsyningslinjer. Håkon 5. Magnusson, etter råd fra den danske greven Jakob, satte i gang byggingen av en ny festning, Båhus, like ved Ragnhildsholmen. Dette gjorde kong Håkon 5. som et ledd i å minske effekten av Ragnhildsholmen, og festningen ved Båhus kom etter hvert til å bli den ledende i området.⁴²⁴ Ragnhildsholmen hadde i sin tid blitt bygget på 1250-tallet, som et ledd for å styrke den norske tilstedeværelsen i grenseområdene til både Sverige og Danmark.⁴²⁵ Det å bygge festninger som

⁴²¹ Cornell. 242

⁴²² Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 147-8; Cornell. 242-3; Sadler. 117

⁴²³ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 138-9

⁴²⁴ Arstad, "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries." 168; Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 132

⁴²⁵ Moseng et al. 163

et mottiltak mot allerede eksisterende festninger var også en vanlig taktikk eller i Europa.⁴²⁶ At Norge bygde en ny festning ved Båhus viser at hvis viljen var tilstede, og det passet de strategiske målene til kongedømmet kunne Norge bygge festninger.

Det var ikke gjennom vanlig beleiring at det norske riket fikk kontroll over festningen, men gjennom befalingsmannen. De festningene skotske soldater fikk kontroll over var som oftest heller ikke gjennom vanlig beleiring, men gjennom smarte og lurte strategiske planer. Påstanden til Bjørge om at den mislykkede beleiringen i 1308 var et «endetegn» for den norske hærmakten, avslører manglende innsikt i krigføringen i perioden, og at han har «Norges nedgang» i bakhodet når han skriver. Skottenes suksess ved angrep på festninger var ikke gjennom konvensjonell beleiring, noe som viser at det finnes flere veier til kontrollen over en festning.

6.2.3 Flåtemakt

Som nevnt ovenfor var skottene også deltaker i sjøkrigføring mot England. Selv om Robert Bruce visstnok eide et stort skip, kan man ikke snakke om at det fantes en kongelig flåte under hans regjeringsperiode. I vest, hvor den marine aktiviteten var størst, var de vanligste skipene som ble brukt beskrevet som galeier, som ganske sikkert ble drevet av årer, og var nok like vikingskip.⁴²⁷ Det ser også ut som at Bruce hadde tilgang til raske skip fra Hebridene.⁴²⁸ Utover 1300-tallet ser det ut som at man begynte å få tendenser til en kongelig flåte, men at den voksende flåten enda ikke var stor nok til å spille en stor rolle i krigføringen mot England. Det var skotske handelsskip, sammen med allierte skip, som for det meste ble kalt ut i stridighetene.⁴²⁹

Det skotske og allierte skipene var ute etter å angripe forsyningslinjene til England, og forhindre at England fikk assistanse fra Irland. Blant annet prøvde skotske skip å forstyrre den engelske transporten av forsyninger i 1303, men 21 engelske skip nådde Perth, noe som viser at angrepet ikke hadde den ønskede effekten.⁴³⁰ Skottene angrep forsyningslinjene i Nordsjøen, og de klarte også å kapre fiendtlige skip, samt angripe engelske maritime samfunn, som angrepet mot Scarborough i 1378.⁴³¹ Den skotske flåten ble aldri stor nok til å virkelig true den

⁴²⁶ Jones. 171

⁴²⁷ Prestwich, "The Wars of Independence, 1296-1328." 151-2

⁴²⁸ Sadler. 112

⁴²⁹ Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 171

⁴³⁰ Watson. 178

⁴³¹ McNamee. 52; Macdonald, "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." 171

engelske marinen, og de var avhengig av støtte fra allierte. I sjøen i vest klarte derimot skottene å holde bedre unna, og de kunne utnytte svakhetene til engelskmennene.⁴³²

Mens man ellers i Europa hadde begynt å få nye skip som var bredere og høyere, fortsatte de viktigste norske skipene å være langskipene som man hadde brukt tidligere. Dette blir ofte brukt som et eksempel på at Norge sakk akterut når det gjald den militære utviklingen som skjedde i Europa, men fremdeles var det flere eksempler på at langskipene spilte en viktig rolle i andre deler av Europa på 1300-tallet.⁴³³ Bagge hevder at norske skip utover 1300-tallet blir mer og mer umoderne sammenlignet med andre rikers skip, og at de ble senket ganske enkelt av større og høyere tyske kogger.⁴³⁴ Et eksempel på at langskip fremdeles spilte en rolle ellers i Europa også, er at engelske kogger i 1372 ble påført store tap av fiendes galeier eller langskip.⁴³⁵ Det norske hærvesenet trengte fremdeles langskip som var bemannet med roere for å kunne oppnå stor fart og manøvrere seg raskt. Langskipene var lette, og kjølen på skipene gikk ikke så dypt, dermed kunne man bevege seg nært land og man var ikke avhengig av vinden. Man kunne operere i forskjellige farvann, som elver eller trange fjordløp. Skipene de brukte var lignende som de vikingene hadde brukt, disse skipene var lave og smale og kunne oppnå høy fart med hjelp fra roere. Slike skip passet best til den krigføringen som Norge førte mot utenlandske riker.⁴³⁶

Hvilke skip man brukte kunne endre seg etter formålet, i 1309 samlet kong Håkon 5. en flåtestyrke ved Tønsberg, og det ser ut som at mange av skipene var større og bredere enn langskipene man brukte i krigføring. Formålet med denne ekspedisjonen ser ut til å være forhandlingsmøter, og ikke krigføring, derfor trengte man ikke bare langskip, men også skip som hadde større lastekapasitet. Det var vanlig at bruken av skip hadde ulike formål, dette gjaldt også i Europa, og derfor er det trolig at nordmennene benyttet ulike skip til ulike formål.⁴³⁷

Den viktigste militære nytten for flåten i Skottland var nok først og fremst ikke som rene krigsskip, men den største verdien fantes i rollen som transportskip. Med skip kunne skottene få en rask og effektiv forflytting av tropper og forsyninger, og skipene kunne fungere som en

⁴³² Macdonald. 171

⁴³³ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 96

⁴³⁴ Bagge, *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin.* 114

⁴³⁵ Susan Rose, *Medieval Naval Warfare. 1000-1500* (London: Routledge, 2002) 67

⁴³⁶ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 96; Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350.* 105

⁴³⁷ Rose. 57; Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 135

støtte for landstyrkene.⁴³⁸ Lignende tendenser ser man i nordmennes bruk av flåten. Deres hovedfunksjon skal også ha vært som transportskip. Det er ingen bevis på at det var noen rene sjøslag etter slaget ved Strindsjøen i 1199.⁴³⁹ Troppene måtte gå i land for å møte fienden, og ved hjelp av raske skip kunne man plyndre og herje i store områder i løpet av kort tid.⁴⁴⁰

Som beskrevet ovenfor ser det ut til at skottene og nordmennene benyttet seg av lignende skipstyper, og at det valget var begrunnet med de strategiske behovene de hadde for flåtemakten. Langskipene eller galeiene var den skipstypen som passet best for den sjøkrigføringen som skottene og nordmennene førte, derfor var det trolig ikke behov for å skaffe seg nye skipstyper. I tillegg viser det seg at transportegenskapene til skipene var viktig i både Skottland og Norge, og enkelte forskere har som sagt hevdet at det var den viktigste funksjonen i begge rikene. Flåtemakten i Norge hadde en mye lengere tradisjon enn den skotske. Som beskrevet tidligere var det først på 1200-tallet at den skotske kongen begynte i større grad å benytte seg av skip til krigføring, mens den norske flåten var et viktig angrepsvåpen allerede fra slutten av 700-tallet.⁴⁴¹

6.3 Sammenfatning

Det var en felles strategi hos både den norske og skotske hærmakten at man aller helst ville unngå store slag mot fiender, man ønsket heller å ha mindre trefninger der man kunne utnytte sine fordeler mot fienden. Dette var ikke uvanlig ellers i Europa, og som enkelte forskere har hevdet var det ikke de store avgjørende slagene som var de vanligste strategiske valgene i middelalderens krigføring. Norsk og skotsk krigføring viser klart at dette var noe de ville unngå. Kostnadene ved eventuelle tap kunne bli så store at det ville vært vanskelig å komme seg på fote igjen. Det fantes selvfølgelig unntak til dette, men erfaringene som hvert fall skotske ledere opplevde på 1330-tallet da de ofte gikk for store slag mot engelskmennene, gjorde at de kort tid etterpå gikk tilbake til geriljatakter og plyndringstokt. Strategien om å angripe engelskmennene i store slag var ikke noe suksessfull, og skottene opplevde mange tap på den tiden. Dermed gikk man tilbake til de strategiene som hadde vært vellykket under til tiden Robert Bruce. Også den norske hærmakten opplevde mest suksess med korte innfall i fienders land hvor de plyndret og herjet.

⁴³⁸ Steve Boardman, "Highland Scots and Anglo-Scottish Warfare, c.1300-1513," i *England and Scotland at War, c.1296-c.1513*, redigert av Andy King og David Simpkin, History of Warfare (Leiden: Brill, 2012). 240-1

⁴³⁹ Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. 104

⁴⁴⁰ Fagerland, "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." 96

⁴⁴¹ Moseng et al. 36-9

Når det gjaldt strategien rundt festninger var det visse forskjeller. Mens det i Skottland var mange festninger, fantes det få i Norge. Dette har blitt brukt mot det norske riket, og det er hevdet at det var et tegn på at det norske hærsesenet ikke klarte å følge med den militær-teknologiske utviklingen. Som skrevet ovenfor er det like sannsynlig at det var strategiske og politiske valg som gjorde at det ikke ble bygd så mange festninger i Norge. I den krigføringen som hadde blitt ført i Norge i lang tid, spilte ikke festninger en like sentral rolle, som de hadde gjort i Skottland. Her var festninger viktige for å holde kontrollen over områder, mens i Norge med sin topografi og spredte befolkning hadde ikke festninger den rollen i like sterk grad.

Begge rikene slet med vanlig beleiringsangrep av festninger, men dette var også helt vanlig i Europa. Derfor fant rikene ut andre måter man kunne få kontrollen over festninger. Skottene brukte ofte triks og la utspekulerte planer for å kunne få kontroll over festninger, mens nordmennene kunne bruke bestikkelser mot befalingsmennene ved festninger for å få kontrollen, eller bygge nye festninger like ved eksisterende fiendtlige festninger. Selv om metodene var ulike, viser de at begge rikers hærmakter ser ut til at de hadde problemer med konvensjonell beleiring.

Når det gjelder bruken av hester ser man at det skal ha vært et viktig transportmiddel i begge rikers hærsesen. Enkelte forskere i Norge har hevdet at det var den viktigste funksjonen til hester, men finner man spor på at hester har spilt en viktig rolle i noen av skottenes strategiske planer. I Håkon Håkonssons saga blir det tydelig spesifisert at skottene hadde et flott kavaleri, med spanske stridshester. Her overdriver sagaforfatteren, for som skrevet ovenfor var det svært lite trolig at skottene hadde slike hester, og i det antallet, tilgjengelig. Siden det blir lagt vekt på skottenes kavaleri i sagateksten, er det lite trolig at nordmennene hadde et slikt kavaleri tilgjengelig.

Bruken av flåten hos begge rikene var sterkt knyttet til transport og raske innfall mot fienden. Verken skottene eller nordmennene utførte store sjøslag i den aktuelle perioden. Skipstypene som var vanligst i begge rikene ser ut til å ha vært langskip eller galeier. Skottene var mer avhengig av hjelp fra allierte enn det norske styrker var. Det kan ha sammenheng med den maritime krigstradisjonen var større i Norge enn den var i Skottland.

7. Norsk og skotsk hærmakt sammenlignet

Min undersøkelse hadde følgende problemstillinger: I hvilken grad var det grunnleggende forskjeller i hvordan Norge og Skottland drev krigføring på 1300-tallet, og stemmer det at Norge falt gjennom den militær-teknologiske utviklingen, mens Skottland greide å holde tritt med utviklingen? Hovedfunnene mine viser at man ikke kan snakke om at det var store grunnleggende forskjeller i hvordan skotter og nordmenn drev krigføring på 1300-tallet. Påstandene som Bjørge hevdet om at det norske hærsesenet var vesentlig svakere enn det skotske, og at norske styrker ikke fulgte med i den militær-teknologiske utviklingen, mener jeg kan tilbakevises.

Aller først i oppgaven var det en analyse av de militære truslene og alliansene som den norske og skotske kongen hadde. Her kom det fram at den skotske kongen hadde en stor og mektig trussel, mens den norske kongen hadde flere, men mindre trusler. Trusselbildet og alliansene for nordmennene var i store perioden mye mer skiftende enn det var for skottene.

Angående landskap var topografien ganske lik i begge kongedømmene, men Norge hadde et mye større areal enn Skottland, noe som gjorde at flåten fikk en større betydning for det norske riket. Det ulendte terrenget i rikene påvirket i liten grad de skotske og norske styrkene. Skotske soldater klarte å utnytte terrenget mot engelskmennene, mens norske soldater sloss som oftest i de forholdsvis flate landskapet i Sør-Sverige. En vesentlig forskjell var at store militære felttog skjedde om sommeren i Skottland, mens i Norge skjedde det om vinteren.

Ressurssituasjonen for de to rikene var tilnærmet lik, både den norske og skotske kongen var forholdsvis fattig. Likevel klarte nordmenn og skotter å delta i krigføring gjennom hele den aktuelle perioden, og det ser ikke ut som at styrkene og krigføringen ble særlig svekket av at rikene hadde få ressurser. Strategiske valg ble tatt med hensyn til samtidige behov og ressursgrunnlaget for de to kongedømmene.

Mobiliseringen av bønder var noe annerledes i begge rikene, men bondestyrker og deres bidrag spilte en viktig rolle i både det skotske og norske hærsesenet. De viktigste militære bidragene i rikene kom likevel fra elitesoldater, og mobiliseringen av de var forholdsvis lik i Skottland og Norge. Noe som er litt interessant er at den norske organiseringen av soldater, både bønder og elitetropper, stort sett ble gjort gjennom institusjoner, som leidangen og hirden. Noen tilsvarende institusjoner finner man ikke hos skottene. Det betyr ikke at skottenes organisering av soldater var uorganisert, det var klare regler og bestemmelser for hvordan de skulle mobilisere styrker. Både bøndene og aristokratiet hadde plikter de skulle gjennomføre hvis ikke ventet det bøter. Når det gjaldt lovverket var det ganske likt i Skottland og Norge.

Norske bønder og aristokrater kunne også bli straffet om de ikke utførte sine plikter. I begge rikene var det også lover som gikk ut på hva folk skulle ha av militært utstyr, og man hadde jevnlig våpenting der det ble sjekket om man hadde det nødvendige utstyret.

Norske og skotske styrker satset ofte på de samme strategiene. Det var korte innfall i fienders territorium, og de ville unngå store slag. Dette var en vanlig form for krig ellers i Europa også. Skottene gjennomførte flere plyndringstokt enn nordmennene, men det har sammenheng med at Skottland var i en varig konflikt med England, mens Norge ikke på tilsvarende måte var i en lang sammenhengene konflikt i den aktuelle perioden. Bruken av flåtemakt og hester ser ut til at var ganske lik hos skottene og nordmennene. De brukte samme type skip, og den viktigste funksjonen til skipene var i de fleste tilfeller som et transportmiddel. Hester var sin viktigste funksjon var også som transport, og verken skotske eller norske rytter ser ut til å ha det tunge kavaleriet som var sett på som et kjennetegn for den militær-teknologiske utviklingen i Europa i høymiddelalderen. Skotter og nordmenn opplevde problemer i perioden med konvensjonelle beleiringer i perioden, men gjennom andre strategier klarte både skotske og norske tropper å overta kontroll over festninger. Selve antallet festninger varierte hos de to rikene, men det ser ut som det var beviste strategiske valg utfra ressursgrunlaget og samtidige behov.

Disse hovedfunnene viser som sagt at det ikke var grunnleggende forskjeller mellom norsk og skotsk hærmakt og krigføring. Det er klart at det var forskjeller, men for meg synes de å være av mindre betydelig art, og det blir feil å hevde at det norske hærvesenet falt akterut militær-teknologisk i denne perioden. Som jeg har hevdet i min undersøkelse ser det ut til at synet enkelte forskere har om at den norske hærmakten ikke greide å følge med den militær-teknologiske utviklingen er feil. Bjørge sine påstander om at skotske styrker ville vært overlegen en norsk hær ved trefning på land, og at den militær-teknologiske utviklingen gikk Norge imot, mener jeg utfra denne undersøkelsen, og annen forskning som er gjort på feltet, blir tilbakevist. Denne undersøkelsen har sluttet seg til synet til forskere som Arstad, Fagerland og Opsahl har, der de stiller seg tvilende til at det norske riket manglet et funksjonelt hærvesen i andre halvdel av 1300-tallet. Jeg har trukket fram flere eksempler på det ofte var strategiske valg, og ikke ressursmangel eller andre samfunnsmessige årsaker til de valgene det norske hærvesenet gjorde. Sammenligningen med Skottland viser at i de aller fleste tilfeller var det mye likt med Skottland, og det har vært lite snakk om at Skottland ikke evnet å følge med på den militær-teknologiske utviklingen. I denne perioden holdt de unna angrep fra England, og de vant sin uavhengighet, og siden det er argumentert for at mye var likt mellom norsk og skotsk

hærmakt og krigføring, kan det tilsi at den norske hærmakten ikke ble så svekket som mange har hevdet.

Skottene klarte å vinne, og opprettholde sin selvstendighet, mens nordmennene tapte sin ved utgangen av middelalderen. Det var ikke som følge av militære nederlag eller okkupasjon som gjorde at Norge havnet i union, for som vist i oppgaven var Norge aldri under okkupasjon i denne perioden, og de militære nederlagene nordmennene opplevde var aldri av så alvorlig karakter at de mistet sin selvstendighet. Etter hvert kom også Skottland i en politisk union med England, men heller ikke denne unionen skjedde på grunn av militære nederlag. Dette viser at synet om at en svekket norsk hærmakt var en viktig grunn for at Norge havnet i union på slutten 1300-tallet trolig ikke stemmer.

I denne undersøkelsen har det til tider vært problematisk å finne nok forskningslitteratur om den militære situasjonen i Norge for den aktuelle perioden, mens det motsatte har vært tilfellet om Skottland. Den skotske forskningslitteraturen om denne perioden, og uavhengighetskrigene, er svært omfattende og det er skrevet utrolig mye om det. Dette kan nok ha bidratt til at det i noen av kapitlene har vektleggingen vært for mye på situasjonen i Skottland. For å ha forbedret noe av denne skjevheten kunne jeg nok sett mer på kildematerialet i Norge, og brukt det mer aktivt for å finne mer ut om situasjonen i Norge. Likevel mener jeg at gjennom mine undersøkelser og analyser av det stoffet som jeg har hentet inn har klart å svare på mine problemstillinger.

Opgavens omfang har gjort at det er mange interessante momenter som har blitt diskutert i mindre grad. Det kunne vært interessant å studere mer politiske og økonomiske forhold mellom Skottland og Norge, for å se om hvilke likheter og forskjeller som fantes ved de områdene. Slike analyser kunne kanskje gitt enda klarere svar på hvorfor Norge havnet i union mens Skottland opprettholdt sin selvstendighet. Som jeg har nevnt kan ikke det forklares gjennom militære virkemidler, derfor kunne det vært fruktbart å sett på andre forhold for å finne forklaringer på det. Det kunne også vært interessant med en mer dyptgående analyse av norsk hærmakt på 1300-tallet for å få fram enda mer forskningslitteratur på det feltet. Nå vet jeg at dette arbeidet allerede er satt i gang, og det vil være interessant å se hva den videre forskningen her vil vise. Likevel håper jeg at min undersøkelse har bidratt til en større forståelse av hvordan norske og skotske styrker drev krigføring, og hvordan hærmakten til de to rikene fungerte. Ikke minst håper jeg at min oppgave kan være enda et bidrag som motbeviser synet om en svekket norsk hærmakt på 1300-tallet.

Bibliografi

Kilder

Childs, Wendy R., og N. Denholm-Young. *Vita Edwardi Secundi*. Oxford Medieval Texts.

Oxford: Clarendon Press, 2005.

Imsen, Steinar. *Hirdskråen. Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn. Etter AM 322 fol.* Oslo: Riksarkivet, 2000.

Robberstad, Knut. *Gulatingsslovi*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1952.

Taranger, Absalon. *Magnus Lagabøters landslov*. Oslo: Universitetsforlaget, 1970.

Þorðarson, Sturla. *Soga om Hákon Hákonsson*. Oversatt av Kr. Audne og Knut Helle. 2.utg. Oslo: Det Norske Samlaget, 1963.

Oppslagsverk

Langvik-Johannessen, Kåre. "Flanderns historie." i Store norske leksikon. Sist endret 23. september 2013. https://snl.no/Flanderns_historie

"Skottland." i Store norske leksikon. Sist endret 19. august 2014. <https://snl.no/Skottland>

Thuesen, Nils Petter, Geir Thorsnæs, og Sissel Røvik. "Norge." i Store norske leksikon. Sist endret 16. april 2017. <https://snl.no/Norge>

Litteratur

Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin, og Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida.*

Innføring i historisk forståing og metode. 2. utg. Oslo: Det Norske Samlaget, 2015.

Arstad, Knut Peter Lyche. "Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th Centuries." i *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*, redigert av Knut Peter Lyche Arstad. Forsvarsmuseets småskrift, 163-73. Oslo:

Forsvarsmuseet, 2003

———. "'... underlig forjaget og planløs ...'? Strategi og feltherreegenskaper i Norge i første halvdel av 1200-tallet". i *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*, redigert av Knut Peter Lyche Arstad. Forsvarsmuseets småskrift, 27-61. Oslo: Forsvarsmuseet, 2003

Ayton, Andrew. "Arms, Armour, and Horses." i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen, 186-208. Oxford: Oxford University Press, 1999

Bagge, Sverre. *Europa tar form. År 300 til 1350*. 2. utg. Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2004.

———. *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900-1350*. København: Museum Tusulanum Press, 2010.

- . *Cross & scepter. The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformatin*. Princeton: Princeton University Press, 2014.
- Barrell, A. D. M. *Medieval Scotland*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Barrow, G. W. S. *Kingship and Unity. Scotland 1000-1306*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003.
- . *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.
- Barrow, Geoffrey. "Frontier and Settlement: Which influenced Which? England and Scotland, 1100-1300." i *Medieval Frontier Societies*, redigert av Robert Bartlett og Angus MacKay, 3-21. Oxford: Clarendon Press, 1989
- Bennett, Matthew. "The Myth of the Military Supremacy of Knightly Cavalry." i *Armies, Chivalry and Warfare in Medieval Britain and France*, redigert av Matthew Strickland, 304-16. Stamford: Paul Watkins, 1998
- Bjørge, Narve. "800-1536. Makt- og avmakt." i *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905*, redigert av Narve Bjørge, Alf Kaartvedt og Øystein Rian. Norsk utrenrikspolitisk historie, 17-132. Oslo: Universitetsforlaget, 1995
- . "Langs diplomatiets frontlinjer. Norske strategiar og posisjonar i den fransk-engelske konflikten i 1290-åra." i *Med Clio til Kringsjø. Festskrift til riksarkivar John Herstad*, redigert av Kjell J. Bråstad, Knut Johannessen og Trond Sirevåg, 27-43. Oslo: Novus forlag, 2002
- Blom, Grethe Authén. *Norge i union på 1300-tallet. Kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319-1380. Del 2. Det siste gammelnorske kongedømme 1350-1380*. Trondheim: Tapir Forlag, 1992.
- Boardman, Steve. "Highland Scots and Anglo-Scottish Warfare, c.1300-1513." i *England and Scotland at War, c.1296-c.1513*, redigert av Andy King og David Simpkin. History of Warfare, 231-53. Leiden: Brill, 2012
- Brauer, Jurgen, og Hubert Van Tuyl. *Castles, Battles, and Bombs. How Economics Explains Military History* [i English]. Chicago: University of Chicago Press, 2008.
- Brown, Michael. *The Wars of Scotland. 1214-1371*. The New Edinburgh history of Scotland. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- Bull, Edvard. *Leding. Militær- og finansforfatning i Norge i ældre tid*. København: Steenske forlag, 1920.
- Clanchy, M.T. *England and Its Rulers 1066-1307*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006.
- Contamine, Philippe. *War in the Middle Ages*. Oxford: Blackwell Publishing, 1986.

- Cornell, David. "A Kingdom Cleared of Castles: the Role of the Castle in the Campaigns of Robert Bruce." *The Scottish Historical Review* 87, no. 2 (2008): 233-57.
- Davies, R. R. *The first English empire. Power and Identities in the British Isles 1093-1343*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Edbury, Peter. "Warfare in the Latin East." i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen, 89-112. Oxford: Oxford University Press, 1999
- Ersland, Geir Atle. "Kongshird og leidangsbonde." i *Norsk forsvarshistorie bind 1. Krigsmakt og kongemakt. 900-1814*, redigert av Geir Atle Ersland og Terje H. Holm. Bergen: Eide, 2000
- . "Kvantitativ realisme?". i *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*, redigert av Knut Peter Lyche Arstad. Forsvarsmuseets småskrift, 146-62. Oslo: Forsvarsmuseet, 2003
- Ersland, Geir Atle, og Hilde Sandvik. *Norsk historie 1300-1625. Eit rike tek form*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999.
- Fagerland, Tor Einar. *Krig og diplomati i nordisk middelalder. De internordiske konfliktene 1286-1319 i et nordisk og europeisk perspektiv*. Forsvarsmuseets småskrift. Oslo: Forsvarsmuseet, 2002.
- . "Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder. De mellomnordiske konfliktene 1286-1319 i et europeisk perspektiv." Akademisk avhandling, Institutt for historie og klassiske fag. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2006.
- . "Krigføring og allianser i Norden." i *Norges kriger. Fra Hafrsfjord til Afghanistan*, redigert av Per Erik Olsen, 144-49. Oslo: Vega forlag, 2011
- . "Sjøkrig i danske farvann." i *Norges kriger. Fra Hafrsfjord til Afghanistan*, redigert av Per Erik Olsen, 136-43. Oslo: Vega forlag, 2011
- Fischer, Gerhard. *Norske kongeborger*. Oslo: Gyldendal, 1951.
- Frame, Robin. *The Political Development of the British Isles 1100-1400*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Fritz, Birgitta. *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250-1434. Del 2*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1973.
- Hammond, Matthew H. "Ethnicity and the Writing of Medieval Scottish History." *Scottish Historical Review* 85, no. 1 (2006): 1-27.
- Holm, Olof. "Den norsk-svenska ålder och hävd. En studie av rikssamlingsprocesser och gränsbildning i mellersta Skandinavien." *Collegium Medievale* 16 (2003): 135-237.
- Imsen, Steinar. *Noregs nedgang*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2002.

- Jones, Richard L. C. "Fortifications and Sieges in Western Europe, c.800-1450 ". kap. 8 i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen, 163-85. Oxford: Oxford University Press, 1999
- King, Andy. "Best of Enemies: Were the Fourteenth-Century Anglo-Scottish Marches a 'Frontier Society'?" . kap. 7 i *England and Scotland in the Fourteenth Century: New Perspectives*, redigert av Andy King og Michael Penman, 116-35. Woodbridge: Boydell Press, 2007
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Lynch, Michael, red. *The Oxford companion to Scottish history*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Macdonald, Alastair J. "Triumph and Disaster: Scottish Military Leadership in the Later Middle Ages." i *England and Scotland at War, c.1296-c.1513*, redigert av Andy King og David Simpkin. *History of Warfare*, 255-82. Leiden: Brill, 2012
- . "The Kingdom of Scotland at War, 1332-1488." i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang og Matthew J. Strickland, 158-81. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014
- McNamee, Colm. *The Wars of the Bruces. Scotland, England and Ireland, 1306-1328*. East Linton: Tuckwell Press, 1997.
- Mitchison, Rosalind. *A history of Scotland*. 3. utg. London: Routledge, 2002.
- Moseng, Ole Georg, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen, og Erling Sandmo. *Norsk historie I. 750-1537*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- Neergaard, Andre. "Rytterkrigere i Norsk Høy middelalder." Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo, 2001.
- Opsahl, Erik. "Framveksten av herresvein-institusjonen og dens betydning for militærvesen, maktforhold og sosial eliteutvikling i Norge ca.1270-1390." Hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1991.
- . "Del 1. 900-1537." i *Norsk innvandringshistorie bind 1. I kongens tid. 900-1814*, redigert av Erik Opsahl og Sølvi Sogner. Oslo: Pax forlag, 2003
- . "Der Schottlandfeldzug 1263 – ein militärischer Weckruf? Ward as norwegische Militärwesen am Ende des Hochmittelalters ins Hintertreffen geraten?" i *Staat – Militär – Gesellschaft. Festschrift für Jens E. Olesen zum 65. Geburtstag.*, redigert av Robert Oldach og Thomas Friis. Lehrstuhls für Nordische Geschichte, 27-50. Griefswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, 2015

- . "Det norske militære apparatet i andre halvdel av 1300-tallet." Upublisert manuskript. Institutt for historiske studier, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet. 2015
- Orning, Hans Jacob. "Den materielle basis for den norske kongemaktens utvikling i høymiddelalderen." *Historisk tidsskrift* 84, no. 03 (2005): 455-69.
- Penman, Michael. *Robert the Bruce. King of the Scots*. New Haven: Yale University Press, 2014.
- Petersen, Leif Inge Ree. "Kampen om hegemoniet i Norden." i *Norges kriger. Fra Hafrsfjord til Afghanistan*, redigert av Per Erik Olsen, 150-61. Oslo: Vega forlag, 2011
- Phillips, Gervase. "Scotland in the Age of the Military Revolution, 1488-1560." i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang og Matthew J. Strickland, 182-208. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014
- Pounds, N: J. G. *An Economic History of Medieval Europe*. 2. utg. London: Longman, 1994.
- Prestwich, Michael. *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. New Haven: Yale University Press, 1996.
- . "The Wars of Independence, 1296-1328." i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang og Matthew J. Strickland, 133-57. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014
- Reuter, Timothy. "Carolingian and Ottonian Warfare." i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen, 13-35. Oxford: Oxford University Press, 1999
- Rogers, Clifford J. "The Age of the Hundred Years War." i *Medieval Warfare. A History*, redigert av Maurice Keen, 136-60. Oxford: Oxford University Press, 1999
- Rose, Susan. *Medieval Naval Warfare. 1000-1500*. London: Routledge, 2002.
- Sadler, John. *Border Fury. England and Scotland at War 1296-1568*. New York: Routledge, 2006.
- Schreiner, Johan. "Hærmakt og riksstyre." *Historisk tidsskrift* 36 (1952-53): 99-139.
- Spiers, Edward M. "Introduction." i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang og Matthew J. Strickland, 1-38. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014
- Stevenson, Katie. *Power and Propaganda. Scotland 1306-1488*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
- Strickland, Matthew J. "The Kings of Scots at War, c.1093-1286." i *A Military History of Scotland*, redigert av Edward M. Spiers, Jeremy A. Crang og Matthew J. Strickland, 94-132. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014

Verbruggen, J. F. *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages. From the Eighth Century to 1340*. 2. utg. Woodbridge: Boydell Press, 1997.

Watson, Fiona J. *Under the Hammer: Edward I and Scotland, 1286-1306*. Edinburgh: John Donald, 2005.

Whyte, Ian D. *Scotland before The Industrial Revolution. An Economic and Social History c.1500-c.1750*. London: Longman, 1995.